

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
„Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Кафедра української філології та загального мовознавства

Слобожанська бесіда – 9

Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(9 листопада 2016 р., м. Старобільськ)

Старобільськ ДЗ
„ЛНУ імені Тараса Шевченка”
2016

УДК 811.161.2(063)
ББК 81.2Укр
С48

Рецензенти:

Мордовцева Наталія Валеріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Негодяєва Світлана Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Слобожанська бесіда : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Старобільськ, 9 листоп. 2016 р.) / ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка” ; за ред. проф. Глуховцевої К. Д. – Вип. 9. – Старобільськ, 2016. – 219 с.

Цей збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції „Слобожанська бесіда – 9”, на якій порушено актуальні питання функціонування української мови: соціальні аспекти вияву мови; риси діалектного мовлення; значення та особливості ідіолекту й розвиток загальнонародної мови. Для мовознавців, студентів-філологів, учнів середніх шкіл, істориків, етнографів, широкому колу читачів.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 5 від 30 грудня 2016 року)*

© Колектив авторів, 2016

З М І С Т

Штрихи до портрета рідної говірки

Барилова Г. К. Вербальний компонент ігор з м'ячем „Пошивай”, „Масловий м'яч” в українських східнослобожанських говірках	7
Волошинова М. О. Про походження й побутування назви <i>бабка</i>	10
Лєснова В. В. Евфемістичні назви тварин в українських східнослобожанських говірках	14
Мандич О. В. Середньонаддніпрянсько-східнослобожанські фразеопаралелі (на матеріалі родильної обрядовості)	17
Новікова М. М. Лексичні засоби вираження оцінки в діалектному мовленні	21
Павлишин О. П. Маркіян Шашкевич – символ українського відродження. Галицькі діалекти у творчості поета	25
Радченко Владислав. Портрет рідної говірки (село Стельмахівка Сватівського району Луганської області)	29
Рябокоть Карина. Мовний портрет сучасного діалектоносія (на матеріалі села Ярівка Хотинського району Чернівецької області)	32
Сьоміна О. І. Способи ускладнення простого речення в східноподільських говірках	36
Тищенко Т. М. Афіксальна деривація як спосіб номінації в тваринницькій лексиці в східноподільських говірках	40
Черкевич Ольга. Лексико-семантичні особливості діалектизмів у сучасній українській пісні	46

Мета, методи і прийоми дослідження усного мовлення

Бойко Ірина. Стан дослідження номінації особи в сучасному мовознавстві	54
Верховод О. В. Назви птахів як об'єкт лінгвокраїнознавства	56

Зубрейчук Оксана. Говірка с. Шоломки Овруцького району Житомирської області як об'єкт наукового дослідження	59
Чабанюк Наталія. Родильний обряд українців як об'єкт наукового дослідження	62

Фразеологічні студії

Глуховцева І. Я. Про контракт, який усе з'їдає	65
Калініна Вікторія, Щекатунова Н. А. Маленькі перлинки великого світу мови	71
Коваленко Н. Д. Аспекти сучасних досліджень фраземіки говірок	73

Ономастика

Глухов Олег. Ономастичний потенціал пропріомена Тарас Шевченко в м. Старобільську	77
Гойденко Андрій. Ім'я Тараса Шевченка у власних назвах Старобільського району Луганської області	79
Жданова Катерина. Назви сучасних напоїв в українській мові	81
Карлова Н. М. До питання походження назв військових звань	84
Кравченко О. Л. Алюзії в назвах сучасних українських видавництв	88
Мартинова Валентина. Ономастичний простір у художньому дискурсі: до проблеми дослідження	92
Отрошенко Вікторія. Походження назви села Шульгинка Старобільського району Луганської області	94
Протопопова Катерина. Топоніміка як джерело вивчення рідного краю (на прикладі історії виникнення назв смт Новоайдар та річки Айдар Луганської області)	97
Солодка С. С., Ящук Діана. Мікротопонімія як джерело знань про культуру, вірування й традиції народу	99

Роль інформаційного простору у формуванні культури

Бабич Юлія. Підрядні сполучники в сучасних краєзнавчих виданнях України	102
Весельська Г. С. Система сурядних сполучників у мові сучасного українського інформаційного простору	104
Дубова Ю. О., Юник А. І. Роль нової бібліотеки у формуванні інформаційно-культурного простору студента як майбутнього фахівця	107
Пінчук Т. С., Ульянова К. М. Зображення стереотипного образу сучасного українського воїна в журналістській творчості	110
Сергєєва І. Ю. Особливості формування інформаційної культури особистості	115
Фєдотова Н. М. Комунікативний вплив університету на громадськість регіону за допомогою інноваційного PR-інструментарію	119
Шутова Л. І. Сучасна культура спілкування в інформаційному просторі	122
Яковлєва Крістіна. Риси мовної моди в сучасній періодиці	125

Ідіолект і розвиток загальнонародної мови

Колесникова Л. Л. Лексичне моделювання словесного символу в поетичній мові Петра Біливоди	129
Мельничук Л. І. Леся Українка – еколог філології	132
Ніколаєнко І. О. Складні okazіональні назви в поетичному мовленні Івана Низового (на матеріалі збірки „Під жайворами, під журавлями”)	136
Шутов Р. В., Шутова Л. І. „Народжений з любові й муки...” (пейзажний психологізм творів Григора Тютюнника)	139

**Мовна особистість у контексті мотивів
і потреб соціального існування**

Багрин Ірина. Англійські запозичення у сфері готельного бізнесу	143
Боцман Д. А. Поняття „мовна особистість” в аспекті філології	146
Вознюк Яна. Історія дослідження сленгу в лінгвістиці	148
Глуховцева К. Д. Мовні образи – ключ до розуміння лінгвістичних категорій	151
Гримашевич Г. І. Еколінгвістика: проблема теоретичної ідентифікації	155
Дзюба Ростислав, Коцур О. В. Суржик як феномен маргінальності	158
Заїка Віра Іванівна. Дидактична гра як метод вивчення української мови	161
Літовка О. П., Смірнова Ксенія. Культура професійного спілкування як показник компетентності майбутнього фахівця	166
Новіков Володимир. Мовленнєва креативність мовної особистості	168
Самарська Яна. Роль мови в процесі державотворення України	171
Смірнов Денис. Місце та роль еколінгвістики в сучасній мовознавчій науці	173
Сорокова Аліна. Мовний портрет сучасного документознавця	176
Сухарєвська Аліна, Щекатунова Н. А. Комп’ютерний сленг	178
Царьова І. В., Денисенко Євгенія. Мовна ситуація в Україні: білінгвізм та його наслідки	180
Шамриха Світлана. Образ сучасного військовослужбовця (на матеріалі засобів масової інформації та усного мовлення)	182
Щекатунова Н. А. Молодіжний жаргон – добро чи зло?	184

**Сучасні літературознавчі студії: традиції,
дискусії, інновації**

Гримашевич Катерина. Гендерна проблематика у творчості Марії Матіос	187
Заболотна Інна. Художня інтерпретація філософії конкордизму у творчості В. Винниченка	189
Манько А. М. „Я – син української нації”: патріотичний мотив у ліриці Івана Низового	191
Негодяєва С. А. Фольклорний код Луганщини в соціокультурному вимірі (на матеріалі досліджень літературно-краєзнавчої експедиції)	194
Олексієнко Олеся. Статус ліричної прози: проблеми типології	200
Пінчук Т. С., Смірнов Денис. Образ воїна-захисника у творах художньої літератури	202
Поліжай Я. Ю. Риси сентименталізму у творі „Наталка-Полтавка” Івана Котляревського	205
Троян Д. М. Ознаки меніпеї в авторському ідіолекті Л.-Ф.Селіна (на матеріалі роману „Подорож на край ночі”)	208
Відомості про авторів	213

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА РІДНОЇ ГОВІРКИ

Г. К. Барилова

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ВЕРБАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ ІГОР З М'ЯЧЕМ „ПОШИВАЙ”, „МАСЛОВИЙ М'ЯЧ” В УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРКАХ

У загадковому, своєрідному світі дитячих ігор панують особливі закони. Забави, ігри, ігрища допомагають малечі пізнавати навколишній світ, загартовують фізично й духовно, розвивають індивідуальні здібності дитини, тренують пам'ять та увагу. Для цього діти використовували різні атрибути: камінці, палички, палиці, м'яч.

Диференційна ознака аналізованих ігор – використання м'яча.

Реалемний план гри „Пошивай”: учасникам гри треба сісти колом. У центрі один із гравців кидає під ноги тих, що сидять, м'яч. Той, до чієїх ніг м'яч упаде, повинен швидко відкинути його назад, примовляючи: „Ший, ший, пошивай, не задерживай!”

У досліджених говірках побутують такі назви гри: *поши^eвай* (н.п. 2, 6, 10, 11, 19, 20, 22); *га^r'ач'иї м'яч'* (н. п. 7, 12, 14, 18); *га^r'ач'иї хл'іб* (н.п. 5, 17); *га^r'ач'а кар'тошка* (н.п. 9, 13); *м'яч' га^r'ач'* (н.п. 11); *га^r'ач'е / хо^lodne* (н. п. 4, 8); *пе^u'ч'ена кар'топл'а* (н.п. 7, 12); *с'маже^uна кар'топл'а* (н. п. 12); *ви^eби^eу^uний м'яч'* (н.п. 21); *'кидай* (н.п. 1); *швец'* (н. п. 9); *по^lколу* (н.п. 3); *'бат'ко і 'д'іти* (н.п. 23).

Слово *пошивай* з'явилося дуже давно: тоді, коли праця була колективною, і від того, як швидко виконувалася робота, залежав результат, про що свідчить примовка в грі. *Пошивати* – ‘покривати соломною яку-небудь будівлю’ [1, с. 1098; 2, с. 395].

Особливості проведення гри (учасники утворюють коло) та перекидання м'яча, можливо, імітують побутову ситуацію з покриття соломною хати. Менш імовірним є пояснення, що назва аналізованої гри пов'язана із *шити* ‘виготовляти одяг,

взуття і т. ін., з'єднуючи його частини нитками' [1, с. 1622], звідси й назва гри *швец'* ('майстер, що шиє і лагодить взуття' [Там само, с. 1616]). Наступні назви, пов'язані зі словами *гарячий, печений, смажений*: 'який має високу температуру, сильно нагрітий' [1, с. 224], 'який спікся або засмажився в печі' [Там само, с. 942], 'готувати їжу (м'ясо, рибу і т. ін.) перев. із жиром на вогні, на жару без використання води; жарити' [Там само, с. 1347], ужито в переносному значенні: треба швидко відкинути м'яч, при цьому „не обпектися”. Назва *кидаї* – форма наказового способу з прямим значенням; *по колу* – особливості проведення гри; *бат'ко* і *д'іти* – той, хто сидить у центрі, батько, а всі інші – діти (гра відображає сімейні стосунки). Назва *ви'би'є'ї'ній м'яч'* – з іншої гри і не відбиває її суті.

Аналізовану гру зафіксовано в збірці „Дзига” під назвою *шій-шій-пошивай* [3, с. 440].

Реалемний план гри „Масловий м'яч” полягає в підготовці трьох ямочок (масло). Потім учасники поділяються на дві партії (команди), для чого рахуються на долонях. Один гравець з кожної команди лівою ногою стає в крайню ямку, інші – за ним. Перший кидає м'яч у противника (той, хто стоїть на другій ямці). Якщо промахнеться, кидає наступний. Якщо попаде, залишається на своєму місці чекати удару у відповідь. Якщо друга партія зловить м'яч, то той, хто стояв на другій ямці, переходить на середню ямку й звідти б'є противника м'ячем. Якщо попаде й м'яч не схопить, інша команда займає ямку свого противника. Якщо м'яч схоплять у польоті, то залишається на середній ямці й чекає удару. Гра продовжується доти, поки всі з однієї партії будуть вибиті.

У дослідженому регіоні аналізовану гру репрезентовано найменуваннями: *масло* (н. пп. 11, 23); *масло'вої м'яч'* (н. пп. 2, 3, 10, 17, 20, 22); *масл'аний м'яч'* (н.п. 6); *гра у'масло* (н. п. 24); *ф'ігурній ви'би'є'ї'ній* (н.п. 11); *їамки* (н. пп. 15, 16).

Маслом у грі називають підготовлені ямочки. Особливості проведення аналізованої гри (у ямочку гравець стає ногою) нагадує процес збивання масла, одного з головних продуктів харчування, яке використовували для приготування багатьох страв. Назва *ф'ігурній ви'би'є'ї'ній* означає буквально 'вибити

фігуру' (фігура – 'те саме, що постать' [1, с. 1394]), у гри – вибити учасника м'ячем; *йамки* – пояснює особливість проведення гри.

Аналізовану гру зафіксовано в збірках „Летіла сорока по зеленім гаю” та „Дзига”: *Масловий м'яч* [3, с. 436; 4, с. 104].

Отже, традиційні народні ігри допомагають дітям знайомитися з особливостями побуту, культури, історії, розвивають уяву та здібності дитини, привчають до життя в суспільстві.

Список населених пунктів

1. с. Арапівка Троїцького р-ну. 2. смт Білолуцьк Новопокровського р-ну. 3. смт Марківка. 4. с. Паньківка Білокуракинського р-ну. 5. с. Булавинівка Новопокровського р-ну. 6. с. Кабичівка Марківського р-ну. 7. с. Морозівка Міловського р-ну. 8. с. Півнівка Міловського р-ну. 9. смт Красноріченське Кременського р-ну. 10. с. Шпотине Старобільського р-ну. 11. с. Литвинівка Біловодського р-ну. 12. с. Мусіївка Міловського р-ну. 13. с. Варварівка Кременського р-ну. 14. с. Олексіївка Новоайдарського р-ну. 15. смт Петрівка Станично-Луганського р-ну. 16. с. Плотина Станично-Луганського р-ну. 17. с. Вільхове Станично-Луганського р-ну. 18. с. Замостя Слов'янoserbського р-ну. 19. с. Валуйське Станично-Луганського р-ну. 20. с. Миколаївка Станично-Луганського р-ну. 21. с. Пархоменко Краснодонського р-ну. 22. с. Розкішне Лутугинського р-ну. 23. смт Фащівка Антрацитівського р-ну. 24. с. Хмельницький Свердловського р-ну.

Література

1. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. Бусел В. Т. – К. ; Ірпінь : Перун, 2007. – 1736 с. 2. **Грінченко Б. Д.** Словарь української мови : в 4 т. / Б. Д. Грінченко. – К. : Наук. думка, 1996. – Т. 1 – 4. 3. **Дзига** : Українські дитячі й молодечі народні ігри та розваги / укл. : В. Семеренський, П. Черемський. – Х. : Друк, 1999. – 527 с. 4. **Довженок Г. В.** Летіла сорока по зеленім гаю : дитячі та молодіжні українські народні ігри / упоряд., прим. Г. В. Довженок. – К., 1990. – 160 с.

М. О. Волошинова

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ПРО ПОХОДЖЕННЯ Й ПОБУТУВАННЯ НАЗВИ *БАБКА*

Страва під назвою *бабка* відома давно. Ще в етнографічних працях кінця XIX ст. серед інших традиційних страв української кухні дослідники згадували й *бабку*. Так, історична праця М. Сумцова фіксує цю лексему із значенням десерту: ‘крута каша з манних круп, з цукром та родзинками’ [4, с. 133]. Із подібним значенням *бабку-запіканку* фіксує етнографічний довідник „Українська минувщина”: ‘...зварену локшину заливали розколюченими з молоком яйцями, іноді сиром, цукром і запікали в печі’ [5, с. 91]. У Словнику української мови за редакцією Б. Грінченка, крім інших, цей номен зафіксовано зі значеннями ‘родь кушанья, испеченнаго изъ кукурузнаго тіста, солонины, масла, яицъ’; ‘родь пасхи’ [СГ, т. 1, с. 13]. У розвідці, яку упорядкував М. Маркевич описано спосіб приготування запеченої в печі *бабки*, до складу якої входили яйця, розтерті з маслом, борошном, вершками тощо [Маркевич, с. 150].

Звичайно, номен *бабка* на позначення кулінарних страв постав у результаті вторинної номінації, тобто внаслідок уподібнення реалії за тими чи тими якісними ознаками, зокрема й схожістю з об’єктом номінації. В 11-томному словнику української мови перші значення лексем *баба*, *ба́бка* пов’язані з особою жіночої статі: 1. Мати батька або матері; 2. Стара віком жінка; 3. Взагалі жінка [СУМ, т. 1, с. 75]. Але до чого ж тут *кулінарна бабка*? Дослідниця гуцульських говірок Г. Мазур припускає, що первісно лексему *бабка* могли вживати на позначення архаїчних ритуальних страв, призначених у спеціальні дні для предків – бабів та дідів, але з часом назва модифікувалася і, наприклад, у гуцульських говірках її почали використовувати для номінації великоднього печива: ‘великодній хліб великих форм’, ‘великоднє здобне печиво’ [3, с. 161, 162].

Імовірно, ідеться про духовну традицію приєднання душ померлих родичів до сонму предків – *дідів* і вшанування

їх у спеціально визначені дні [2, с. 244]. Як зазначає В. Конобродська, у поліському народному календарі поминальні дні осінньо-зимового циклу називають *Поминальниці*, *Поминальні суботи*, *Діди* [Там само, с. 248]. А в деяких поліських та інших говірках перший поминальний день (п'ятниця з пісною вечерею) – це власне *Діди*, а другий (субота із скоромною вечерею) має назву *Баби* [Там само, с. 250]. Підтвердження факту існування таких поминальних днів знаходимо й на сторінках етнографічного словника-довідника В. Жайворонка: **Бабі** – другий поминальний день після Дідів (Дідового дня) [1, с. 22.]

Своєю чергою етимологи висувають припущення, що походження лексем *баба*, *бабка*, що позначають кулінарні страви, слід пов'язувати з предметами кулястої форми. Вони можуть бути зведені до гіпотетичної основи південнослов'янського *bab* – надуватися, розбухати, бути кулястим [ЕСУМ, т. 1, с. 102 – 103], а ось зв'язок із *бабою* в значенні „стара жінка” вважають недостатньо обґрунтованим [Там само, с. 103].

Значення аналізованої лексики в різних діалектах може варіюватися. У говірках південно-східного наріччя назву зафіксовано із такою семантикою: н.-наддніпр. – *ба́бка* ‘манна каша з повидлом’ [Чабаненко, т. 1, с. 54; МДСЦС, с. 17], сх.-степ. – ‘печений виріб з вишень, борошна, жовтків, сметани, цукру й кориці’ [МССУГ, с. 11]. У східнословобожанських говірках номени ¹*баб'ка* (с. Просяне Марківського р-ну, с. Макіївка Кременського р-ну, с. Оборотновка Сватівського р-ну) і ¹*бабоч'ка* (с. Новочервоне Троїцького р-ну) уживають спорадично на позначення щоденних страв, а саме: ячні з розлитим жовтком і картопляного пюре.

У межах північного наріччя лексема номінує страви з картоплі: *ба́бка* ‘страва, приготовлена з картоплі’ [Лисенко 1974, с. 28], ‘рід їжі, виготовленої з картоплі’ [Лисенко, с. 17], зх.-поліс. – *ба́ба*, *ба́бка* ‘терта картопля, розлита на деко і спечена в печі’ [Аркушин, т. 1, с. 4], а також інші різновиди страв: зх.-поліс. – *ба́бка* ‘запіканка з сиру’, ‘дерун’, ‘тістечко’, ‘корж з гречаної муки’ [Аркушин, т. 1, с. 5], ср.-поліс. – *ба́бка*

‘відварена вермішель, змішана з яйцями, цукром і великою кількістю масла та запечена в макітрі в печі’ [6, с. 325].

У говірках південно-західного наріччя лексему вживають на позначення обрядових страв: наддністр. – *ба́ба* ‘солодкий здобний високий білий хліб циліндричної форми, який випікають до Великодня’ [Шило, с. 40], поділ. – *ба́бка* ‘рід святкового печива’ [СПГ, с. 68] і повсякденної їжі: гуцул. – *ба́бка* ‘запіканка’; ‘вид здобного печива’ [Негрич, с. 21; ГГ, с. 19], буков. – *ба́ба* ‘вид здобного хліба’, ‘запечена локшина з яйцем’ [СБГ, с. 20]. Як бачимо, аналізований номен може позначати різноманітні страви, а іноді навіть посуд: наддністр. – *ба́ба*, *ба́бка* ‘бляшана посудина, у якій печуть малий хліб’ [Шило, с. 41] та ін.

Отже, на прикладі проаналізованої лексики простежуємо розвиток її семантики: від святкової страви (це значення збереглося в деяких говірках південно-західного наріччя) до найменувань різноманітних буденних страв.

Література

1. **Жайворонок В. В.** Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Вид-во „Довіра”, 2006. – 703 с.
2. **Конобродська В.** Поліський поховальний і поминальний обряди / В. Конобродська. – Житомир : Полісся, 2007. – 356 с.
3. **Мазур Г.** Назви великоднього хліба в українських говірках Карпат / Г. Мазур // Гуцульські говірки: лінгв. та етнолінгв. дослідж. – Л. : Б. в., 2000. – С. 157 – 165.
4. **Сумцов М. Ф.** Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України : вибр. пр. / М. Ф. Сумцов ; упорядкув., підготов. тексту, передм., післямова та прим. М. М. Красикова. – Х. : АТОС, 2008. – 558 с.
5. **Українська** минушина : ілюстр. етногр. довід. / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. – К. : Либідь, 1993. – 256 с.
6. **Яценко С.** Назви продуктів харчування, страв і напоїв у говірці села Степанівка Смільчинського району Житомирської області / С. Яценко // Волинь-Житомирщина. – 2010. – № 22. – С. 317 – 327.

Джерела та їхні умовні скорочення

Аркушин – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1. –

354 с.; **ГГ** – Гуцульські говірки : короткий слов. / відп. ред. Я. Закревська. – Л., 1997. – 232 с.; **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / ред.-кол. : О. С. Мельничук та ін. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1 : А – Г. – 631 с.; **Лисенко** – Лисенко П. С. Словник діалектної лексики середнього і східного Полісся / П. С. Лисенко. – К. : Вид-во акад. наук УРСР, 1961. – 72 с.; **Лисенко 1974** – Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1974. – 260 с.; **Маркевич** – Обычаи, поверья, кухни и напитки малороссиян / сост. М. А. Маркевич. – К. : Час, 1991. – 192 с.; **МДСЦС** – Сагаровський А. А. Матеріали до діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини) / А. А. Сагаровський. – Вип. 1. – Х. : ОВВ НМЦ ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 296 с.; **МССУГ** – Омельченко З. Л. Матеріали до словника східностепових українських говірок / З. Л. Омельченко, Н. Б. Клименко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 114 с.; **Негрич** – Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови / М. Негрич. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с.; **СБГ** – Словник буковинських говірок / за ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.; **СГ** – Грінченко Б. Д. Словарь української мови : у 4 т. / Б. Д. Грінченко. – К., 1996. – Т. 1. – 495 с.; **СПГ** – Брилінський Д. Словник подільських говірок / Д. Брилінський. – Хмельницький : РВВ, 1991. – 117 с.; **СУМ** – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. І. К. Білодід та ін. – К. : Наук. думка, 1970. – Т. 1 : А. – В. – 1970. – 799 с.; **Чабаненко** – Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992. – Т. 1. – 324 с.; **Шило** – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Г. Шило. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.

В. В. Леснова

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка)

ЕВФЕМИСТИЧНІ НАЗВИ ТВАРИН В УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Однією з характерних рис лексичної системи українських говорів є наявність у них табу та евфемізмів. Табуїзація виявляється в різних діалектних зонах по-різному, що зумовлено передусім позалінгвальними чинниками: ступенем збереження традиційних шарів духовної культури, повір'їв, звичаїв, обрядів, а також рівнем прагматичної націленості табуїзації. Тому в одній діалектній зоні фіксуємо лише рудименти табу, а в іншій їх дотримання має не бажальний, а імперативний характер [2, с. 145]. Як зазначає Б. Ларін, „після „нечистої сили” найбільше замінних найменувань збереглося в різних мовах для страшних людині епохи дикунства тварин” [4, с. 107].

У східнослобожанських говірках відомі такі евфемізми для називання тварин:

Ведмідь: *бурий* (Зак, Зорик, Мороз), *бредун* (Велик), *неуклюжий* (Розсох), *косолапий* (Бунч, Зорик, К-Солод, Маньк, Мороз, Полов, Розсох, Смол, Тремб), *топтугін* (Велик, Зорик, Мороз, Півн, Смол), *мишко* (Зорик, Мик, Мороз, Півн), *клишоногий* (Смол), *штун* (Кам'ян).

Наведені назви для ведмедя – це так зване повторне табуювання, оскільки, як зауважує М. Кочерган, замість старої назви ведмедя (лат. *ursus*) слов'яни стали використовувати описову назву (рос. *медведь*, укр. *ведмідь*, білор. *мядзведь*, польськ. *niedźwiedź*, серб. *медвед* та ін.), що буквально означає «той, що їсть мед» [3, с. 218]. На думку Б. Ларіна, „індоєвропейське позначення ведмедя зникло в більшості мов цієї сім'ї. Але й наше „табуйоване” ведмідь (= той, що їсть мед) неприйнятне для мисливців і мешканців гірських і лісових областей; з'явилося багато нових підставних імен: *мохнатий*, *топтыга*, *хозяин*, *он*, *дядя Мишка (Миша)*” [4, с. 108]. Подібні міркування знаходимо й в А. Александрова, який зауважує, що в російських говорах найменування ведмедя сприймають

як пряме позначення цієї тварини й замінюють такими словами й описовими зворотами: *зверь, лесник, ломака, сергацкий барин* та ін. [1, с. 26].

Свиня: *льоха* (Маньк, Піск), *рохля* (Кам'ян), *паця* (Зорик, Мороз, Півн, Смол), *пацька* (К-Солод), *хрюшка* (Велик, Підгор), *хрюкало* (Велик, Зорик, Лоз, Мик, Мороз). Як бачимо, в основі замінної номінації більшості зафіксованих назв (*хрюшка, хрюкало, рохля*) – звуконаслідування. Наведені лексеми утворено продуктивними словотворчими суфіксами від назв характерних звуків, які видає свиня.

Засць: *вухань* (Кам'ян, Підгор), *вухатий* (Зорик, Мороз, Півн, Розсох), *капловухий* (Піск), *косий* (Зорик, Велик, Півн, Зак, Мик, К-Солод, Розсох, Маньк, Смол), *трус* (Розсох, Смол), *русак* (Зак, Півн, Мороз), *сірець* (Півн, Мороз, Велик). В основу евфемістичної номінації покладено різні ознаки, найчастіше це характерна для зайця довжина вух (*вухань, вухатий, капловухий*), в інших випадках – колір шерсті (*русак, сірець*), специфічна спрямованість зиниць (*косий*) або особливості поведінки тварини (*трус*).

Вовк: *зубастий* (Зорик, Мороз, Півн), *берюк* (Кам'ян), *тюрюй* (Піск), *сірий* (Зак, Мороз, Півн, Розсох, Смол), *сіромаха* (Велик, Півн, Мороз), *сіроманець* (Підгор). Як бачимо, переважна кількість евфемістичних замінників виникла на ґрунті характерного кольору шерсті цієї тварини – сірого, причому фіксуємо не лише субстантивовані прикметники, а й суфіксальні іменники з коренем *сір-*.

Миша: *норушка* (Півн, Мороз, Кам'ян, Розсох, Смол), *шуриунка* (Розсох), *іскряботуха* (Мороз, Півн, К-Солод, Піск), *крупорушка* (Мороз, Півн, Мик), *крупогризка* (Велик, Розсох), *кумка* (КрП). В основу евфемізації покладено такі характерні ознаки тварини: її мешкання в норі (*норушка*), характерні звуки (*шуриунка, іскряботуха*). Усі назви утворено афіксальним способом за допомогою продуктивних для аналізованих говірок суфіксів *-ушк-*, *-унк-*, *-ух-*, уживаних для творення назв істот жіночої статі взагалі. Композити *крупорушка, крупогризка* утворено на підставі ще однієї характерної для цієї тварини-

шкідника ознаки – харчуватися зерновими культурами, зокрема крупою.

Мотиваційною ознакою для евфемістичної назви **гадюки** є специфічний для цієї тварини спосіб пересуватися. В обстежених говірках зафіксовано два евфемізми, один з яких – субстантивованій дієприкметник *повзуча* (Зорик, Мороз, Півн, Велик), щоправда, до розряду дієприкметника відносимо його лише на підставі формальної граматичної ознаки – суфікса *-уч-*; насправді він ближчий до прикметника, оскільки його дієслівні ознаки послаблені, він позначає не ознаку за дією, а постійну властивість. Другий зафіксований нами евфемізм – атрибутивне словосполучення, залежним словом у якому є вже розглянутий нами номен: *гад повзучий* (Розсох, Піск).

Евфемізації підлягає також назва **крота**. Зафіксовано два замініні номени, утворені від одного кореня *-сліп-*: *сліпець* (Підгор, Мороз, Мик), *сліпко* (Зорик, Півн, Піск). В основу евфемістичної номінації покладено фізіологічну особливість цієї тварини: кріт погано бачить при денному світлі.

Отже, евфемізми, без сумніву, становлять одне з помітних джерел оновлення лексики української мови. Триває процес збагачення синонімічних рядів евфемізмів. Метафоричність, метонімічність у сфері досліджуваного шару лексики зумовлюють появу вторинних назв, які ускладнюють семантичну структуру конкретних лексем.

Список населених пунктів Луганської області та їх умовні скорочення

Бунч – с. Бунчуківка Білокуракинського р-ну; Велик – с. Великоцьк Міловського р-ну; Зак – с. Закотне Новопсковського р-ну; Зорик – с. Зориківка Міловського р-ну; К-Солод – с. Караван-Солодкий Марківського р-ну; Кам'ян – с. Кам'янка Новопсковського р-ну; Лоз – с. Лозівка Старобільського р-ну; КрП – с. Красне Поле Марківського р-ну; Маньк – с. Маньківка Сватівського р-ну; Мик – с. Микільське Міловського р-ну; Мороз – с. Морозівка Міловського р-ну; Півн – с. Півнівка Міловського р-ну; Піск – с. Піски Новопсковського р-ну; Підгор – с. Підгорівка Старобільського р-ну; Полов – с. Половинкине Старобільського р-ну, Розсох – с. Розсохувате

Марківського р-ну; Смол – с. Смолянинове Новоайдарського р-ну; Тремб – с. Трембачеве Новопсковського р-ну

Література

1. **Александров А. В.** О терминах „табу” и „эвфемизмы” / А. В. Ларин // Инозем. філологія. – Вип. 8. – Л., 1966. – С. 25 – 32; 2. **Бабич Н. Д.** Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Л.: Світ, 1990. – 232 с.; 3. **Кочерган М. П.** Вступ до мовознавства: підруч. для студ. філол. спец. вищ. закл. освіти. – К.: Академія, 2000. – 368 с.; 4. **Ларин Б. А.** Об эвфемизмах / Б. А. Ларин // История русского языка и общее языкознание. – М.: Просвещение, 1977. – С. 101 – 114.

О. В. Мандич

(Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини)

СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКО- СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКІ ФРАЗЕОПАРАЛЕЛІ (НА МАТЕРІАЛІ РОДИЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ)

Багатоетапна робота діалектологів над Словником українських народних говорів передбачає архіважливе завдання – системне вивчення семантики та географії лексики різних тематичних груп, з’ясування наповненості груп у різних діалектних зонах [9, с. 147]. Не всі групи лексики різних регіонів вивчені однаково. В останній час зріс інтерес діалектологів до обрядової лексики. Основні в людському житті три обряди (родильний, весільний, поховальний) були предметом досліджень етнолінгвістів та діалектологів, проте різні обряди в різних регіонах вивчені не системно, що ускладнює з’ясування загальноукраїнської картини обрядової лексики.

Найбільш детально мовознавцями вивчений родильний обряд на матеріалі поліських і суміжних з ними говірок (Л. Виноградова, Н. Гаврилук, С. Толстая, Г. Гримашевич); гуцульських, надсянських, закарпатських, східноподільських та говірок волинсько-подільського суміжжя південно-західного наріччя (М. Бігусяк, Л. Хомчак, Н. Коваленко, Т. Тищенко, Н. Жвава, І. Нібак). Фразеологія родильного обряду східнослобожанських говірок південно-східного наріччя

відображена в працях В. Ужченка, Д. Ужченка, Т. Д'якової. Фразеологія родинних обрядів середньонадніпряньського говору (конкретніше говірок Катеринопільського району Черкаської області) не була предметом досліджень, що і визначає актуальність нашої розвідки.

Східнословобожанські та середньонадніпряньські говірки належать до південно-східного наріччя, проте східнословобожанські говірки є крайніми східними в його структурі, а говірки Катеринопільського району Черкаської області, згідно з АУМ (I), знаходяться в західній його частині та зазнають впливу говірок південно-західного наріччя. Тому особливо цікавим є дослідження відношень фразем цієї тематичної групи в різних діалектних ареалах, що і є метою нашої розвідки. У цій статті зупинимося лише на фраземах, які є відповіддю дорослих на дитяче запитання „Звідки я взявся?“, що в наукових працях позначають термінами „відповідь-обман“, „формула-фраза“, „формула-міф“, „формула обману дітей“, „міфологема“, „фраземи-міфологеми“, „формули-кліше“, „евфемізми“, „формули про походження дітей“, „формули-повід'я“, „фраземи“, „сталі народні вислови“, „фразеологічні одиниці“. Зауважимо, що ця група фразем, на нашу думку, є вже закритою, оскільки, по-перше, сучасні енциклопедичні видання для дітей у популярній формі розповідають про це наймолодшим українцям, отже, відпала потреба у вигадках; по-друге, неперспективні села вимирають, відходять у вічність мудрі хранителі народного слова, урбанізоване місто небагато приділяє уваги вихованню моральних цінностей у дітей.

Дослідниця східнословобожанської обрядової фразеології Т. Дякова виокремлює 5 груп фразеологічних одиниць, поклавши в основу мотив чи значення, зокрема ФО з мотивом знаходження дитини; ФО на позначення дарування; ФО з мотивом принесення; ФО з мотивом купівлі або підкидання дитини; ФО на позначення привезення, принесення, дарування родичами [5]. Ми виокремлюємо 4 групи фразеологізмів, взявши за основу головний компонент стійкого словосполучення. У досліджуваних нами говірках зафіксовано такі фраземи: 1) із компонентом *знайти*; 2) із компонентом

купити; 3) із компонентом *принести*; 4) із компонентом *зловити*.

Найбільше зафіксовано фразеологізмів із компонентом *найти, знайти*. У Словнику за редакцією Б. Грінченка фраземи *найти дитину* і *знайти дитину* передають значення „народити дитину, родити дитину” (СБГ, с. 960; 1461). Безумовно, така відповідь є не повною для дитини і вимагає конкретизації, а це породжує значну кількість варіантів, що залежало від фантазії мовця. Такі фразеологізми мають модель „дієслово + прийменник + іменник”: *знайти ў капус'ц'і, знайти ў картос'ц'і, ў кукуруз'і*. На думку Л. Виноградової, „як душі померлих, так і новонароджені душі з'являються на землі в період найвищої вегетативної активності природи” [2, с. 186]. Очевидно, саме через це модель „знайти + у (ў), на + назва рослини” є найпоширенішою і в сучасних східнословобожанських, і говірках Черкащини.

Фразеологізми з компонентом *купили* утворені за моделлю „дієслово + прийменник *у, на* + назва місця”: *купити ў мага¹зин'і, мага¹з'ін'і, на ба¹зар'і, ў л'ікарн'і, ў бол¹ниці'і*. Інколи такі фразеологізми звертаються до одного дієслова *купили*. В основі цього фразеологізму, імовірно, лежить зафіксований у досліджуваних говірках обряд продажу дитини, чи передача її просто через вікно, іншій жінці, у якої були діти здорові, щоб куплене дитя також не хворіло.

Із компонентом *принести* зафіксовано 2 фраземи, утворені за моделлю „дієслово + назва виконавця дії”. Дію виконує, зазвичай, птах або людина: *аіст при¹н'іс, при¹н'іс чорно¹гуз, баба принесла, д'ід при¹н'іс*.

Із компонентами *зловити* зафіксовано лише фразу, утворену за моделлю „дієслово + прийменник *у* + іменник-назва водойми”: *зловили ў р'іц'і*.

Усі наведені та інші фраземи зафіксовано й у східнословобожанських говірках. Щоправда, виокремлені Т. Дяковою групи в межах східнословобожанських говірок більше наповнені. Це пов'язано насамперед із значною мережею обстежених говірок східнословобожанського ареалу та його гетерогенністю.

Література

1. **Бігусяк М. В.** Лексика традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / М. В. Бігусяк. – Івано-Франківськ, 1997. – 17 с.
2. **Виноградова Л. Н.** Откуда берутся дети? Полесские формулы о происхождении детей / Л. Н. Виноградова / Славянский и балканский фольклор. Этнолингвистическое изучение Полесья : сборник / Рос. акад. наук, Ин-т славяновед. и балканистики; редкол. : Н. И. Толстой (отв. ред.) и др. – М. : Индрик, 1995. – С. 173 – 187.
3. **Гаврилюк Н. К.** Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев) / Н. К. Гаврилюк. – К. : Наук. думка, 1981. – 273 с.
4. **Гримашевич Г.** Родильний обряд Житомирщини: структура, номінація, функціонування / Г. Гримашевич // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Сер. : Філологія (мовознавство): зб. наук. пр./ гол. ред. Н. Л. Іваницька. – Вінниця : ТОВ „Планер”, 2012. – Вип. 16. – С. 283 – 288.
5. **Д’якова Т. О.** Фразеологічна репрезентація мовної картини світу в українських східнословобожанських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Т. О. Д’якова. – Луганськ, 2011. – 19 с.
6. **Жвава О. А.** Лексика родинних обрядів подільсько-буковинсько-наддністрянського суміжжя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. А. Жвава. – К., 2010. – 22 с.
7. **Коваленко Н. Д.** Фраземіка родильних обрядів у говірках волинсько-подільського суміжжя / Н. Д. Коваленко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Сер. 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. пр. / відп. ред. М. Я. Плющ. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – Вип. 3, кн. 2. – С. 183 – 191.
8. **Нібак І. А.** Вербальний компонент традиційного родильного обряду в середньокарпатському говорі (Свалявський район) / І. А. Нібак // Студії з україністики. Вип. VII. Скарби культури – безсмертя нації. – К., 2007. – С. 165 – 174.
9. **Тищенко Т. М.**

Східноподільський родильний обряд: лексикографічний і текстовий описи / Т. М. Тищенко. – Умань : Візаві, 2014. – 392 с. 10. **Толстая С.** Из полесской обрядовой лексики: нашлось дитя / С. Толстая // Український діалектологічний збірник : Кн. 3. Пам'яті Тетяни Назарової / упоряд., ред., передм. П. Ю. Гриценка ; редкол.: П. Ю. Гриченко та ін. – К. : Довіра, 1997. – С. 287 – 293. 11. **Ужченко В. Д.** Східноукраїнська фразеологія : монографія / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 361 с. 12. **Ужченко Д.** Структурно-семантичний аналіз східноукраїнської фразеології / Д. Ужченко // Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка : Філологічні науки. – 2001. – № 12. – С. 185 – 192. 13. **Хомчак Л. М.** Лексика родинної обрядовості надсянських говірок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Л. М. Хомчак. – Л., 2012. – 20 с.

М. М. Новікова

(КЗ „Сватівський районний народний
краєзнавчий музей”)

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ В ДІАЛЕКТНОМУ МОВЛЕННІ

Категорія оцінки привертає увагу багатьох українських і зарубіжних мовознавців, які розглядають її в різних аспектах: логіко-семантичному, комунікативному семантико-прагматичному. Т. Космеда подає таку дефініцію: „З огляду семантики, оцінка – це категорія, що об'єднує всі засоби, які має сучасна мова у своєму розпорядженні для категоризації позначення розмаїття оцінних значень, що мотивовані зв'язками між мовцем і дійсністю” [3, с. 305]. Для вираження оцінки існує широка палітра мовних засобів. Семантика оцінки відображає змістовний аспект мови в його динамічному стані, формується в мовній комунікації як діяльності, передаючи схвалення або несхвалення, похвалу або осуд. Висловлюючи ту чи ту оцінку, людина визначає об'єкти навколишньої дійсності за нормативною шкалою цінностей [4, с. 76].

Вислови, що містять оцінний компонент, дуже різноманітні. Оцінними є не лише ті з них, де наявні саме оцінювальні слова добре/погано, але й численні види повідомлень, до яких входять слова або вислови, що містять оцінку сему як один з елементів – подобатися/не подобатися, схвалювати/не схвалювати та багато інших, де значення добре/погано є в одному з елементів пропозиціональної структури такого дієслова. Імовірно, що оцінний зміст мають такі вислови, як „Браво!”, „Негідник!”, „Яка чудова погода!”, де з оцінки складається їхній основний зміст. Система оцінних значень заснована на двох основних ознаках – „добре” і „погано”, які є нерозривно пов’язаними [1, с. 98].

Мета дослідження – проаналізувати засоби вираження оцінки на лексичному рівні в діалектному мовленні. Об’єкт дослідження – спонтанне усне мовлення інформантів різної статі та віку, які мешкають у Сватівському районі Луганської області.

У проаналізованому мовленні діалектоносіїв засобами вираження позитивної оцінки є:

- раціонально-оцінні прикметники *ха¹роши¹*, *га¹рний¹*: *ну там лах¹ва ха¹роша¹ у¹ н¹ого; ж¹изн¹а ха¹роша¹ була; се¹ло Гонч¹ар¹і¹юка ха¹роше / перспик¹ти¹юне / кра¹сиве / ба¹гато / і спорт¹зал¹ йе / і ш¹кола га¹рна у Гонч¹ар¹і¹юк¹ і;*

- прислівники *ха¹ра¹шо*, *га¹рно*, утворені від якісних прикметників: *ну / слава богу / господи т¹іки помо¹жи / шо у¹род¹ і у¹се ха¹ра¹шо // у¹се ха¹ра¹шо / у¹се нор¹мал¹но; ну / ко¹ли / кан¹ешно / п¹іде¹ш / у¹род¹ і і ч¹істен¹ко / га¹рно / а ко¹ли йак¹небу¹т¹.*

Окремо ми розглянули вираження за допомогою раціонально-оцінних прикметників позитивної оцінки людей і їхніх стосунків. Опитані мовці найчастіше вживають лексему *ха¹роши¹*: *жи¹ли н¹іч¹ого / і сест¹ра / і ма¹ти ха¹рош¹ і; у Сви¹стун¹і¹юк¹ і су¹с¹іди бу¹ли ха¹рош¹ і; із бо¹ку бу¹ли су¹с¹іди ха¹рош¹ і то¹же; ну в¹ін со¹ч¹уст¹вуйе ч¹олов¹ік / ха¹рош¹ пр¹едс¹ідат¹ел¹ бу¹ / в¹ін со¹ч¹уст¹вуйе / ну не¹дох¹ват / не¹дох¹ват.* Спорадично для оцінки людини вжито прикметник *га¹рний¹*: *по¹сту¹п¹ю¹ один га¹рний¹ д¹ад¹ко йе¹уре¹ч¹ик / по¹н¹атно / по¹жи¹лі¹ та¹кі / йо¹му зд¹елали оп¹ера¹ційу же¹лудка.*

В обстежених говірках зафіксовано приклади позитивної оцінки праці людей: *ба'т'ко проро'би'ю на т'рактор'і то'же сорок 'рок' і'ю / то'ж бу'ю ха'рошим механ'ізатором; си'нок Га'р'ок пома'га ме'н'і 'дуже ха'ра'шо.*

Часто мовці вдаються до позитивної оцінки їхніх домашніх тварин: *ку'пили ми ко'рову / 'гарна ко'рова; ко'роуки ха'рош'і; та'к'і с'вин'і ха'рош'і бу'ли / ну пр'ам с'винки / і 'рано йа йїх прода'ла / і по сто ши'с'ат к'ілог'рам / ну та'к'і 'гарн'і.*

Для негативної характеристики людини мовці використовують лексеми з яскраво вираженим емоційним компонентом:

- прикметники: *та в'ін і с'і'ч'ас / 'б'едний / а ну три рази ле'жа'ю восп'ал'ен'їє 'л'охких; а во'на ж / 'б'ідна / і ба'лакати та С'в'ета не мож'ит'; а п'ішо'ю о'це Ал'ошка у' мене без ни'д'іл'і не п'їто'ра 'года / ота'ке во'но бу'ло сла'бе; а в'ін о'то ж руче'н'ата то у'не'ред і п'ішо'ю / йа'к'раз бе'з ни'д'іл'і / о'це помн'у ни п'їто'ра 'года йо'му бу'ло / сла'б'ін'кий / сла'б'ін'кий; а'га / то'д'і то'ї / о'то'ж йа'к пере'їхали у' С'еверодон'ец'к і во'но кл'іма'т йо'му пр'осто не п'ід'ходи'ю там / о'но ш Крим / бог 'його зна / ч'о во'но та'ке сла'б'ін'ке бу'ло; ну та'к'і во'ни 'горд'і / 'гордий та'кий Во'ука; 'В'іт'а Бур'луц'кий то'ї вопи'ч'е 'Йул'а ба'ч'е та'кий д'іло'вий там / у'се у' за'ботах же / на'ч'ал'н'іком ра'бота / у' по'жарної;*

- іменники: *про'нира бу'ло / у'се на'їду / н'їде н'і'ч'ого не схо'вайє 'мати; а у' 'кого не' бу'ло г'роше'ї / то'ї так і си'дит' / 'б'ідн'ак.* Яскраве негативнооцінне забарвлення має іменник *шкуро'д'ор*. У літературному розмовному мовленні слово *шкуродер* уживають: 1) для номінації людини, яка вбиває належних до знищення тварин і здирає з них шкуру, 2) у переносному значенні, коли говорять про жорстоку людину, що визискує інших, наживається на них [5]. У проаналізованих діалектних текстах лексему *шкуро'д'ор* використано в другому з наведених значень: *ну он д'їст'в'іт'іл'но обди'рало'ука то'д'і бу'ла // ін'д'ук / два 'метри ма'тер'її / ін'д'ук ота'кий / дв'є'надцат' к'ілог'рам 'в'есу ін'д'у'ка // два 'метра ма'тер'її на шта'ни / ч'і на со'роч'ку там // ку'пуї / не' 'хоч'у // а 'їїде та'кою 'горбо'ю / шо п'тиц'у во'зит' / о'ц'і ж ц'і ж /*

м'ін'ал'ш'ч'іки с: ватово // *яа одно'го 'дуже за'помниў // о'тут 'доўго йо'го 'бач'іў / яа ж тут жиў / а йо'го 'бач'іў у С'ватов'і // шкуро'д'ор // і о'то 'ходе / 'їзди'ли м'і'н'али // а'бо / т'і / тво'їу мат' не'хаї / 'як ска'зат' би / ін'д'ука даї / даст' то'б'і / с'к'іки / 'дес'ат' штурк тих порош'к'іў / і ка'тушку / і 'голку // о'це ін'д'ук // а порош'ки о'т'і шо то / 'як / 'син'ка / голубку / шо 'хати си'нили / голу'били / 'мазали / по'н'атно ? // о'це за ін'д'ука // так с'к'іки в'ін тут с'тойаў то'д'і // це **шкуро'д'орство**. У наведеному мікротексті інформант використовує іменник *обди'ралоўка* для того, щоб показати, хто такий *шкуро'д'ор*, чому його так називають. Своєрідним підсумком в аналізованому фрагменті є фраза мовця *це шкуро'д'орство*, якою він наголошує на тому, що *шкуро'д'ор* – це людина, яка наживається за рахунок інших людей.*

В одному з випадків інформантка підкреслює негативне ставлення до неї іншої людини за допомогою тавтологічних повторів дієслова *незл'убила*: ну 'оби'ч'ім 'баба В'ерка ме'не **незл'убила / незл'убила** во'на ме'не / **незл'убила** к'репко // ч'о'го во'на ме'не **незл'убила / ну незл'убила** і їс'о.

Незначну функціональну активність мають іменники та прикметники з позитивною оцінкою: 'д'іти **малад'ц'і**; в'ін 'може шо у'годно помог'ти / 'даже на 'кухн'і / в'ін у'се зна / 'ўсе ў'м'іе / **малад'ец**; 'ўс'і були та'к'і **добро'сов'існ'і / 'добр'і / а шч'ас** у'же *яа ї не'бач'у* 'їх / Ма'р'іна о'це.

Отже, лексичні засоби вираження оцінки в діалектному мовленні дуже різноманітні. У проаналізованих текстах спонтанного усного мовлення оцінку може бути виражено раціонально-оцінними прикметниками *ха'рошиї*, 'гарнїї та утвореними від них прислівниками *ха'ра'шо*, 'гарно, а також лексемами з негативно- та позитивнооцінним значенням.

Література

1. **Апресян Ю. Д.** Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // *Вопр. языкознания*. – 1995. – № 1. – С. 37 – 67.
2. **Бурячок А. А.** Оцінна лексика в українській літературній мові / А. А. Бурячок // *Укр. усне літ. мовлення*. – К. : Наук. думка, 1967. – С. 76 – 83.
3. **Космеда Т.** Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики:

формування й розвиток категорії оцінки / Т. Космеда. – Л. : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с. 4. **Маркелова Т. В.** Выражение оценки в русском языке / Т. В. Маркелова // Рус. яз. в шк. – 1995. – № 1. – С. 76 – 81. 5. **Словник української мови** : в 11 т. – Т. 11. – К. : Наук. думка, 1980 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/uchyty>.

О. П. Павлишин

(Золочівська ЗОШ I – III ступенів № 4)

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ – СИМВОЛ

УКРАЇНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ.

ГАЛИЦЬКІ ДІАЛЕКТИ У ТВОРЧОСТІ ПОЕТА

„Ти не неволі син...”

М. Шашкевич

У літопис національного відродження на західних землях України середини XIX століття золотими літерами вписано ім'я визначного письменника і громадсько-культурного діяча, славного сина Золочівської землі отця Маркіяна Шашкевича.

Галицькі українці на той час мали складні умови життя: відсутність власної державності, перебування під владою Австрійської абсолютної монархії, яка толерувала хіба що панування польської шляхти та постійно придушувала українство.

Саме Шашкевич стає провісником національної ідеї в Галичині. Саме молодий Маркіян організує та стає лідером молодіжного громадсько-культурного угруповання „Руська Трійця”, до якої входили Іван Вагилевич та Яків Головацький. Учасники „Руської Трійці”, які стали новаторами на засадах романтизму, збирали та популяризували український фольклор, ініціювали створення словника та граматики живої української мови, реформували правопис (заміна етимологічного фонетичним), ратували за використання гражданського шрифту замість кириличного, впроваджували рідну мову у повсякденний вжиток інтелігенції та у церковні проповіді, виступали проти латинізації українського письменства. Шашкевич разом із своїми побратимами утверджували живу українську мову як основу літератури, обстоювали її народність,

національну своєрідність, її рівність серед інших мов. У вірші „Руська мова” Шашкевич пише:

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила:
Чому мова ей немила?
Чом ся нев встидати маєм?
Чом чужую полюбляєм?..

У літературі Маркіян Шашкевич знаний як поет-новатор, у чийх творах виражені національні ідеї, любов до рідного краю, ліричні мотиви, символіка Галичини („Підлисе”, „Руська мова”, „Слово до читателєй руського язика”, „Веснівка”, „Вже сонце красно...”, „Думка”, тощо).

Підлисе

Шуми, вітре, шуми, буйний,
На ліси, на гори,
Мою журну носи думку
На підлиські двори.

Там спочинеш, моя думко,
В зеленій соснині;
Журбу збудеш, потішишся
У лихій годині.

Там ти скаже дуб старенький
І еден, і другий,
Як там жив-єм ще маленький
Без журби, без туги.

Там ти скаже та соснина
Й всяка деревина,
Як там грало серце моє,
Світала година.

У садочку соловійчик
Щебетав пісеньки,

Розвивав ми пісеньками
Літа молоденькі.

Там колодязь студененький,
А дуб воду тягне;
Не так щастя, як той води
Моя душа багне.

Підлисецька горо біла!
Як тебе не бачу,

Так ми тяжко, так ми сумно,
Що трохи не плачу.

Веселая сторононько!
До серця сь припала;
Душа тебе, як милого
Мила, забажала.

Там-то любо, там солодко,
Весело і мило!

З миленькою у любощах
Вік би ся прожило!

Перлиною ліричної поезії стала „Веснівка”.

Цвітка дрібная
Молила неньку,
Весну раненьку:
„Нене рідная!
Вволи ми волю –
Дай мені долю,
Щоб я зацвіла,
Весь луг скрасила,
Щоби я була,
Як сонце, ясна,
Як зоря, красна,
Щоби-м згорнула
Весь світ до себе!” –
„Доню, голубко!
Жаль мені тебе,
Гарная любко;
Бо вихор свисне,
Буря загуде, –
Краса змарніє,
Личко зчорніє,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш –
Жаль серцю буде”.

У Шашкевича досить творів на історичну тематику: „Згадка”, „Болеслав Кривоустий під Галичем”, „О, Наливайку”, „Споминайте, браття милі”. Особливо захоплювала поета постать Богдана Хмельницького. Написав поезію „Хмельницького обступлення Львова”. Маркіян Шашкевич поетизував героїчне минуле народу, його давні державницькі традиції.

Не можна не згадати і той факт, що М Шашкевич відомий як автор гостро полемічної брошури „Азбука і abecadlo” (1835), у якій поет встає на захист української писемної традиції на основі кириличної азбуки. Саме Шашкевичем було видано перший у Галичині підручник українською мовою – „Читанки для діточок в народних школах” (1835, виданої в 1850 і 1853 pp.)

До „Читанки...” ввійшов відомий вірш „Слово до читателей руського языка”:

*Дайте руки, юні друзи,
Серце к серцю най припаде,
Най щезають тяжкі туги,
Ум охота най засяде.*

*Разом, разом, хто сил має,
Гоніть з Русі мраки тьмаві;
Зависть най нас не спиняє, –
Разом к світлу, друзи жсваві!*

Унікальним явищем став альманах „Русалка Дністровая”, у якому М. Шашкевич прославився як співавтор, співупорядник і видавець. Цей альманах було видано в обхід львівської цензури Будаїською друкарнею Пештського університету в 1837 році. Книга стала своєрідним маніфестом національного відродження Галичини. У зібраних творах возвеличувалася визвольна боротьба народу українського, поетизація народних героїв, подвигів козацтва, ствердження єдності галичан з усім українським народом. Одначе дуже швидко альманах став заборонним. Львівська цензура арештувала 600 примірників і була пущена в обіг лише в 1849 році.

М. Шашкевич був одним із перших перекладачів українською мовою „Слова о полку Ігоревім”, автором перекладів із сербської, чеської, польської, грецької, латинської, німецької мов.

Будучи студентом Львівського університету та Греко-католицької духовної семінарії, а згодом душпастирем у галицьких селах, завжди ратує за визнання української мови, живої, народної, зрозумілої кожному галичанину. Веде працю над перекладами проповідей на українську мову, усяко виступає проти латинізації. Упроваджує рідну мову в повсякденний вжиток інтелігенції шляхом видання статей національної тематики, організації зустрічей інтелігенції, де обговорюються питання живої народної мови.

Твори Маркіяна Шашкевича написані живою мовою, у чому ми пересвідчуємося, знаходячи в текстах притаманний галицький діалект.

Так, наприклад, у поезії „Думка” знаходимо лексичні та граматичні форми галицького діалекту: з *тьмавою* хмарою (темною), з *журною гадкою* (сумною думкою), *чо ми житте згорчиваєши* (чого мені життя робиш гірким). Можемо спостерігати місцевий поету діалект і в поезії „Підлисе”: *там ти скаже дуб старенький і еден, і другий; у садочку соловійчик; моя душа багне* (прагне). Дуже часто автор вживає діалектну форму на *-ся (сь)*: *до серця сь припала, вік би ся прожило, чом ся нев встидати маєм, Та й Львів ся здвигнув*. Таку форму і сьогодні ми можемо почути від галичан.

Отже, його твори були близькі українським галичанам і, водночас, утверджували право на життя української мови як повноправної серед інших європейських мов.

Ідеї та діяльність М. Шашкевича та його побратимів мали значний резонанс у Галичині та поза її межами, стимулювали утвердження національної свідомості багатьох поколінь української інтелігенції, надихали її на самовіддану працю на ниві національного відродження.

Маркіян Шашкевич та його „Русалка Дністровая” стали символом не тільки культурного, але й політичного відродження західних земель України.

Ідейна і творча спадщина поета ввійшла, отже, животворним надбанням у духовний світ українців, слов'янських народів, зайняла почесне місце в скарбниці європейської та світової культури.

Владислав Радченко

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ПОРТРЕТ РІДНОЇ ГОВІРКИ

(село Стельмахівка Сватівського району Луганської області)

Слобожанщина – регіон України, що утворився на роздоріжжі Дикого степу між непевними політичними кордонами трьох держав – Росії, Речі Посполитої та Кримського

ханства протягом XVII – XVIII століть [2, с. 6]. Тривалий час проміжне становище між лісом і степом, осілим і кочовим способом життя, на перехрестях старовинних шляхів, відкритих як для торгівлі, дипломатії, так і для постійних спустошливих збройних нападів, робили цей край зоною інтенсивних контактів і взаємовпливів різних цивілізацій і культур.

Слобідський край заселяли вихідці з Гетьманщини, Лівобережної та Правобережної України, через те й українська мова тут витворилася не задніпрянська, не галицька, не чернігівська, а власна, місцева, немов середня між ними; більш усього вона наближається до полтавської і київської мови [1, с. 21].

Місто Сватове розкинулось на берегах річки Красної, а поблизу її притоки – річки Жеребець – розташоване село Стельмахівка. У XVI столітті ці землі почали заселяти втікачі з задніпровської України, а також з Росії, які шукали вільних земель і прагнули створити свої поселення. У XVII столітті ізюмські козаки, скаржачись на домагання донських козаків, подали чолобитну Петру I, у якій заявили, що вони, ізюмці, були 50 років тому першими поселенцями на берегах річок Красної та Жеребець, тому мають право обживати цю територію. Масовий потік українських селян і козаків з Харківщини й Сумщини в північні райони Слобожанщини створив передумови для розквіту землеробства, міцного осілого освоєння цього краю. Село Стельмахівка було засноване 1688 року. З тих часів у ньому почали розвиватися культура, побут, звичаї та своєрідна місцева говірка, у якій фіксуємо риси, щодо їх дослідники визначають як типові для східнослобожанських говірок [3, с. 48 – 51].

Фонетичні особливості досліджуваної говірки:

1) наближення [о] до [у] в суспільстві з губними: *пу¹жар¹, ту¹пор, ку¹п¹йка*;

2) пом'якшення [р'] наприкінці слова: *ба¹зар¹, ¹Хар¹к¹ію¹, ¹сахар¹, ко¹мар¹*;

3) звук [ч] є м'яким: *кур¹ч¹а, ч¹орт, ¹ч¹істий, ¹ч¹удно*;

4) заміна звука [ф] звукосполученням [хв]: *хва¹м¹іл¹йіа, лах¹вет*;

5) оглушення дзвінких приголосних у кінці слова та перед глухими: *по'р'іх, хл'ін, 'лехко*;

Морфологічні риси:

1) вирівнювання флексій III особи однини та множини дієслів II дієвідміни за зразком I дієвідміни: *'ходе, 'носе, 'ход'ут', 'нос'ут'*;

2) панування форм I особи однини теперішнього часу дієслів II дієвідміни без чергування приголосних в основі: *хо'д'у, про'с'у, во'з'у*;

3) наявність усічених форм III особи однини дієслів I дієвідміни: *зна, 'дума, чи'та*;

4) збереження [г], [к], [х] в основах іменників у формах давального й місцевого відмінків однини I відміни: *у книжк'і, на до'рог'і*;

5) поширення паралельних флексій *-ой* та *-ою* у формах орудного відмінка однини іменників I відміни та прикметників за *'бистрої р'ікої – ве"селойу 'д'іуч'інойу*;

6) словотвірні варіанти прислівників: *ўден' – дн'ом, ўно'ч'і – 'ноч':у*.

Характерними для говірки села Стельмахівка є такі **діалектні слова**: *бал'е'йа* ‘ванна для купання’, *'беўкатис'а* ‘ходити, гуляти’, *'бен'ки* ‘очі’, *ў'беўкатис'а* ‘пристати’, *ў'боўтатис'а* ‘прийти’, *ве"л'можитис'а* ‘гордитися, пишатися’, *'гич'ка*, *'ч'емер*, *ко'сиї* ‘самогон’, *'дирч'ік* ‘мопед’, *за'бор* ‘паркан’, *ка'бан*, *бура'вок* ‘пристрій для чистки сажі на горищі’, *'кикин* ‘малий хлопець’, *коче"ур'ажитис'а* ‘капризувати’, *крас'нен'киї* ‘рудий (про людину)’, *куз'марки* ‘хованки’, *ласто'в'орт* ‘отруйний гриб’, *л'апунец'* ‘маленький трактор’, *л'апо'тун* ‘трактор з лафетом’, *не"до'шел'пати* ‘не здогадатися’, *'маїс'киї жук* ‘хрущ’, *отсат'анис'* ‘відчепись’, *рос:у'понити* ‘роздягнути’, *'рошки* ‘пристрій, який одягають теляті на мордочку, щоб не ссало корову в полі’, *соў'кач* ‘качка’, *вут'а* ‘качеля’, *тракто'рець* ‘жук-кравчик’, *'хишка*, *чу'лан* ‘комора’.

Стельмахівські **фразеологізми**: *без тормо'з'іў* ‘людина без комплексів’, *аж 'оч'і вий'да* ‘ідкий запах’, *у 'нос'і не по 'циркул'у* ‘недосвідчена людина’, *доро'бити до кан'цура* ‘завершити роботу’, *ос'татис'а на ц'і'дилку* ‘залишитися

без нічого', *йїхати на б'енд'угах* 'їхати дуже повільно', *прикинутис'а шлангом* 'вдавати хворого', *пускати бул'би* 'плакати', *йак на возику* 'дуже холодно', *йак вилами скидана*, *йак д'вер'і ўно'ч'і* 'некрасива людина'.

Спорадично в селі вживають стверджувальну частку *еге ж те*: *Еге ж те т'от'у / було таке в се'л'і. Еге ж те д'ад'ку / п'риїдете до нас?*

Отже, говірка села Стельмахівка зберігає типові риси східнослобожанських говірок. Вивчення морфологічних, фонетичних і словотвірних особливостей слобожанського говору дозволяє визначити його межі та відношення до інших діалектів української мови, а дослідження лексичного складу говірок дають можливість підтвердити висновки про своєрідність, природу й сутність слобожанського мовного континууму.

Література

1. **Багалій Д. І.** Історія Слобідської України / Д. І. Багалій. – Х. : Дельта, 1993. – 256 с.
2. **Королько Л. М.** Сватівщина – край козацький / Л. М. Королько. – Сватове, 2006. – 92 с.
3. **Східнослобожанські українські говірки**: наук.-навч. посіб. / К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова, І. О. Ніколаєнко та ін. – Ч. І. – Луганськ, 2001. – 107 с.

Карина Рябоконт

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

МОВНИЙ ПОРТРЕТ СУЧАСНОГО ДІАЛЕКТОНОСІЯ

(на матеріалі села Ярівка Хотинського району
Чернівецької області)

*Ярівко, перло кришталево чиста,
Ти незабутня в віршах і піснях.
Твоя говірка, щира і барвиста,
Виблискує росю на квітках.
Бринить, співає, солов'їна, ніжна,
Як рута-м'ята, пахне на вустах.
Ти, як лелека, розправляєш крила
Й летиш у високість – у небеса.*

Гуманізація сучасного суспільства зумовлює звернення нації до своїх витоків, тому закономірною є зацікавленість мовознавців говірковим мовленням. Кожен діалект унікальний, він виявляє наївну картину світу, відтворюючи народну мудрість, невичерпний досвід та оптимізм поколінь, колективну пам'ять, інноваційні явища. Минає час, змінюються покоління, і ми мусимо зафіксувати та зберегти особливості говірок, щоб передати їх нащадкам. Тому що це пам'ять, величезний скарб українського народу, а такі скарби житимуть вічно.

Мета цієї наукової розвідки – проаналізувати мовлення одного діалектоносія на фонетичному та морфологічному рівні.

Дослідження виконано на прикладі спонтанного усного мовлення Гаврилук Галини Митрофанівни, 1940 року народження, мешканки села Ярівка на Буковині, куди студенти Луганського національного університету імені Тараса Шевченка здійснили експедицію в травні 2016 р.

Село Ярівка (колишня назва Гиждев, Гиждів) розташоване на помежів'ї Хотинського та Новоселицького районів і безпосередньо сусідить з молдавськими селами.

Дослідники відносять говірку цього села до буковинських. Виділення буковинських говірок в окремий діалектний тип зумовлене, насамперед, історичними чинниками – входження земель до складу Молдавського князівства з 1499 р. періодично до 1774 р. Північні кордони цієї держави до Дністра стали бар'єром, який відмежовував українські говірки Буковини від галицьких і подільських. На півдні вони межують з румунськими й молдавськими діалектами. Ця вимушена ізоляція говірок Буковини протягом багатьох століть стала причиною консервації деяких діалектних рис і розвитку локальних інновацій, а також лексичних запозичень зі східнороманських мов, що й визначило своєрідне обличчя цих говірок [1, с. 292].

Ототожнення українських говірок Північної Бессарабії з буковинськими ґрунтується як на особливостях діалектного мовлення, так і на спільній історичній долі цих земель упродовж багатьох століть. Тісні зв'язки буковинських і подільських говірок Північної Бессарабії, звичайно, існували, наявні вони

й нині, але не можна не брати до уваги їхньої ще більшої спільності з подільськими говірками, риси яких на цій території домінують. Діалектні особливості подільських говірок Північної Бессарабії та їхній вплив на буковинські говірки ґрунтовно проаналізував К. Герман [Там само, с. 348 – 354].

С. Бевзенко в посібнику „Українська діалектологія” буковинсько-покутські говірки аналізує в спільному ареалі, але східну частину цієї території, а саме Кельменецький і Сокирянський райони, відносить до подільських говірок [2, с. 7].

Записані нами діалектні тексти дають підстави стверджувати, що в аналізованій говірці стійко зберігаються ті риси, що їх дослідники розглядають як типові для говірок цього регіону.

Фонетичні особливості:

1) перехід м'яких передньоязичних *д'*, *т'* у середньо-задньоязичні *г'*, *к'*. Такий перехід найчастіше відбувається в позиції перед і < ъ: *к'іпали / понак'іпуєм / на 'ц'ілу / зиму; г'іти 'с'і / на сан'ках / гет' зі'ма / ми 'с'і / та'к'і сан'ки в'ел'ік'і / с'і'дайут / 'їйдут / перевер'тайут'с'а / то та'ка 'у'к'іха'тото;*

2) наявність альвеолярного [л]: *'бул'і в'і'у'і / та ст'ригли; по нар'ад'і давали нам 'каждому на'раз с'ім'яа 'була в'ел'іка; та'к'і сан'ки в'ел'ік'і / с'і'дайут / 'їйдут;*

3) депалаталізація [с], [ц] у позиції абсолютного кінця слова та перед [а]: *нас 'девіат' д'ітеї / 'але / то 'умірали ко'лис та лі'шилис іш'ч'е; ми 'д'іти / ко'лис так 'д'іти / 'д'іти / зби'ралис'а хлопч'іки д'і'уч'атка / схо'дилис'і ми / г'ралис'і / кра'сок 'яа'кихос / 'дук'і'у' / 'яа з'найу; / і 'уже 'яак ви'ку'пец при'ходе пи'тайе та'кої к'раски; нам давали / то пи'сали трудодн'і / ко'лис / та на т'і трудодн'і давали хл'іба; давали ба'гато 'сахар'у ко'лис; а вони лі'шилис то'же мал'і два хлопц'і / та і хлопца 'меншого у'з'ала а старшій 'коло 'мене лі'шиш'у; ми о'вец 'біл'ше тато три'мали; кози три'мали то'же / малис по три по ш'тири 'мали; с'і'яали / ко'лис коловитн'і о'ц'і; а хлопцям то'же 'мама / по / до'рожках ц'і / та'к'і т'кали; ко'лис так ве'с'іл':а не робили 'яак з'ара / то холо'дец лиш / холо'дец і борш'ч'; це 'ї'ї'ї син 'коло 'мене си'дит / хлоп'ец;*

4) палаталізація [р]: **сахар** 'дуже о'то / да'вали ба'гато **сахар**'у колис / так ба'гато да'вали;

5) палаталізація шиплячих звуків: **се"ре"душ-ч"її** там і оже'ниўс'а та не при'шоў / а йа ли'шилас'а і б'рат ш-ч'е'мениш'и ли'шиўс';

6) заміна звукосполюки [хв] звуком [ф]: ч'е'сали ху'добу / **фос'ти** т'реба розч'і'сати;

7) уживання епентетичного [н'] після [м]: рис з **м'н'асом**; йак вам ска'зат' р'ад **м'н'аса**.

Морфологічні особливості:

1) утворення вищого ступеня порівняння прикметників і прислівників за допомогою частки **май**: ўже **май** йа і тут 'була / ха'з'айка; во'но в-ід форм **май** з'рубше / а ца / по'лог **май** 'тониш'її;

2) активне функціонування префікса **ві-**: до 'самоїі Паски к'росна з 'хати 'мами не **в-іводили**; а суда ўже **в-їши** 'вайеш кв-і'тки; йа'ким 'хоч'е'те **в-їши** 'вали / і рушн'і'ки **в-іби** 'вали;

3) флексія **-оў** в орудному відмінку іменників I відміни та прикметників: а ў ш-їш'нац'ат' год п-їш'ла / на 'ф-ірму / **до'йаркоў** робила; з **ка'пустоў** // ка'пуста з'тушена / з **морквоў**; ме'не благосло'вили / обкро'пили / **во'дич'коў св'а'ч'еноў**;

4) твердий кінцевий **-т** у дієсловах у III особі множини: хло'пц'і зби'райу'ц'а / в-їў'ц'і **на'сут** / ко'рови **на'сут**; 'зара ч'і йак **'кажут**? / 'зара 'дуже 'т'ажко; 'д'іти во'ни не **слухайут** / во'ни то не **з'найут**; с'і'дали на ма'шину / йак да'леко / **сп-ї'вайут**; а 'зара од'н'і 'одних не **в-ірут**;

5) вирівнювання закінчень дієслів II дієвідміни до I дієвідміни у формах III особи однини: во'на со'б'і **'робе**; купе'ц **при'ходе** / пи'тайе та'коїі к'раски; 'але благода'ри 'Бога **'робе** на ро'бот'і.

6) фонетичні варіанти постфікса **-ся**: о'це **кла'деси** та'ки там; **схо'дилис'ї** ми / з'ралис'ї.

Проаналізувавши мовлення Г. М. Гаврилюк, доходимо висновку, що буковинська говірка села Ярівка насичена різноманітними фонетичними та морфологічними особливостями.

Література

1. Герман К. Ф. Українські говірки Північної Буковини в історичному та лінгвогеографічному аспекті: фонетика, фонологія: монографія / К. Ф. Герман. – Чернівці: Рута, 1995. – 392 с. 2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К.: Вища шк., 1980. – 246 с.

О. І. Сьоміна

(Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини)

СПОСОБИ УСКЛАДНЕННЯ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ В СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Український діалектний синтаксис, зокрема східноpodільські говірки, є найменш дослідженим рівнем української мови. Дослідник українських діалектів С. Бевзенко вважає, що це може бути зумовлено тим, що питома вага діалектних синтаксичних явищ відносно невелика, і українські діалекти відрізняються між собою на рівні синтаксису помітно менше, ніж на рівні морфології та фонетики [2, с. 46]. Тому сучасний синтаксичний рівень східноpodільських говірок потребує ретельного дослідження, що й визначає актуальність цієї роботи.

Існує багато способів ускладнення простого речення. У цій розвідці ми звернемо увагу на вставні конструкції та однорідні члени речення.

Вставні слова виражають особисте відношення того, хто говорить, до свого висловлювання. Вони не несуть нової інформації, вони тільки певним чином оцінюють, уточнюють сказане. Надають мовленню більшої природності, роблять його емоційно та інтонаційно більш насиченим. У реченні вставні слова стоять в основному на початку й обов'язково перед групою присудка: *за зви¹чайем / гос¹подар нали¹вау¹ чарку гор¹ліки і вити¹вау¹ перши¹* (Тищ., с. 162). І Білодід також відзначає, що помітною є тенденція до вживання вставних одиниць переважно на початку та в середині речення, рідше – у кінці [5, с. 230]. Синтаксичні одиниці категорії вставності

в плані внутрішньосинтаксичної структури речення виконують дві основні функції: модальну (зокрема, у вираженні гіпотетичної й переповідної модальності) та суб'єктивно-оцінну (вияв ставлення мовця до змісту повідомлюваної думки) [Там само, с. 227].

І. Білодід називає кілька значень ставних слів у реченнях. Усі вони зафіксовані в діалектах Східного Поділля. Отже, у площині модальної функції визначаємо:

– вставні слова, словосполучення й речення зі значенням гіпотетичності: *ў нас йак раз була на робот'і / би'реме"н:а ходила / а то'д'і ў 'баби хата гор'іла і йа 'б'ігла на по'жар з роботи / йа на х'верм'і була / 'б'ігла туди і це у'се 'бачила / і мабут' 'чере"з'с то і дитина ўне"клас'а* (Тищ., с. 169);

– констатуючої модальності: *'шити у с'в'ато 'тоже н'із'а / це гр'іх дл'а бе"л'реме"ної 'ж'інки / бо о'с'о 'Жен'ка / шо о'тут 'жила / 'видно шос' робила / у 'Кол'і на но'з'і з'рошч'і 'пал'чики / так шо у п'разники не" 'можна* (Тищ., с. 172);

– зі значенням переповідної модальності: *'каже / 'буде кара'кате / а то'д'і ўпови'вали 'ноги / шоб ни 'було кара'кате / а ти'пер ни'ма / з род'ілки ўже на'т'агу'ют по'ўзунки* (Бер., с. 359);

– зі значенням гіпотетичної та констатуючої модальності в плані суб'єктивної оцінки з боку мовця: *к'рашче 'було / кан'ешно / на са'мому р'і'уному 'м'іс'ц'і / будувати 'хату* (Пол., с. 378).

У площині суб'єктивно-оцінних значень можемо виділити:

– вставні слова, що використовуються для вираження емоційної оцінки факту, про який говориться у повідомленні: *'Дуже с'м'ішно ка'зати // ти'перички 'д'іт'ам ў'с'ака ў'с'ачина / а то'д'і н'ічого ни 'було* (Бер., с. 361);

– для активізації бесіди як інтимно-контактуючі засоби: *йа то'б'і с'кажу / ў мене була дво'йур'ідна си'с'тра 'Гал'а / а ў су'с'ід'і'у гор'іла 'хата / а й'й'і 'мама була ва'г'ітна 'цейу 'Гал'ойу / а во'на не йшла / во'на зл'а'калас'а і ўз'алас'а руками ота'ко за ш'чоку / і так ў 'нейі та по'же'жа зос'талас'а ота'ко на ру'ц'і* (Тищ., с. 165);

– для передачі логічної послідовності мовлення, виділення основної інформації, підкреслення висновку: *до в'їни ми / т'ашко нам було / бо треба було ўсе ўручну робити / наприклад / с'їйали конопл'ї на город'ї* (Бер., с. 311).

Проаналізований матеріал свідчить про те, що частіше за інші використовують вставні слова зі значенням гіпотетичності та зі значенням переповідної модальності.

Ще одним способом ускладнення простих речень є використання в їх структурі однорідних членів речення.

Однорідні члени речення перебувають в однакових синтаксичних відносинах з одним із членів речення, з'єднуються сурядним зв'язком і займають у реченні тотожну синтаксичну позицію [7, с. 427]. Однорідними можуть бути і головні, і другорядні члени речення. У східноподільській говірці зафіксовані такі типи однорідних членів речення:

1. Однорідні підмети:

– із безсполучниковим зв'язком: *Були сви'ти / гун'ки / бурки* (Бер., с. 292); *це були сач'ки / пол'ки / дошки / о'с'їнки / гун'ки* (Бер., с. 292);

– із сполучниковим зв'язком: *букет і хрестик на хат'ї приби'вали / і к'в'їти с'бавили* (Пол., с. 381).

Трапляються також і речення зі змішаним зв'язком: *ну ста'ралис'а ж'ити / так йак ѓе / і ўже т'ї си'ни і доч'ки / не'в'їст'ки / ўс'ї разом ж'или ў одн'їй хат'ї* (Пол., с. 376). За нашими дослідженнями переважають однорідні підмети із сполучниковим зв'язком.

2. Однорідні присудки: *хоч не' можна / але' / шо ти йо'му скаже'ш / йак во'но вил'їзло і тан'ц'ує на стол'ї* (Тиш., с. 303).

3. Однорідні додатки: *бе'рут хл'їб / покри'вало йа'кес' / прост'їн' / і'де на тил'уш'ки б'їле полот'но* (Тиш., с. 337).

4. Обставини: *ве'сноу ўже / поте'пл'їло / ўл'їтку / та'їл'уди ўже то'д'ї будували* (Пол., с. 378).

5. Означення: *хуст'ки були р'їзних розм'ір'їў / р'їзних кол'ор'їў / і з р'їзної тка'нини* (Бер., с. 293).

Отже, найбільш виразними засобами ускладнення простого речення серед вставних слів у східноподільській

говірці можна виокремити слова із значенням гіпотетичності та зі значенням переповідної модальності. Серед однорідних членів речення частіше за інші вживаються однорідні присудки та додатки.

Література

1. **Бевзенко С. П.** До характеристики синтаксичних особливостей українських діалектів : Із лекцій української діалектології / С. П. Бевзенко // Наук. зап. Ужгород. ун-ту. – Т. 14. – Ужгород, 1955. – С. 205 – 219.
2. **Бевзенко С. П.** Про діалектні відмінності української мови на синтаксичному рівні / С. П. Бевзенко // Мовознавство. – 1976. – № 4. – С. 46 – 49.
3. **Бевзенко С. П.** Українська діалектологія : навч. посіб. для студ. філол. ф-тів ун-тів і пед. ін-тів / С. П. Бевзенко. – К. : Вища шк., 1980. – 245 с.
4. **Дзензелівський Й. О.** Спостереження над синтаксисом українських говірок нижнього Подністров'я / Й. О. Дзензелівський // Діалектологічний бюлетень. – 1955. – Вип. 3. – С. 59 – 78.
5. **Сучасна українська літературна мова /** за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 332 – 343.
6. **Тищенко Т. М.** Ареальна стратифікація східноподільських говірок / Т. М. Тищенко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Сер. 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. пр. / відп. ред. М. Я. Плющ. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – Вип. 3, кн. 2. – С. 31 – 38.
7. **Українська мова : енциклопедія /** редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., М. П. Зяблюк та ін. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

Джерела та їхні скорочення

Бер. – Березовська Г. Г. Структурна організація та географія назв традиційного одягу та прикрас у східноподільських говірках : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Березовська Ганна Григорівна. – К., 2011. – 393 с.;
Март. – Говірки Черкащини : зб. діалект. текстів (з додатком CD „Говірки Черкащини”) / упоряд. : Г. І. Мартинова, Т. В. Щербина, А. А. Таран. – Черкаси, 2013. – 881 с.;
Пол. – Поліщук Л. Б. Структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східноподільських говірках : дис. ...

канд. філол. наук : 10.02.01 / Поліщук Леся Борисівна. – Умань, 2015. – 424 с.; *Титул*. – Тищенко Т. М. Східноподільський родильний обряд : лексикографічний і текстовий описи / Т. М. Тищенко. – Умань : РВЦ „Візаві”, 2014. – 392 с.

Т. М. Тищенко

(Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини)

**АФІКСАЛЬНА ДЕРИВАЦІЯ
ЯК СПОСІБ НОМІНАЦІЇ В ТВАРИННИЦЬКІЙ ЛЕКСИЦІ
В СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ**

Одним із завдань дослідника номінаційних процесів є вивчення способів і засобів номінації в досліджуваній тематичній групі лексики. Лексика української мови неоднаково опрацьована і за регіонами, ареалами побутування діалектної мови, і за набором лексико-семантичних, тематичних груп і повнотою відображення елементів у межах цих об'єднань. Це стосується й лексики тваринництва – одного з важливих господарських занять, яке існувало в Україні з давніх-давен. Різні сегменти тематичної групи представлені в дескриптивних і лінгвогеографічних роботах [1; 2; 4 – 12; 16 та ін.].

Тваринницька лексика Поділля докладно вивчена лише в його північно-західному ареалі в дисертації Н. Шеремети „Південноволинсько-подільське діалектне порубіжжя (за матеріалами тваринницької лексики)” [15]. Для створення надійної емпіричної бази Словника українських говорів і повної репрезентації лексики Поділля в його реєстрі нам видається актуальною системна фіксація назв тваринництва, вивчення принципів і способів номінації в східноподільських говорах. Східноподільськими називаємо говірки, які знаходяться на території західних районів Черкаської, північно-західних – Кіровоградської, східних – Вінницької областей України.

У складі тематичної групи лексики тваринництва в східноподільських говорах чітко виокремлюються лексико-семантичні групи на позначення домашніх тварин і птахів, приміщення для утримування птахів і тварин, людей, які

працюють біля тварин. Кожна група має свої особливості номінації, принципи і способи. Спосіб номінації – це сукупність технічних засобів мови (діалекту), за допомогою яких відбувається акт номінації тієї чи тієї реалії, прийом реалізації принципів номінації, зумовленого тією чи тією мотиваційною ознакою [13]. Лексика тваринництва – сегмент конкретної лексики, а тому з'ясування способу номінації реалій тваринництва допоможе простежити загальні тенденції в номінації цієї лексики в східноpodільському ареалі української мови.

Використання власних мовних ресурсів з метою створення номінативних одиниць відбувається двома шляхами: шляхом надання готовій номінативній одиниці нової семантичної функції (семантична трансформація) і створення формально нової одиниці (деривація, композитивне словотворення, фразотворення). Основними способами номінації реалій тваринництва в східноpodільських говорах є семантична трансформація, афіксальна деривація, композитивне словотворення, фразотворення.

У цій статті розглянемо один із способів номінації, який є найбільш виразним у досліджуваній тематичній групі лексики.

Афіксальна деривація. З погляду дериваційного процесу назви тваринництва мають широкий інвентар афіксальних морфем, проте їх активність не однакова. Аналіз тваринницької лексики показав, що найбільш продуктивним способом словотворення є суфіксація. Це підтверджують дослідження мікологічної лексики І. Гороф'янюк у центральноподільських говірках і нашими над рибальською лексикою в східноpodільських говірках [3, с. 92]. Однак для кожної з досліджуваних лексико-семантичних груп характерний власний набір афіксів.

Найбільш частотною суфіксація є в лексико-семантичній групі назв тварин, у якій тісно пов'язані диференційні ознаки 'вік' і 'розмір' передані однослівними номенами, найчастіше похідними від основ назв тварин, за допомогою демінутивних афіксів: *-ец'*: *каба¹нец'* 'кабан до року', *же^uри¹бец'* 'жеребець-плідник кобили', *бара¹нец'* 'молодий баран', *табу¹нец'* 'табун

жеребчиків', *стригу¹нец'* 'жеребчик', *сосу¹нец'* 'маля тварини, що харчується молоком матері', 'молочне поросля'; **-чик**: *к¹нурчик*, *ка¹банчик* 'кабан до півроку', *бу¹гайчик* 'бичок до року', *ба¹ранчик* 'маля вівці', *же¹ребчик* 'річний жеребець'; **-ок**: *би¹чок*, *бу¹рд¹учок* 'річний бичок', *бу¹гайок* 'бичок-двохрічок', *вала¹шок* 'молодий баранчик', *гур¹ток* 'невелике стадо великої рогатої худоби', *ба¹йструч¹ки*, *ба¹йстр¹уч¹ки* 'курчата, виведені квочкою без відома людей'; **-ик**: *п¹і¹уник* 'молодий півень, якого вже можна різати'; **-ечок**: *би¹чечок* 'річний бичок'; **-к**: *годо¹вичка* 'теличка дло року', *гусе¹н¹атко* 'гусеня', *индичи¹н¹атко* 'індиченя'; **-ен**: *гусе¹н¹а* 'гусеня', *каче¹н¹а* 'каченя', *индиче¹н¹а*, *гиндичи¹н¹а*, *індичи¹н¹а* 'індича'.

Афікси збільшено-згрубілі чи нейтральні малопродуктивні: **-ник**: *с¹ім¹ін¹:ик*, *с¹ін¹:ик*, *пл¹ід¹ник*, *на¹с¹ін¹:ик* 'дорослий качур, залишений для розплоду', *пл¹ім¹ін¹:ик*, *пле¹м¹ін¹:ик* 'кабан, бик, баран, качур, залишений на розплід', *йал¹і¹уник* 'стадо недійних корів', *рос¹пл¹ід¹ник* 'качур, залишений на розплід'; **-ниц**: *мо¹лочниц¹а* 'корова, яка дає багато молока', *йа¹г¹ниц¹а* 'дійная вівця', *годо¹виц¹а* 'телиця річна', *йаво¹лиц¹а* 'корова, яка не дає потомства', *кро¹лиц¹а*, *коро¹лиц¹а* 'самка кролика', *коби¹лиц¹а* 'кобила непарована', *ко¹зиц¹а* 'коза безплідна'; **-ок**: *ви¹водок* 'виведені за один раз квочкою курчата'; **-ук**: *каба¹н¹ука* 'кабан вгодований'; **-ур**: *каба¹н¹ура* 'кабан вгодований'; **-атин**: *сдох¹л¹атина* 'здохлі тварини', *те¹л¹атина* 'м'ясо теляти'.

Для лексико-семантичної групи агентивів характерні форманти **-ик**, **-ник**, **-шчик** і **-яр**: *гурто¹вик* 'той, хто доглядає за стадом худоби', *воло¹вик*, *воло¹їник*, *воло¹їшчик* 'той, хто доглядав за волами', *за¹б¹їник*, *р¹із¹ник*, *р¹їшник*, *бо¹їшчик*, *мн¹ас¹ник*, *бо¹їшч¹їк*, *за¹б¹їшчик*, *за¹бо¹їшчик*, *убо¹їшчик* 'збавив тварин', *че¹ре¹д¹ник* 'пастух стада', *с¹котн¹їк* 'чоловік, який доглядає бичків', *с¹тад¹ник*, *стад¹ник* 'чоловік, який доглядає за стадом', *ко¹р¹їуник* 'пастух корів', *п¹ід¹пасник*, *пом¹їч¹ник*, *по¹моч¹н¹їк*, *помошн¹їк*, *по¹мошник* 'помічник пастуха', *о¹тарник* 'старший чабан', *та¹бунишчик*, *та¹бун¹:ик* 'конепас'; *во¹л¹ар*, *во¹лар* 'той, хто доглядав за волами', *до¹йар* 'чоловік, який доїть корів, овець, кіз', *ко¹дар*, *ко¹н¹ар* 'конепас', *сви¹нар* 'пастух

свиней', *ско¹тар* 'пастух колгоспної худоби', *ко¹зар, ко¹з'ар* 'пастух кіз', *ко¹л'ар* 'чоловік, який коле свиней'.

Лексико-семантичну групу на позначення приміщення для тварин формують репрезентанти, утворені за допомогою таких формантів: **-ник**: *кур¹ник* 'окреме приміщення для утримання курей в умовах домашнього господарства', *кур¹атник, кур¹ратник, птах¹ї¹тник, пта¹шинник, п¹ташник* 'громадське приміщення чи власність одного господаря приміщення для птиці', *маточник* 'підсобне приміщення для утримання свиней зимою', *сви¹нарник* 'громадське приміщення для утримування свиней', *в¹ї¹чарник, оу¹чарник, оу¹чарн¹ік* 'громадське приміщення для розведення овець', *голуб¹йатник* 'будівля для розведення голубів', *зи¹м¹ї¹тник* 'громадське приміщення для утримування корів зимою', *ко¹р¹ї¹тник, ко¹роу¹н¹ік, ко¹роу¹ник* 'громадське приміщення для утримування корів', *кро¹л¹ї¹тник, кро¹л¹ї¹тник* 'приміщення для розведення кроликів'.

Малопродуктивними в утворенні лексики тваринництва є префіксальний та префіксально-суфіксальний способи, зокрема зафіксовані префіксальні деривати *п¹їдло¹шак* 'жеребець до року', *п¹їд^мс¹винка* 'шестимісячна свинка', *п¹їдц¹їп¹чата* 'курчата жнивові' та префіксально-суфіксальні *п¹їдкур¹ок* 'курча велике', *п¹їд^мкоп¹ники, п¹їдк¹їпч¹у¹ки* 'курчата, виведені в жнива', *п¹їд^мс¹винок, п¹їд^мсвинок, п¹їд^мсвин¹ча* 'немолочне поросля у віці до року', *про¹к¹їп¹я* 'курчата пізні, виведені в жнива'.

У лексико-семантичних групах на позначення місця, пов'язаного з тваринництвом, і результатів господарювання зафіксовані репрезентанти, утворені безафісним способом, наприклад, *вип¹ас, виг¹ін / вигон* 'вигін, простора вільна ділянка біля села чи в селі, куди виганяють пастися худобу', *в¹їт¹ходи* 'рештки неперетравленої їжі', *до¹д¹її* 'процес видоювання решток молока', *пе¹ре¹дої* 'процес передоювання корів', *за¹гін* 'загибла худоба', *за¹г¹ін / за¹гон* 'огорожене місце, куди заганяють тварин на відпочинок, ночівлю влітку чи для того, щоб господарині мали можливість їх подоїти', *за¹города* 'відгороджене місце в сараї для свиней', *знак* 'мітка, яка вказує на приналежність тварини господарю в спільному стаді чи на якісь її особливості', *пе¹ре¹г¹ін* 'сироватка', *зд¹їр, зд¹їр, зд¹ор*

‘внутрішнє сало’, *не^uреїди* ‘недоїдені тваринами залишки грубих кормів’, *пклад* ‘яйце, яке кладуть у визначеному місці, щоб курка там неслася’.

Отже, аналіз лексики тваринництва засвідчив, що найпродуктивнішим способом словотворення є суфіксація. Найбільш частотною вона є в лексико-семантичній групі назв тварин, у якій тісно пов’язані диференційні ознаки ‘вік’ і ‘розмір’ передані однослівними номенами, найчастіше похідними від основ назв тварин, за допомогою демінутивних афіксів. Афікси збільшено-згубілі чи нейтральні малопродуктивні. Малопродуктивними в утворенні лексики тваринництва є і префіксальний та префіксально-суфіксальний способи. Безафіксним способом утворені репрезентанти лексико-семантичних груп на позначення місця, пов’язаного з тваринництвом, і результатів господарювання.

Література

1. **Бухтий Н. В.** Овцеводческая лексика говорів Хесонщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. – Д., 1991. – 19 с.
2. **Герман К. Ф.** К вопросу о развитии пастушеской терминологии в славянских языках (наименование самца овцы) / К. Ф. Герман // Общеславянский лингвистический атлас: материалы и исследования. 1977. – М.: Наука, 1979. – С. 37 – 45.
3. **Гороф’янюк І. В.** Способи номінації в мікологічній лексиці центральноподільських говірок / І. В. Гороф’янюк // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; відп. Ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2009. – Вип. 9. – С. 89 – 100.
4. **Гриценко П. Ю.** Тваринницька лексика українських західностепових говірок. Питання організації тематичної групи / П. Ю. Гриценко // Структура українських говорів. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 142 – 170.
5. **Гриценко П. Е.** Генезис и семантическая структура сельскохозяйственной лексики украинских западностепных говорів : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. філол. наук : спец. 10.02.02 „Украинский язык” / П. Е. Гриценко. – К., 1980. – 29 с.
6. **Гриценко П. Ю.** Моделювання системи діалектної лексики / П. Ю. Гриценко. –

К. : Наук. думка, 1984. – 227 с. 7. **Гриценко П. Ю.** Структурна організація назв свійських тварин (на матеріалі західностепових говірок) / П. Ю. Гриценко // Мовознавство. – 1980. – № 2. – С. 48 – 57. 8. **Дзензелевский И. А.** Овцеводская лексика закарпатських говорів / И. А. Дзензелевский // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. – М. : Наука, 1965. – С. 122 – 123. 9. **Карпова В. Л.** Назви тварин та слова на означення пов'язаних з ними понять у мові пам'яток XIV – XV ст. / В. Л. Карпова // Питання історії української мови. – К. : Наук. думка, 1970. – С. 26 – 52. 10. **Клепикова Г. П.** Славянская пастушеская терминология: ее генезис и распространение в языках карпатского ареала / Г. Р. Клепикова. – М. : Наука, 1977. – С. 162 – 188. 11. **Куриленко В. М.** Атлас лексики тваринництва у поліських діалектах / В. М. Куриленко. – Глухів, 2004. – 260 с. 12. **Пуйо И. Ю.** Скотоводческая лексика украинских говоров района Карпат : дис. ... канд. філол. наук. – Одеса, 1980. – 264 с. 13. **Скорофатова А. О.** Ономазіологія та лінгвогеографія фітономенів в українських східнословобожанських говірках : монографія / А. О. Скорофатова. – Луганськ : Елтон-2, 2009. – 369 с. 14. **Способы** номинации в современном русском языке / Д. Н. Шмелев, А. Ф. Журавлев, О. П. Ермакова и др. ; отв. ред. Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1982. – 296 с. 15. **Шеремета Н. П.** Південноволинсько-подільське діалектне порубіжжя (за матеріалами тваринницької лексики) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Шеремета Наталія Петрівна. – Кам'янець-Подільський, 2000. – 321 с. 16. **Ястремська Т. О.** Структурно-семантична організація та географічна диференціація пастушої лексики гуцульського говору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Т. О. Ястремська. – 2002. – 19 с.

Ольга Черкевич

(Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛЕКТИЗМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПІСНІ

Проблема взаємодії літературної мови і діалектів – одне з принципових теоретичних і практичних питань функціонування сучасної літературної мови. Широко представлені погляди вчених на діалектизм як стилістичну категорію, історично змінне явище й відображення процесу адаптації літературною мовою територіально диференційованих елементів. Зокрема, багато праць таких відомих мовознавців, як П. Гриценка, С. Єрмоленко, І. Матвіяса присвячено вивченню лексико-семантичних та функційних особливостей діалектних одиниць у художньому просторі. На сучасному етапі діалектне мовлення сприймають як рівноправний вияв національної мови, тому все частіше піддають літературній обробці.

Питання дослідження причин використання діалектизмів у текстах сучасних українських пісень, на жаль, на сьогодні залишається відкритим і недостатньо вивченим. Це пояснюється тим, що музична сфера будь-якої культури надзвичайно динамічна й відкрита, вона легко піддається змінам та різноманітним нововведенням. Тому дослідники „не встигають” за потоком змін у пісенному дискурсі, цим самим залишаючи велику емпіричну базу текстів не опрацьованою. Ми можемо лише проводити паралелі між художніми текстами українських письменників та музичними текстами вітчизняних співаків щодо питання функціонування діалектних явищ у їхньому лінгвістичному просторі. Однак, аналіз лексико-семантичного навантаження діалектних зразків у пісенному дискурсі – окреме важливе питання, яке потребує глибокого та ґрунтового дослідження. Саме в цьому вбачаємо мету нашої розвідки.

Джерелом нашого дослідження є 70 сучасних українських пісенних композицій 15-ох українських виконавців (10 груп і 5 сольних виконавців).

Виокремлення й розрізнення мовних одиниць діалекту за їхнім походженням дозволяє віднайти основні шляхи та способи

проникнення цих елементів у повсякденне мовлення носіїв говору. Це, у свою чергу, допомагає визначити найхарактерніші особливості тих чи тих діалектних явищ, які функціонують у говорі (у нашому випадку – у текстах пісенних творів), закономірності їхнього поширення, особливості семантики й будови. С. Єрмоленко обґрунтувала розуміння діалектизму як історично мінливого явища: „Оскільки літературна мова і її норми належать до історично змінних категорій, то й кваліфікація певних одиниць як діалектних так само зазнає історичних змін” [3, с. 199].

Слова-запозичення в лінгвістичному просторі сучасної української музики, як і в говірковому мовленні, варіюються за особливостями свого територіального розташування й сусідства з іншими державами. Мовлення тих країн, з якими Україна має спільний кордон, найбільш широко представлене в лексичній системі різних стилів спілкування української мови. Однак, від власне діалектизмів треба відрізнити ті лінгвальні одиниці, які в конкретний період мали статус нормативних у регіональних варіантах літературної мови – наддніпрянському, галицькому, закарпатському, буковинському, прямишівському: „Використання таких одиниць мови не пов’язане зі стилістичними настановами мовців і не свідчить про незнання норм літературної мови” [1, с. 146]. Це саме стосується і словникового складу пісенних творів. Так, спостерігаємо найбільшу кількість запозичень з російської мови. Серед них можна виділити такі: „*І як у кожній казці все закінчується добре, ці герої живуть до смерті, на сніданок – хлоп’я*” (ТНМК „Вода”). „*Наш декаданс **виключить** світло, в кімнаті залишить ескіз*” (Брюссель „Доц”). „*Я біду не вижену, сама з мене вискочить, побіжимо, покотимося, заведемо **беседу***” (ВВ „Весна”). „*Давай **виключим** світло і будемо мовчати про те, що не можна словами сказати*” (Скрябін „Мовчати”). „*Ніколи не кінчалися пиво і таранка, походи у **ларьок** з пожмаканим **рубльом***” (Скрябін „Лист до друга”). „*А пам’ятаєш наш Новий рік в електричці, і Лондон, як на **відкритці**...?*” (Скрябін „Місця щасливих людей”). „*І плачемо під дверима, ти – тут, а я – там за ними, бо жити так **надоїло**, вибач...*” (Скрябін „Вибач”).

„Кухня в хрущовці, розмови до ранку, форточка закрита целофановим кульком” (Скрябін „Лист до друга”). „Я скуचाю, п'ята чашка чаю, друга чашка рому, я мовчу...” (ТНМК „Чашка”). Частина засвідчених росіянізмів – лексичні елементи сучасного суржику: *виключим, теплоту, соображаю* та ін.

Проте не варто відкидати зразки інонімів з інших мов, територіально віддалених від нашої держави, тому що такі мовні одиниці теж мають здатність проникати в лексичну систему української мови через посередництво інших мов. Подібні випадки доволі часто спостерігаємо в механізмі процесу запозичень з німецької, англійської, болгарської та інших мов. Так, можна виокремити такі зразки німецьких запозичень: „*І я лечу як метелик, забігаю в генделік, замовляю нам дві кави збудоражити уяву*” (Скрябін „Говорили і курили”) [2, с. 494].

Польські запозичення також не залишилися поза увагою в пісенних текстах: „*Я би приїхав, але мій ровер ще не вигадали. Не зібрали, не побудували шлях*” (ТНМК „Вода”); „*Навчу тебе кататися на ровері, я сам колись під рамою літав*” (ФІОЛЕТ „Касети”) [2, с. 100]. „*Коли упаде тінь на порозі змін, ото буде файно, Тоді настане день, той великий день, світло надзвичайне*” (ВВ „Світ”) [2, с. 64]. „*То є Львів, шановні, вбирайте шлюбні сподні краватку, маринарку і „війо!” по Стрийським парку*” (Скрябін „Львів”) [2, с. 394]. „*Кухня в хрущовці, розмови до ранку, форточка закрита целофановим кульком*” (Скрябін „Лист до друга”). Російське слово „форточка” походить від польського слова *fortka* („стулка дверець”), що й українське „хвіртка” [6].

Трапляються поодинокі випадки литовських запозичень: „*То є Львів чудовий, вуйко тонуровий...*” (Скрябін „Львів”) [2, с. 438], а також англійських діалектних елементів: „*Давай одягнемо потерті джінси, в яких у школу нас не пустили...*” (Скрябін „Лист до друга”). І. Ніколаєнко розмежує два способи використання говіркових елементів. Перший пов'язаний із тим, що „діалектне мовлення сприймається нині вже як не відступ від літературної норми, а як рівноправний вияв національного мовлення, мовотворчий і комунікативний потенціал якого значний”. Другий спосіб діалектно-літературної

взаємодії ілюструють ті письменники, які за традицією української класичної літератури в художні твори вводять лише окремі діалектні слова [5, с. 224].

Чимало мовних елементів у текстах сучасних пісень було виявлено саме давньоруського походження. Основна причина цьому – це те, що давньоруська мова – це мова всіх східних слов'ян, на основі якої, за традиційним поглядом, утворилися українська, білоруська та російська мови. У різних регіонах Русі вона поступово збагачувалася місцевими лексичними і стилістичними особливостями. Деякі з них лягли в основу формування системи літературної української мови, а деякі залишились поза і тепер частково проникають у систему говіркового мовлення того чи того наріччя. Якщо звернути увагу на давньоруські слова, представлені в досліджуваних нами піснях, то можна помітити основні закономірності їхньої побудови та семантики, адже давньоруська мова відрізняється низкою специфічних рис. Зокрема, на фонетичному рівні це: повноголосся та початкові *ro*, *lo* як реалізація закону відкритого складу: „*Тепер я оглядаюсь на ті часи і знаю ціну світлої полоси...*” (Скрябін „Місця щасливих людей”). „*Чимось білим літо вбила зима, зима, зима, зима. Звела, зараза, з розума, і не шкода голольода*” (Бумбокс „Зима”); палатальні *ч'*, *ж'* (через ступінь *дж'*) з праслов'янських *tj*, *dj*: „*Я скучаю, п'ята чашка чаю, друга чашка рому...*” (ТНМК „Чашка”). „*Я хотів інакшим бути завжди – так скучно плисти по течії з ними...*” (Скрябін „Місця щасливих людей”). „*Як мені часто не вистачає твоїх шампанських очей. Простими словами я скучаю, без них загинути можна*” (Скрябін „Шампанські очі”). „*А ратуша скучає, шпилем небо дзюравить...*” (Скрябін „Львів”). „*Тебе зустрів случайно, ти їхала в трамваї...*” (Тік „Ендорфіни”).

На лексичному рівні натрапляємо на слова переважно на позначення адміністративно-територіальних одиниць, військової лексики, суспільних чинів та соціальних станів, лексеми релігійно-церковного змісту: „*Якби тоді сказала, я б не спав, за тобою ходив, тайною жив би я...*” (ОЕ „Друг”). „*На лінії вогню я віддав тобі любов мою. На лінії вогню ти була моєю тайною*” (ОЕ „На лінії вогню”). „*Знають лани, гори й поля: тайну*

залишила моя земля!” (ОЕ „Земля”). „І як не дивно ти завжди знаєш мої секрети, від злого духа мене **спасаєш**, себе приносиш в жертву” (Скрябін „Шампанські очі”). „І от, я тут, без тями, її немає з нами – ти випила її усю своїми **жадними** губами...” (ОЕ „Незалежність”). „Як тобі на небі журавлем? Все, що на **бумазі** – все тобі” (Арсен Мірзоян „Паперовий сніг”). „...в **желудку** штіль, а в голові шеберхає вчораїшній хміль” (Тік „Алкоголізм”). „Буде щастя! Гуляй, веселись, сьодні Вітька при **владі!**” (Тік „Гуляй, народ”). „Загубився у небі самотній літак – саме так, **птицею** летить душа, ти для мене саме та” (Артем Мех „Сама та”).

Питомо українська діалектна лексика досить широко та строкато представлена в системі музичних текстів українських виконавців. І це, звичайно, великий плюс, що музиканти, співаки, автори текстів популяризують і поширюють говіркові перлинки нашої національної мови в мистецькій сфері, демонструючи її багатогранність, різноманітність, глибину, повноту й емоційно-стилістичну забарвленість.

З погляду семантики діалектних одиниць, поширених у сучасній українській музиці, то тут важко виокремити якісь конкретні лексико-тематичні групи. Але зазначимо, що поява тих чи тих лексем на позначення предметів, об’єктів та реалій дійсності в говірковому мовленні, тісно пов’язана з історією розвитку самої держави, її націотворенням. Так чи інакше, а більшість лексем виникла на основі історичних обставин і пов’язана з тими подіями, які переживала країна на певному етапі свого становлення. Такі лексеми, утративши свою функціональність на сучасному періоді існування літературної мови, спорадично проникають у говіркове мовлення, надаючи йому колоритності та етнічної індивідуальності. Важливо, що експресивно-виражальну функцію діалектизмів у художніх текстах використовують „з метою типізації та індивідуалізації мови персонажів, щоб якнайглибше охарактеризувати реальну дійсність, відображену в художньому творі” [4, с. 39].

Трапляються такі приклади власне українських діалектизмів: „*Бо ти моя заплакана **паршивка**...*” (ФІОЛЕТ „Паршивка”); „***Не стидайся** – то твоя земля, **не стидайся** –*

то Україна!” (Скрябін „З нею”); „А ратуша скучає, шпилем небо **дзюравить**, вона крута чувіха, і її ніхто не сварить” (Скрябін „Львів”); „А пам’ятаєш старий **кабак** на бродвеї, цибуля, сир і печеня – місця щасливих людей?” (Скрябін „Місця щасливих людей”); „Бо не бажаю ні хвилини **самоти**, і так живу немов літаю я...” (ОЕ „На небі”); „Давай повернемось у своє місто, з якого **втікнути** так хотіли” (Скрябін „Лист до друга”); „Нас таких багато, не тільки я один. Посідаєм в поїзд і **втікнем** хто куди” (Скрябін „Нас кинули”); „Пахне дитинство кострами, **кругом** іде голова, скріплені просто руками зворушливі дружби слова” (Арсен Мірзоян „Поцілуй мене”); „Мені ніхто не вірить – я пілігрим, і **правдатися** нащо? Це лише грим...” (Арсен Мірзоян „Пілігрим”); „Заплету у свої **коси** ніч, золотом заплету” (Брюссель „Заплету”); „І, мабуть, тепер він дізнався, і на мене **заображався**” (Антитіла „У книжках”); „**Бліскотня** бруківки, зупинили плівку, не цілую в губи, але бачу десь у снах” (Арсен Мірзоян „Курам на сміх”); „Запах із рота, в желудку штіль, а в голові **шеберхає** вчорашній хміль” (Тік „Алкоголізм”); „Дим цигарок, **гранчаки**, битий посуд, поранений світ наших кухонь...” (Арсен Мірзоян „Ніч”); „Вкотре **ниць** і зв’яжуть вузлики слова, я прийду безликий паперовий сніг” (Арсен Мірзоян „Паперовий сніг”).

Переважна більшість лексичних діалектизмів – говіркові елементи діалектів південно-західного наріччя української мови, що пояснюється місцем народження, проживання авторів чи виконавців сучасних українських пісень, місцем формування музичних гуртів. Так з-посеред 15 проаналізованих нами виконавців 6 („ОЕ”, „Скрябін”, „ФІОЛЕТ”, „Брюссель”, „Тартак”, Христина Соловій) – вихідці із Західної України. Виділимо гурт ТНМК, який був заснований на Сході України (м. Харків), але внаслідок своєї активної творчої діяльності в столиці часто використовує у своєму пісенному дискурсі яскраві зразки діалектних явищ різного виду.

Однією з найвиразніших рис українського говіркового мовлення є здатність мовних одиниць сполучуватись з іншими одиницями, змінюючи при цьому свою семантику. У результаті цих змін утворюється нова лексична сполука, яка проявляється

у двох основних напрямках: 1) формування сполучень на зразок фразеологічного звороту, яке має прихований метафоричний зміст; 2) формування сполучень з конкретним значенням, яке абсолютно не має нічого спільного зі значенням слова до моменту його сполучуваності.

Широкі синтагматичні зв'язки діалектної лексики дозволяють робити наше мовлення варіативним, метафоричним, художньо-образним і синонімічно багатим. Варто запам'ятати, що сполучуваність слів між собою в межах одного (або різних) мовних рівнів породжує нову семантику. А слово, потрапляючи в новий контекст, набуває кардинально іншого лексичного значення.

Виділимо в пісенних текстах сполучення слів фразеологічного типу: „*Що б там не було, як би не було, все одно добро закохає зло*” (ТНМК „Гупало Василь”): закохати зло ‘подолати, перемогти зло, знищити його, підкоривши’. „*Хочу **напитись тобою** сильно, шалено, ти стала для мене хлібом-водою*” (ОЕ „Хочу напитись тобою”): напитись тобою ‘зачаруватись, замилюватись красою дівчини’. „*Більше не відпуцу тебе, чуєш, **пишу тебе**, хочеш, уб'ю тебе...*” (Арсен Мірзоян „Можеш як”): писати тебе ‘фіксувати образ дівчини у своїй пам'яті, постійно милуватись ним’. „*Все було, ніби плани у кіно – ми і не знали, чим закінчиться воно. Я не відвів очей, ти **хайку поглядом** мені складала*” (ОЕ „Рандеву”): хайку поглядом складати ‘дивитись закоханим, тасмничим поглядом’. „*Кохання бігало в садок, кохання **бавилось в пісок**, воно ходило в школу*” (ОЕ „Сосни”): кохання бігало в садок – бавилось в пісок – ходило в школу ‘почуття розвивалось, зростало’.

Вирази з конкретним, але нетотожним значенням також знайшли своє місце в пісенному дискурсі: „*Я би не зміг **падати з ніг**, плавити лід, ставити перший слід...*” (ОЕ „Для тебе”). Падати з ніг ‘втомлюватись, не мати сил’. „*Ми познайомились з тобою у вагоні метро, людей **напхалося конкретно**, як сільодки в відро*” (Скрябін „Говорили і курили”): напхалося конкретно ‘дуже багато’. „*Я забув все **те, що важило**, я забув, я все забув, все що нас відчув я наживо*” (ТНМК „Я забув”): те, що важило ‘те, що було важливим’.

Бачимо, що проблема дослідження та вивчення лексико-семантичних особливостей діалектних одиниць у площині сучасного українського пісенного дискурсу є надзвичайно важливою та ще недостатньо вивченою. Окрему увагу слід приділити синтагматичним зв'язкам діалектних одиниць, адже саме внаслідок сполучуваності слів між собою, утворюється нова семантика вже існуючих понять (явищ), що, своєю чергою, призводить до збагачення мови, підвищення експресивно-стилістичного забарвлення лексики й надання їй різноманітних емоційних відтінків. Саме синтагматичні зв'язки відображають самобутність і неординарність українського сучасного пісенного дискурсу, його відмінність від текстів інших мов, адже словесні конструкції авторів-виконавців дійсно варті уваги з погляду образності, метафоричності, милозвучності та експресивності.

Література

1. **Гриценко П. Ю.** Діалектизм / П. Ю. Гриценко // Українська мова : енциклопедія – 2-ге вид., випр. і допов. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 146 – 147.
2. **Етимологічний** словник української мови : у 7 т. / редкол. О. С. Мельничук та ін. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 6: У – Я / Уклад. : Г. П. Півторак та ін. – 2012. – 568 с.
3. **Єрмоленко С. Я.** Говіркове багатоголосся сучасної української прози / С. Я. Єрмоленко // Українознавство. – 2008. – Ч. 1. – С. 198 – 205.
4. **Зеленько А. С.** Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури / А. С. Зеленько // Культура слова. – 1982. – Вип. 22. – С. 39 – 41.
5. **Ніколаєнко І. О.** До питання про „олітературення” діалектів / І. О. Ніколаєнко // Лінгвістика: зб. наук. пр. – Луганськ, 2010. – № 3. – Ч. 1. – С. 223 – 227.
6. **Яке походження** слова фіранка? І чому воно позначає то квартиру, то завіску і слабо зафіксоване у словниках? Live journal (Обговорення на сторінці журналу) [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://uaetymology.livejournal.com/191218.html>

МЕТА, МЕТОДИ І ПРИЙОМИ ДОСЛІДЖЕННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ

Грина Бойко

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ НОМІНАЦІЇ ОСОБИ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Проблеми номінації особи в мові загалом та в художньому тексті зокрема привертала увагу багатьох українських і зарубіжних дослідників (Н. Арутюнова, В. Виноградов, В. Жайворонок, О. Кубрякова, В. Телія, М. Шекера та ін.).

Більшість мовознавців термін „номінація” вивчають у статичній й у динамічній, позначаючи результат чи процес найменування [4, с. 232]. На сучасному етапі номінацію розглядають як „широку і неоднозначну категорію, гетеронімний термін для позначення різнотипних явищ” [2, с. 116]. Нам імпонує класичне розуміння номінації як „закріплення за мовним знаком поняття-сигніфіката, який відображає ознаки денотата – властивості, якості та відношення, завдяки чому мовні одиниці утворюють змістовні елементи вербальної комунікації” [4, с. 101].

Однією з проблем номінації та важливим джерелом вивчення номінаційного простору будь-якої мови є дослідження семантичного поля номінації особи. Зауважимо, що до явища номінації осіб як предмета лінгвостилістичного аналізу у своїх студіях зверталися українські мовознавці Л. Белей, Г. Бикова, Л. Полюга, Б. Пришва, Н. Сологуб, З. Франко, Т. Юрченко та ін.

Особливої актуальності набуває вивчення номінації особи у творчості письменників, адже саме художні твори – основа для спостережень над функціонуванням номінації особи. Зазначимо, що лінгвісти переважно вивчають онімну номінацію персонажів художнього твору (Л. Белей, Т. Гриценко, В. Калінкін, Ю. Карпенко, Л. Кричун, Т. Крупеньова, Г. Лукаш, М. Мельник, Т. Наумова, О. Немировська, Т. Немировська, Н. Попович, Л. Селіверстова, А. Соколова, Р. Таїч, Л. Шестопалова,

Л. Шотова-Ніколенко та ін.), наслідком чого стали мовознавчі праці, присвячені ономастичному простору творів багатьох українських письменників, зокрема П. Куліша, І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, Ю. Яновського, М. Хвильового, В. Дрозда, Яра Славутича, Л. Костенко та ін.

Водночас наразі назріла потреба досліджувати ще й апелювативну номінацію особи, яка доповнює, уточнює онімне називання літературних героїв [3, с. 294], адже апелюватив дає можливість, окрім номінації та диференціації, ще додатково охарактеризувати такого персонажа, виділити його за якимись рисами характеру чи певними зовнішніми ознаками, що відразу впадають у вічі [1, с. 10]. Крім того, апелюватив дає змогу авторові для одного й того ж персонажа добирати найрізноманітніші номінації залежно від мовленнєвої ситуації [3, с. 295].

З огляду на викладене вище зазначимо, що актуальним для сучасного мовознавства є вивчення номінації особи в художньому тексті як системи, що поєднує онімну й апелювативну номінацію особи, свідченням чого є праці Е. Боевої, Т. Наумової О. Сколоздри-Шепітко та деяких інших мовознавців.

Саме такий підхід ми застосовуватимемо в нашій науковій роботі, присвяченій номінації особи в романістиці Володимира Лиса, що забезпечить комплексний аналіз цієї групи лексики в досліджуваних творах як частини ідіостилю письменника.

Література

1. **Бияк Н. Я.** Особливості найменувань осіб в українській художній прозі та збереження їх функцій у німецькомовних перекладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Н. Я. Бияк. – Івано-Франківськ, 2004. – 19 с.
2. **Евтушевский Ю. И.** О природе, типах и направлениях изучения вторичной номинации / Ю. И. Евтушевский // Вторичная номинация в современном английском языке : Межвуз. сб. науч. тр. – Пятигорск, 1987. – С. 116 – 126.
3. **Сколотдра-Шепітко О.** Номінації осіб у малій прозі Івана Франка / О. Сколотдра-Шепітко // Українськоцентризм наукового сумління : зб. наук. пр. на пошану професора Зеновія

Терлака. – Л. : Ліга-Прес, 2014. – С. 294 – 311. 4. **Языковая** номинация. Общие вопросы / отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1977. – 360 с.

О. В. Верховод

(ВП „Старобільський гуманітарно-педагогічний
коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка”)

ЛЕКСЕМА ГОЛУБ ЯК ОБ’ЄКТ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВА

Мова не тільки пов’язана з культурою: вона виростає з неї і виражає її. Мова одночасно є і засобом створення, розвитку, зберігання (у вигляді текстів) культури, і її частиною, тому що за допомогою мови створюються реальні, об’єктивно існуючі твори матеріальної і духовної культури [1, с. 28]. На основі цієї ідеї виникає наука – лінгвокраїнознавство.

Лінгвокраїнознавство – це галузь мовознавства, пов’язана з поглибленим вивченням кумулятивної (нагромаджувальної) функції мови, її здатності до відображення і збереження у своїх знаках інформації про етнокультурну спадщину народу [4, с. 292].

Вивчення лексичного складу мови – один із найважливіших напрямків у лінгвокраїнознавстві.

У лексиці української мови досить цікаву, помітно численну тематичну групу становлять назви птахів. Багато птахів живе століттями, а їх назви мають значення своєрідних свідчень і для мовознавства, і для культури народу. Яскраво простежується зв’язок цих найменувань з життям народу, з його історією. Такі номени є цінною пам’яткою духовного доробку народу, до якого належать мистецтво, філософія, релігія, народна етика та мораль, що витворилася на терені того краю, де живе нація.

Лексико-тематична група назв птахів складалась історично, у процесі пізнання людиною навколишнього світу, виділення їх з-поміж інших істот через порівняння й називання. Найменування птахів відзначаються давністю походження, семантичною ємністю, розгалуженою синонімією та структурною різноманітністю.

Мета розвідки – розглянути лексему *голуб*, найменування якої є носієм національно-культурної інформації.

Важливе місце в українській орнітофауні займає *голуб*. Лексема має значення: 1. Птах ряду голубоподібних із різнобарвним пір'ям та великим волом. 2. розм. Пестливе називання чоловіка, переважно при звертанні. 3. заст. Прикраса з паперу, воску або інших матеріалів, що має вигляд такої птиці; // Виріб з тіста у вигляді такої птиці [2, т. 2, с. 456]: „Біла голубника хтось з хлопців возився з голубами” (А. Головка); „Дивись, голубе, щоб все було культурно” (О. Корнійчук); „Перед образами висіли на шовкових рушниках голуби, зроблені теж зі шпалерів” (Г. Квітка-Основ'яненко); „Одні руки скручували зубчасті качалки в шишки, другі ліпили голуби, треті наліплювали з чорнушки очі” (І. Нечуй-Левицький).

На позначення самиці *голуба* використовується номен *голубка*. Цей іменник уживають також як пестливе називання дівчини, жінки (здебільшого у звертаннях) [2, т. 2, с. 457]: „Туркоче сонце в деревах, голубка по карнизу” (П. Тичина).

Синонімами до назви *голуб* (*голубка*) є *гуля* (дит., фольк.), *горлиця* (дикий голуб).

Іменник *голуб* (*голубка*) вживають також із означеннями: *бідний*, *білий*, *білогрудий*, *білокрилий*, *брунатний*, *зелено-сизий*, *легкокрилий*, *сизий* та ін.

Лексема *голуб* (*голубка*) є елементом фразеологізмів, стійких народних порівнянь, загадок: *сивий* (*сива*), як *голуб* (*голубка*) – ‘повністю сивий (сива)’; *любляться як голубів пара* – ‘у повній злагоді, дружно живуть’; *Вранці вийду я із хати, Щоб пташок нагодувати, Як матуся, вони ніжні, Чорні, сірі, білосніжні, Сиві, світло-голубі... Це туркочуть* [Голуби] (Загадка).

На позначення дитинчати *голуба* вживаються найменування *голубеня*, *голубенятко*, *голуб'я*, *голуб'ятко*.

Є народні прикмети, пов'язані з *голубом*: *голуби воркочуть – буде тепла і гарна днина; де водяться голуби, там хата не горить*.

Голуб – символ Великої Богині; у християнстві – символ Святого Духа; у фольклорі та літературі – символ любові,

злагоди, ніжності. В Україні голуба пов'язували також із божеством грози, блискавиці, дощу. Із занепадом язичництва змінюється і символ голуба, який пов'язується із Святим Духом. Поширеним було вірування, що душа людини після смерті може втілюватися в голуба. З цим, імовірно, пов'язана категорична заборона вживати у їжу голуб'яче м'ясо. Тих, хто знищував голубів, вважали великими грішниками. У фольклорі та літературі XIX – XX ст. голуб найчастіше символізує подружню вірність, чисте кохання [3, с. 36].

Українці здавна опоетизовують голубів, наділяючи їх найкращими людськими рисами. *Голуб* став символом чоловіка, парубка, батька, *голубка* – жінки, дівчини, матері. До батька, чоловіка, хлопця часто зверталися *голубе сивий, голубчику сизокрилий*, до жінки, дівчини, матері – *голубонько сизокрила, сивая голубонько* [Там само]. Напередодні різдвяних свят в Україні виготовляли прикраси – голубки: до випорожненої шкаралупи яйця прилаштовували рожеві крила й голівку птаха. Прикраси робили також з паперу, підвішуючи їх до стелі. На святинях українців – рушниках – чи не найчастіше є мотив голуба та голубки. Вони символізували не лише вічну та ніжну любов, а були оберегами, зокрема, від пожежі.

Отже, назви птахів – своєрідний сплав, підсумок багатовікових спостережень різних поколінь українського народу, одна з найцікавіших сторінок енциклопедії природи. Вони є носіями національно-культурної інформації. Орнітономени є надзвичайно цінним джерелом лінгвокраїнознавчих досліджень.

Література

1. **Маслова В. А.** Лінгвокультурологія : учеб. посібник для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Изд. центр „Академия”, 2001. – 208 с. 2. **Новий** тлумачний словник української мови : у 3 т. / уклад. В. А. Яременко, О. М. Сліпущко. – К. : Аконіт, 2006. – Т. 1. – 4. 3. **Потапенко О. І.** Словник символів / О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, Г. І. Потапенко та ін. ; за заг. ред. О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К., 1997. – 178 с. 4. **Українська мова** : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

Оксана Зубрейчук

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

**ГОВІРКА СЕЛА ШОЛОМКИ
ОВРУЦЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Важливим завданням сучасної української діалектології є докладне дослідження говірки як окремої самодостатньої системи, адже говірка – репрезентант окремого говору.

Говірка – це найдрібніша діалектна одиниця, що охоплює звичайно мову одного, а іноді й кількох цілком однотипних з мовного погляду населених пунктів, між якими немає будь-яких територіально виражених мовних відмінностей, становить цілісне мовне утворення без мовних відмінностей, за винятком чисто індивідуальних особливостей мовлення, викликаних індивідуальними дефектами мови, а також рівнем освіти, загальної культури, родом заняття певного індивідуума чи певної групи людей тощо [2, с. 6].

В українській діалектології відомі дослідження, у яких проаналізовано фонетичні особливості окремо взятої говірки (П. Чучка, М. Цвик), морфологічні риси (Т. Возний Г. Воронич), фонетико-морфологічні особливості (Г. Малишко), здійснено комплексний опис лінгвальних діалектних рис говірки (І. Свенціцький, П. Гладкий) тощо.

У сучасній українській діалектології відомі різноаспектні праці, присвячені вивченню говірки, зокрема лексикографічні – діалектні словники, які репрезентують мовлення однієї говірки, зокрема „Словник села Тилич на Лемківщині” Євгенії Турчин (уміщує понад 6,5 тисяч слів), „Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району” Івана Сабадоша (понад 15,9 тисяч діалектних одиниць), „Скарби гуцульського говору: Березови” Миколи Негрича (близько 7 тис. слів).

Водночас низку досліджень присвячено говірці з огляду на особливості ідіолекту говірконосця [9]. М. Лесюк у праці „Мовний світ сучасного галицького села (с. Ковалівка Коломийського району)” здійснив комплексний аналіз

особливостей діалектного мовлення рідної говірки на всіх мовних рівнях [7].

Крім того, в українській діалектології наявна дисертація О. Вінтоняк „Фонологічна, морфологічна, лексико-семантична система говірки села Баня-Березань Косівського району”, присвячена дослідженню однієї говірки, у якій докладно описано системи голосних і приголосних фонем та особливості їх вимови, подано системний опис морфологічних особливостей повнозначних і службових частин мови й виділено їхні характерні риси, охарактеризовано лексико-семантичну систему говірки в частині назв весільного обряду [3].

Найповніше представлено особливості мовлення однієї говірки в чотиритомному виданні „Говірка села Машеве Чорнобильського району” [5]. Теоретичний аспект дослідження говірки як лінгвальної системи представлено в статті К. Глуховцевої [4].

Як свідчить наведений вище матеріал, говірка була об’єктом низки досліджень. З огляду на це актуальним вважаємо вивчення особливостей говірки с. Шоломки Овруцького району Житомирської області.

Зауважимо, що писемні джерела не подають багато інформації про село Шоломки Овруцького району. У шостому томі „Історії міст і сіл Української РСР. Житомирська область” висвітлено історію цього населеного пункту, де зазначено, що Шоломки – центр сільської ради, якій підпорядковані села Довгиничі, Збраньки та Слобода-Шоломківська. Перша писемна згадка про Шоломки датована 1647 роком [6, с. 525].

Отже, історія с. Шоломки свідчить про архаїчність цієї території, тому історичні процеси відбулися не лише на суспільно-економічному житті населення, а й на його мові. Крім того, зазначимо, що, незважаючи на досить ґрунтовне дослідження говірок Овруцького району в працях Миколи Никончука, говірка села Шоломки досі не була об’єктом спеціального наукового вивчення, оскільки ні в „Атласі української мови” [1], ні в „Лексичному атласі Правобережного Полісся” [8] М. Никончука матеріалів говірки не представлено, що зумовлює актуальність і потрібність нашого дослідження,

оскільки діалектне мовлення цього населеного пункту зберігає багато раритетних та архаїчних лінгвальних рис на всіх мовних рівнях, зокрема на фонетичному, морфологічному, лексичному та фразеологічному, що стане предметом нашого наукового дослідження крізь призму зв'язного діалектного мовлення.

Література

1. **Атлас української мови** : в 3 т. / гол. ред. колегії І. Г. Матвіяс. –Т. 1 : Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 1984 – 2001. – 498 с. 2. **Бевзенко С. П.** Українська діалектологія : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. – К. : Вища шк., 1980. – 248 с. 3. **Вінтоняк О. В.** Фонологічна, морфологічна і лексико-семантична система говірки села Баня-Березів Косівського району : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. В. Вінтоняк. – Івано-Франківськ, 2011. – 19 с. 4. **Глуховцева К. Д.** Говірка як об'єкт діалектологічних досліджень / К. Д. Глуховцева // Діалектологічні студії. 4 : школи, постаті, проблеми / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Л., 2004. – С. 262 – 274. 5. **Говірка** села Машеве Чорнобильського району текст. – К. : Довіра. – Ч. 1 : Тексти / уклад. : Ю. І. Бідношя, Л. В. Дика. – 2003. – 455 с. 6. **Історія** міст і сіл Української РСР. Житомирська область : в 26 т. – Т. 6. – К. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – 727 с. 7. **Лесюк М.** Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району) : монографія / М. Лесюк. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. – 328 с. 8. **Никончук М. В.** Лексичний атлас Правобережного Полісся / М. В. Никончук ; упоряд. О. М. Никончук. – К. – Житомир, 1994. – 418 с. (200 карт). 9. **Фроляк Л.** Ідіолект як частина говірки / Л. Фроляк // Лінгвістичні студії. – Донецьк, 2002. – С. 249 – 261.

Наталія Чабанюк

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

**РОДИЛЬНИЙ ОБРЯД УКРАЇНЦІВ
ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Духовними островами в житті українця завжди були народні обряди та звичаї. Вони вироблялися протягом багатьох століть і є складовою частиною не лише історії нашого народу, а й сьогодення. Значною мірою народні обряди та звичаї визначають витоки української нації, ті риси духовного й матеріального життя, якими ми вирізняємося з-поміж інших народів. Обряд – сукупність усталених звичаєм дій, пов'язаних із побутовими традиціями або з виконанням релігійних настанов, які відбивають усталені зв'язки людей з природою та поміж собою.

Важливе місце серед обрядів належить родильному, бо поява на світ дитини споконвіків була не лише звичною, але й важливою подією в сім'ї, у родині та й усій громаді, адже саме народження є тим містком людського буття, що з'єднує в єдину етноструктуру загальну пам'ять нації, її духовні здобутки, досягнуті багатовіковим існуванням.

Родильні звичаї українського народу були в центрі уваги багатьох дослідників насамперед з етнографічного погляду (праці І. Франка, Н. Гаврилюк, В. Гнатюка, В. Горленка, П. Іванова, О. Потебні, М. Сумцова, О. Кравця, О. Кондратович, С. Гвоздевич, Л. Шевченко, Д. Зеленіна, Г. Лозко, М. Валенцової, Г. Кожолянка та ін.). Відзначимо дослідження О. Кондратович „Українські звичаї: Народини. Коса ж моя...” – своєрідний кодекс правил і табуцій, яких мала дотримуватися жінка, виношуючи, народжуючи та виховуючи дитину [5].

Родильний обряд став об'єктом лінгвістичного дослідження тільки в останні десятиріччя ХХ ст. Зокрема, гуцульський пологовий обряд, його структуру, функціонування, ареальне варіювання номенів дослідив М. Бігусяк [1]; вербальний компонент традиційного родильного обряду з позиції складу, семантичної структури, мотивів номінації в говірках Інгуло-Бузького межиріччя проаналізував

Р. Іванський [3]; Ю. Руснак проаналізувала лексику родинної обрядовості буковинського діалекту з урахуванням шляхів її формування, специфіки функціонування в просторовому континуумі, структурно-семантичних та етнолінгвістичних параметрів [7]; родильна обрядовість Закарпаття перебуває в центрі уваги І. Нібак [6]; надсянський пологовий обряд різноаспектно дослідила Л. Хомчак [12]; фраземіку родильних обрядів у говірках волинсько-подільського суміжжя проаналізувала Н. Коваленко [4]; окремі аспекти номінації бойківського родильного обряду в контексті весільної обрядовості розглянула Н. Хібеба [11]; лексика родильного обряду в говірках наддністрянсько-подільського суміжжя була об'єктом наукового вивчення О. Жвавої [2]; різні аспекти номінації та функціонування родильного обряду в східноподільських говірках представлено в низці досліджень Т. Тищенко [8 – 10], з-поміж яких варто передовсім відзначити системну лексикографічну й текстову репрезентацію родильного обряду зазначеної території [9].

Отже, український родильний обряд здавна був у полі зору дослідників різних галузей знань, насамперед етнографів, етнологів, культурологів; пізніше проблеми номінації родильного обряду порушували етнолінгвісти та лінгвісти. Водночас зауважимо, що цілісного системного дослідження українського пологового обряду досі немає, оскільки не досліджено багато зон українського діалектного континууму. Крім того, досліджуваний обряд уже зархаїзований, відходить у минуле, тому завдання сучасних дослідників – максимально зафіксувати залишки родильної обрядовості з уст представників найстаршого покоління, щоб передати народну мудрість наступним поколінням.

Література

1. **Бігусяк М.** З лексики родильного обряду у гуцульських говірках / М. Бігусяк // Укр. діалект. зб. – К., 1997. – Кн. 3. – С. 293 – 301. 2. **Жвава О. А.** Лексика родильного обряду в говірках наддністрянсько-подільського суміжжя / О. А. Жвава // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту: Філол. науки. – Вип. 16. – Т. 1. – Кам'янець-Подільський,

2008. – С. 50 – 58. 3. **Іванський Р. Д.** Вербальний компонент традиційного українського родильного обряду в говірках Інгуло-Бузького межиріччя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Р. Д. Іванський. – Запоріжжя, 1999. – 18 с. 4. **Коваленко Н. Д.** Фраземіка родильних обрядів у говірках волинсько-подільського суміжжя / Н. Д. Коваленко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Сер. 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. пр. ; відп. ред. М. Я. Плющ. – К., 2007. – Вип. 3. – Кн. 2. – С. 183 – 191. 5. **Кондратович О. П.** Українські звичаї: Народини. Коса ж моя... / О. П. Кондратович. – Луцьк, 2007. – 240 с. 6. **Нібак І.** Із номінації родильного обряду в середньозакарпатському говорі (Свалявський р-н) / І. Нібак // Діалектна мова : сучасний стан і динаміка в часі. – К. : Видав. дім Дмитра Бураго, 2008. – С. 149 – 153. 7. **Руснак Ю. М.** Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Ю. М. Руснак. – Чернівці, 2010. – 20 с. 8. **Тищенко Т.** Динаміка номінації родильного обряду в говірках Східного Поділля / Т. Тищенко // Діалектна мова : сучасний стан і динаміка в часі. – К. : Видав. дім Дмитра Бураго, 2008. – С. 188 – 190. 9. **Тищенко Т. М.** Східноподільський родильний обряд : лексикографічний і текстовий описи : навч. посіб. / Т. М. Тищенко. – Умань : ВПЦ „Візаві”, 2014. – 382 с. 10. **Тищенко Т.** Східноподільський родильний обряд через призму слова Т. Тищенко // Мовознавчі студії. 2 : Фразеологізм і слово у тексті і словнику. – Дрогобич : Посвіт, 2010. – С. 405 – 407. 11. **Хібеба Н.** Номінації вагітної жінки з погляду морально-етичних канонів мешканців Бойківщини / Н. Хібеба // Діалектологічні студії. 7 : Традиції і модерн / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Л., 2008. – С. 153 – 170. 12. **Хомчак Л. М.** Лексика родинної обрядовості надсянських говірок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Л. М. Хомчак. – Л., 2012. – 20 с.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

І. Я. Глуховцева

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ПРО КОНТРАКТ, ЯКИЙ УСЕ З'ІДАЄ

Стрижневе слово фразеологізму характеризують за частиномовною приналежністю, віднесеністю до однозначних чи багатозначних лексем, здатністю до фразеотворення, наявністю чи відсутністю культурологічних сем, схильністю чи несхильністю до синонімічних заміни та ін. Якщо говорити про стрижневе слово, виражене дієсловом, то постають питання про ступінь утрати його лексичного значення у складі фразеологізму, зв'язок з іменниками, вид тропу, на основі якого створена фразеологічна одиниця.

Дієслово *з'їсти* (*об'їсти*, *поїсти*) належить до активно вживаних у складі стійких сполучень слів. За нашими підрахунками, воно стало основою для 42 фразем, при чому потенційно їхня кількість може значно зрости, якщо врахувати креативні можливості мовця в процесі комунікації, що сприяє розвиткові нових переносних значень дієслова, виникненню нових фразеологічних одиниць.

Отже, лексема *з'їсти* зафіксована в загальномовних словниках української мови з сімома значеннями, як-от: 1. Споживати яку-небудь їжу, не залишаючи нічого // Спожити певну кількість чого-небудь // Витратити на харчування // Поїсти, вгамувати голод // Поїдаючи, винищувати (про тварин, птахів); 2. *перен.* Повністю знищувати що-небудь (про стихійні явища) // Забирати на свої потреби, поглинати // *розм.* Не давати можливості існувати, діяти, функціонувати; 3. Пошкоджувати, псувати (про комах, гризунів) // Сильно кусати, жалити (про комах); 4. Роз'їдати, руйнувати (про отруйні речовини, іржу і т. ін.); 5. *рідко.* Сточувати, псувати (зуби); 6. *перен. розм.* Мучити доріканнями, лайкою, створюючи нестерпні умови життя // Не давати спокою, терзати (про почуття, думки і т. ін.);

7. *перен. вульг.* Мовчки стерпіти образу, лайку, побої і т. ін. [ВТССУМ, с. 461].

У складі фразем дієслово переважно „віддає” своє значення стійкій сполучці слів, тому можна сказати, що на основі семантичних відтінків значень стрижневого слова формується значення дієслівної фразеологічної одиниці.

Не випадково ФО зі значенням ‘розгніватися, покарати, побити, умерти’ мають у своєму складі дієслова *поїсти, наїстися, їсти*: *Скуштувати (поїсти) березової каші* ‘бути побитим’ [ФСУМУ, с. 72]; *Наїстися буханців* ‘бути побитим’ [ФС, с. 525]; *Без солі з’їсти* ‘покарати кого-небудь, розправитися з кимось’ [ФСУМУ, с. 187]; *Дати залізного бобу з’їсти* ‘убити кого-небудь’ [ФС, с. 222]; *Дутеля з’їсти* ‘умерти’ [ФС, с. 336]; *Їсти мордачі (духонели)* ‘одержувати стусани від кого-небудь’ [ФС, с. 357]; *З’їсти живцем* ‘не давати спою настирливими доріканнями, лайкою допікати когось’ [ФС, с. 357]; *Мало не з’їсть* ‘хто-небудь дуже лютий, розгніваний’ [ВТССУМ, с. 336]. Можна припустити, що фразеологізми *Скуштувати (поїсти) березової каші, Наїстися буханців* ‘бути побитим’, *Дати залізного бобу з’їсти* ‘убити кого-небудь’ сформовані на основі одного із значень дієслова *з’їсти*, зокрема: ‘споживати яку-небудь їжу, не залишаючи нічого’, ‘наїстися досхочу’, а такі одиниці, як *З’їсти живцем* ‘не давати спокою настирливими доріканнями, лайкою допікати когось’, *Мало не з’їсть* ‘хто-небудь дуже лютий, розгніваний’ – зі значенням ‘мучити доріканнями, лайкою, створюючи нестерпні умови життя’.

Нерідко саме слово не входить до складу фразеологізму, але воно зазвичай вживане при стійкому сполученні слів, наявне в самій дефініції при тлумаченні значення фраземи. Так, значення ‘багато з’їсти’ зафіксоване словниками п’ять разів: *Аж за вухами ляцить (тріщить)*, зі словом *їсти* ‘жадібно, з великим апетитом’ [ФСУМУ, с. 26]; *Як за себе кидати*, зі словом *їсти* ‘жадібно, з великим апетитом’ [ФСУМУ, с. 72]; *Об’їсти вуха* ‘спожити всі харчові запаси’ [ФСУМУ, с. 26]; *Як лин мулу*, зі словом *наїстися, набратися* ‘досхочу, вволю’

[ФСУМУ, с. 97]; *Від пуза*, зі словом *їсти* ‘досхочу’ [ФСУМУ, с. 161].

Фразеологізми зі словом *їсти*, з *їсти* нерідко набувають значення ‘бути досвідченим’: *Не з однієї печі їсти хліб* ‘бути досвідченим’ [ФСУМУ, с. 148]; *З їсти собаку* ‘набути великого досвіду в якійсь справі’ [ФСУМУ, с. 194]; *Зуби з їсти* ‘мати великий досвід у чомусь’ [ФСУМУ, с. 65]. Окрему групу складають вирази, що означають ‘жити у нестатках, у нужді’: *Їсти сухий хліб* ‘жити у нестатках, бідності, нужді’ [ФС, с. 358]; *Не один (добрий) пуд солі з їсти* ‘довго жити з ким-небудь, зазнати чимало випробувань у спільних діях’ [ФСУМУ, с. 161]; *Їсти біду* ‘жити в нужді, в неволі; терпіти будь-які утиски’ [ФС, с. 357]. Поширені й одиниці з протилежним значенням: ‘жити за чийсь рахунок’: *З їсти хліба* ‘пожити на чиєму-небудь утриманні’ [ФС, с. 336]; *Їсти казенний хліб* ‘жити за рахунок держави’ [ФС, с. 357]; *Їсти чужий хліб* ‘бути на чіїх-небудь харчах’ [ФС, с. 358].

Окремі фразеологічні одиниці пов’язані з номінацією якостей людини, почуттів: *Сором очі їсть* ‘хтось мучиться, страждає від докорів совісті, кому-небудь соромно’ [ФС, с. 844]; *Їсти очима* ‘невідривно, пильно дивитися на кого-небудь, виявляючи при цьому певні почуття’ [ФС, с. 357].

Здатність дієслова переосмислюватися, набувати переносних значень сприяє значній фразеотворчій продуктивності дієслова, про що свідчать численні стійкі сполучення слів, утворені на основі різних відтінків першого значення дієслова *їсти*: *У Бога теля з їсти* ‘провинитися’ [ФСУМУ, с. 12]; *За сім верст киселю їсти* ‘витратити багато зусиль на справу, яка не має суттєвого значення’ [ФСУМУ, с. 15]; *Наїстися гороху* ‘витратити багато сил, енергії, щоб переконати когось у чому-небудь, довести щось’ [ФС, с. 525]; *Їсти (ловити, хапати) дрижаки (дрижаків)* ‘тремтіти від холоду, страху’ [ФСУМУ, с. 51]; *Дулю з їсти* ‘нічого не одержати, не дістати’ [ФСУМУ, с. 52]; *Жданіки (жданки) поїсти (розгубити)* ‘втратити надію на можливість дочекатися’ [ФСУМУ, с. 56]; *Їсти землю* ‘гаряче запевняти, переконувати когось у чомусь’ [ФСУМУ, с. 62]; *З чим його їдять* ‘що це таке’

[ФСУМУ, с. 68]; *Їсти не просить* ‘що-небудь комусь не заважає, не завдає турбот’ [ФСУМУ, с. 68]; *Каши (їсти) просить* ‘подертий і потребує лагодження (про взуття та одяг)’ [ФСУМУ, с. 71]; *Аж шкура болить*, зі словом *їсти* ‘дуже хочеться’ [ФСУМУ, с. 15]; *З’їсти гарбуза* ‘бути вагітною’; *Їсти не просить* ‘що-небудь комусь не заважає, не завдає турбот’ [ФС, с. 711]; *Їсти облизні* ‘заздрісно дивитися на що-небудь принадне, але не доступне’ [ФС, с. 357]; *На припічку кашу їсти* ‘бути в дитячому віці, бути малолітнім’ [ФС, с. 358]; *Як собаці Сіркові муху з’їсти* ‘дуже просто, легко, швидко’ [ФСУМУ, с. 164].

Проте, скажімо, з шостим значення аналізованого дієслова, на наш погляд, пов’язані лише окремі фраземи: *Поїдом їсти* ‘не давати спокою доріканнями, лайкою, допіками’ [ФСУМУ, с. 68]; *Серце їсти* ‘переживати, журитися, каратися, мучитися’ [ФС, с. 358].

Креативність мовців іноді виявляється і в тому, що на основі значень дієслова *їсти* (з *їсти*) може створюватися нове стійке сполучення слів, як-от: *контракт з’їв Ваську* (тобто поросю), що набуває значення ‘поглинати, знищувати’ і пов’язане з його відтінком ‘поїдаючи, винищувати (про тварин, птахів)’.

Не меншу активність дієслово *їсти* виявляє у трансформах, тобто висловах, утворених на базі прислів’їв, приказок, фразеологізмів, наприклад: вислів **Біда навчить, як на світі жить** став основою для трансформ *біда навчить коржі з салом їсти* [ВЧ; МС 1992, с. 11]¹; *біда навчить редьку з медом їсти* [ВЧ; МС 1992, с. 11]; *біда навчить замість хліба пряники їсти* [ВЧ; МС 1992, с. 11]. Цікаво, що в узусних висловах дієслово *їсти* нерідко відсутнє. Так, вислів **Не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні** (Б. Франклін), трансформуючись, „вбирає” в себе дієслово *їсти*: *не відкладай на завтра того, чого й учора не можна було їсти* [ЮН; Пер. 2004, № 5, трав., с. 14]. Мовну гру з першим значенням слова

---

¹ у дужках подаємо покликання на періодичні видання: „Літературна Україна”, „Сільські вісті”, „Перець” та ін.

їсти помічаємо також при трансформації інших прислів'їв, зокрема: **Скільки вовка не годуй, а він [узе] в ліс дивиться**, що має трансформу *чим модель не годуй, все одно їсти не буде*; **Голова для того, щоб думати**, яке перебудовано на *голова не на те, щоб тільки шапку носити, а ще й їсти нею*. Або: **Чим би дитя не тішилося, аби мовчало (не плакало)** – *чим би дитина не бавилась, аби їсти не просила*; **Як до діла – так і сіла – як до діла – так і їсти**; **Хочеш їсти калачі – не сиди на печі – хочеш їсти калачі, бери й печи**; **Ставити крапку над „і”** ‘з’ясувати все до кінця’ [ФС II, с. 857] – *як тільки ми ставимо ще одну крапку над „і”, зразу ж хочеться їсти* [ФБ; Пер. 1995, № 23 – 24, с. 8]; **Чим далі в ліс, тим більше дров – чим солодша свобода, тим більше хочеться їсти** [ВГ; СВ 2008, № 5, 11 січ., с. 6]; **Вішати локшину на вуха** ‘відверто обдурювати, розводячи розмови про стороннє’ – *скільки народу не вішай локшину на вуха, а він все одно їсти хоче!* [ОП; ЛУ 1998, № 28, 9 лип., с. 8]; **Любов приходить і відходить – любов приходить і відходить, а їсти хочеться завжди**; **Як (коли) мед, то й ложкою** ‘уживається для вираження надмірного прагнення до чогось, як вияв надмірності в чому-небудь; занадто’ [ФС I, с. 481] – *нема грошей на хліб до бутербродів, доведеться їсти ікру ложкою* [ФБ; ЛУ 2003, № 16 – 17, 24 квіт., с. 12]; **Любиш кататися – люби й санчата возити – любиш їсти суші – люби й роли крутити**; **Краще синиця в жмені, ніж журавель у небі – краще з’їсти яйце в мирі, ніж вола у сварці** [ГКор; СВ 2009, № 35, 31 берез., с. 4]; **Заливати за шкіру сала** ‘завдавати кому-небудь великого горя, страждань, дуже дошкуляти комусь’ [ФС I, с. 310] – *сало краще їсти, ніж заливати його за шкіру* [ІТ; СВ 1997, № 32, 14 берез., с. 4].

Серед фразеологізмів, у складі яких слово *їсти* наявне, найбільше трансфор мають вислови **Їсти очима** ‘невідривно, пильно дивитися на кого-небудь, виявляючи при цьому певні почуття (любові, неприязні, ненависті)’ [ФС I, с. 357] та **Пуд солі з’їсти** ‘довго жити з ким-небудь, зазнати чималих випробувань у спільних діях, пізнати, вивчити когось і т. ін.’ [ФС I, с. 336]. Перший з них може перебудовуватися так: *бійся укусу того, хто їсть очима; він її поїдав очима, вона його*

також *гризла* [ФБ; ЛУ 2007, № 12, 29 берез., с. 8]; *коли їси очима, маєш ту перевагу, що на ціни можна й не звертати увагу* [ВЧ; Пер. 1998, № 4, квіт., с. 6]; *коли їси очима, не плямкай віями* [ФБ; Пер. 2002, № 5, трав., с. 2]; *нічого їсти? Їж очима начальство* [ЮРя; ЛУ 2007, № 47, 15 листоп., с. 8]; *справжній мужчина, навіть коли їсть борщ, очима поїдає жінку!* [ОП; ЛУ 2000, № 3, 20 січ., с. 8]; *хоч і був на дієті, а начальство „поїдав” очима*. Другий фразеологізм став основою для модифікатив: *коли ви разом з'їли пуд солі нічого й не змінилося, значить вас підвиє смак* [ОД; СВ 2006, № 77, 7 лип., с. 6]; *ті ж, що з'їли разом пуд солі, часто не витримують випробування цукром* [МЛ; Пер. 2003, № 10, жовт., с. 2].

Отже, стрижневе слово фразеологізму (прислів'я, приказки) визначає його зв'язки з іншими варіативно-синонімійними групами, впливає на частоту вживання у складі фразеологізму, визначає основні конотації висловів, формує їхній культурний фон. Якщо стрижневе слово багатозначне, то ймовірність того, що воно зможе стати складовою частиною більшої кількості стійких сполучень слів, зростає. Дієслово *їсти* (з'їсти) має значну фразеологічну продуктивність, проте найчастіше фразеологічні одиниці утворюються на основі різних відтінків першого значення цього дієслова, хоч уживані й вислови, побудовані на інших значеннях аналізованої лексеми. Іноді фразеологізми зі словом *їсти* утворюють варіативно-синоніміїні групи, що свідчить про системність окремих конотацій, яких набуває стрижневе слово і фразеологізм зокрема.

Наявність новостворених фразеологізмів, часте використання цього стрижневого слова у трансформованих висловах свідчить про те, що фразеологічна потужність досліджуваної лексеми збільшується, а культурний фон дозволяє мовцеві варіювати відтінками значень.

Література

1. **ВТССУМ** – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.
2. **ФСУМУ** – Ужченко В. Д. Фразеологічний словник

української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с. 3. **ФС** – Фразеологічний словник української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка. 1993. – 984 с.

Вікторія Калініна, Н. А. Щекатунова

(ДЗ „Теплівська загальноосвітня
школа I – III ступенів”)

МАЛЕНЬКІ ПЕРЛИНКИ ВЕЛИКОГО СВІТУ МОВИ

*Кожне слово – це ніби діамантова
намистинка на величезному
разку нашої пребагатої мови (І. Цюпа).*

Фразеологізми – іскрометні скарби мовної образності – передають найтонші відтінки душевних порухів, обарвлюють висловлене в національний колорит. Вивчення цих „дозрілих квіток мислення” поширює наші знання про безмежний світ людини, виховує повагу до народу-фразотворця, поповнює мовний запас своєрідними крилатими словами, які з дивною влучністю виражають суть досить складних явищ.

„Розмовна фразеологія є невичерпним джерелом створення гумористичного, а часом й сатиричного ефекту”. Це досягається за допомогою введення їх до літературної мови. Окремі з них створилися внаслідок редукції народного анекдоту. Так, наприклад, в „Енеїді” І. Котляревського дуже багато такого роду усномовних фразеологізмів: *п’ятами з Трої накивав; з двора в собачу ристь побіг; мої великі кулаки почешуть ребра вам і спину; і молодиці-цокотухи тут баяндраси понесли; на нього всі баньки п’ялили; Еней піджав хвіст, мов собака; Анхіз кричав, як в марті кіт; скрізь йорзає, як чорт в болоті; Пропали! Як Сірко в базарі.*

Фразеологізми здавна вважаються однією зі специфічних рис кожної мови. Вони набагато виразніше, ніж окремі слова, розподіляються в певних структурно-функціональних стилях, виявляючи свою належність до кожного з них, а також до сфери усного чи писемного мовлення, мають більш яскраве експресивне чи емоційне забарвлення. В „Енеїді”

І. Котляревського найчіткіше продемонстровано багатство та функціональність українських фразеологізмів. Письменник майстерно використовує стійкі формули усно-розмовного походження для експресивного вираження характерних рис своїх героїв, наприклад:

*Заїде до Дідони в гості
І буде там бенкетовать;
Полюбиться її він мосці
буде бісики пускати.*

Проте не всі фраземи містять заряд експресії та емоційної наснаги. У системі фразеологічних засобів кожної мови розрізняють за їх стилістичною приналежністю дві виразно окреслені групи одиниць. Так, Л. Скрипник до першої групи відносить фразеологізми, „образно-експресивні за своє природою”, а саме: ідіоми (включаючи й приказки);

*Еней, матню в кулак прибравши
І не до соли примовлявши,
Садив крутенько гайдука.*

Друга група фразеологізмів за класифікацією Л. Скрипника включає до свого складу стійкі номінативні словосполучення, термінологічні вирази:

- суспільно-виробничі;
- професійно-виробничі;
- науково-технічні;
- офіційно-ділові формули висловлювання.

З цієї групи в „Енеїді” представлені лише професійно-виробничі фразеологізми, зокрема військові терміни та вирази, що стали крилатими:

*І пальцем цупко прикрутила,
Щоб зараз все то ізробила
І їй би принесла лепорт.*

Отже, розмовно-побутова фразеологія у творі є засобом посиленої експресії висловлення, увиразнення, іноді унаочнення ідеї, яку доносить письменник до читача.

Загалом І. Котляревський уживає стійкі словосполучення з метою художнього відтворення розмовної мови і в авторському тексті, і в мовних партіях персонажів, сприяючи в багатьох

випадках їх типізації й індивідуалізації, а також для створення гумористичного ефекту та народного колориту в „Енеїді”.

Література

1. **Котляревський І. П.** Повне зібрання творів / І. П. Котляревський. – К., 1969. – С. 329.
2. **Білоноженко В. М.** Фразеологічний словник української мови : в 2-х т. / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. О. Винник та ін. – К. : Наук. думка, 1993.
3. **Ужченко В. Д.** Вивчення фразеології в середній школі : посіб. для вчителя / В. Д. Ужченко. – К. : Рад. шк., 1990. – 175 с.

Н. Д. Коваленко

(Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка)

АСПЕКТИ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ФРАЗЕМІКИ ГОВІРОК

Фразеологічній системі українського діалектного мовлення притаманні варіативність структури і значень, мобільність лексичних компонентів, здатність ілюструвати світогляд і культуру етносу. Вивчення діалектних фразеологізмів сприяє розумінню мовної картини світу окремих носіїв говірок, а відтак і нації загалом, уможливило розв'язання низки теоретичних проблем діалектології.

Ареальна фразеологія стала об'єктом активних досліджень науковців, і на сьогодні маємо окремо видані фразеологічні словники, що презентують усі три наріччя української мови, а це значно розширило емпіричну базу даних для сучасних досліджень: західнополіські (Г. Аркушин, З. Мацюк), середньополіські (Г. Добролюбова), степові говірки Донбасу, східнослобожанські (В. Ужченко, Д. Ужченко), наддніпрянські (В. Чабаненко), західноволинські (Г. Аркушин), лемківські (Н. Вархол і А. Івченко, Г. Ступінська і Я. Битківська) та південноволинські говірки (Н. Кірілкова). Зауважимо, що тексти зв'язного говіркового мовлення, опублікування яких активізувалося останнім часом,

є багатовимірним, комплексним і самодостатнім джерелом у пізнанні процесів фразеотворення.

Автокоментування як метод запису фразеологізмів та методика досліджень ареального мовлення, на нашу думку, має важливе значення в пізнанні явища народження фразеологічної одиниці, і її різноаспектного функціонування. Народжуючись у тексті, реалізуючись у нових форматах, фразеологізми набувають переносності, переосмислення, але все ж „утримують” щось первинне, початкове. Зіставлення текстів і словникових фразеологічних статей демонструють ще реальну межу між словосполученням і вже фразеологізмом: закарпатські говірки – *Было ісе́ дуже даўно / коли́ йа шчи д'іўкоў была // жыла ў нас у сил'і Моль'іна // тазда́ ў нійі даўно ўмер / ма́ла йе"н.у́ д'іўку таі́ ота́ с'а вўд:а́ла на стóрону* [6, с. 113], у словнику – *це тоді (тогда), як баба дівков була* ‘дуже давно’ [5, с. 238]; гуцульські – *хочу роуска'зати ма'лен'ку іс'тор'ію за се"ло По"нови'ч'і // вуно' було' дуже мале то"то се"ло // кулис" даўно іше йак панувала ў нас 'Аўстр'іа / за Аўстр'іскоуйі імпер'іі / 'были па'ни тут // 'мали ф'іл'вароук* [7, с. 28], у словнику – *за небіжки Австрії* 1. за часів Австро-Угорської імперії; 2. дуже давно [5, с. 484].

Інформаційна достатність діалектного тексту підтверджується й автокоментуванням носіїв говірки походження окремих сталих виразів, характерних для їх місцевості. Мовець намагається чіткіше й повніше передати співрозмовнику зміст свого повідомлення, найтонші емоції та стани (дошукуючи слова, відтворюючи фразеологізми) у момент, коли не має впевненості, що реципієнт точно його розуміє, „правильно” сприймає інформацію. Автокоментар історії постання сталих виразів знаходимо у збірках текстів діалектного мовлення різних часів і територій, наприклад: середньополіські говірки – *Бобер йак уг'лане л'уд'іну / то вел'мі п'лаче по д'ет'ах / йо'го наша мат'і бачи'ла з д'ет'мі" / і так в" он п'лакаў кажут / так сл'ози' котец:а йак з бобра* [ГУМ, Житомирська область с. Селезівка Овруцького району с. 76]; буковинські говірки – *до ш'коли кни'жок не" 'булости / ў'чилиси х'т'ілі / ў'читиси на'чому / а те'перки не" х'т'а ў'читиси*

ц'і д'іти / не^н хт'а / ди'тино // а йак рум'ини б'илисти / хто не^н хт'іу у'читиси // те^нперки кажут / не^нма на тебе рум'іна (сміт Кельменці Кельменецького р-ну Чернівецької обл.). О. Курило в 1928 р. на території Поділля записала текст про те, як жінці вставили клепки: *Приходи додому тий кажи до чоловіка: „Бач, трасця твої матері, ти казав, що в мені німа клéпок, а в мені є аж дві”* [4, с. 47]. У записах 1968 р. наддністрянських говірок знаходимо схожу розповідь: *а ви / можі / майстир? // майстир // мі'н'і чо'лу'в'ік кажи / шо мі'н'і клепки бракуйи // н'е вам ни бракуй клепки / вам бракуйе дв'і // ну та наї буде / в'ін с'і на йидну помилю // а ви з'робити мі'н'і клепку? // з'робіу // а йа заплачу* [3, с. 266].

Важливими є дослідження виявів функціонування фразем у говірковому мовленні, бо саме „діалектологічність” передбачає особливу увагу до розмовності – які слова, словосполучення можуть заступати фразеологізм і навпаки. У момент комунікації, коли до якоїсь інформації, повідомлення долучається співрозмовник, фразеологізм із периферійної зони (у плані функціональної ролі) переходить у центральну, стає максимально навантаженим, наприклад: волинські говірки Полісся – *і з'ара йік'ішо йа пубачу де ск'рипку там // то йа просто / старей ч'оло'в'ік / но йа просто / аж мене / вс'а кожа з'раїе // та'ку о'хоту йа мав* [1, с. 155]; слобожанські – *ха'з'айка нам да'ла куку'рузи / н'е / да'вайте з'варемо хоч' не ва'рили ж н'і'ч'ого / побули ш'іст' мі'с'ац'іу / н'і разу борш'ч'у у' рот'і у нас не було* [8, с. 39]; буковинські – *то такі помідори шо // е-е // можна заб'агнути йіх // йа аш' слину ли'гаїу* [2, с. 87].

Саме опис фраземіки сучасного говіркового мовлення на основі текстів уможлиблює не тільки поглиблення фразеологічних досліджень української мови, а й з'ясування проблемних питань про збереження чи втрату говіркових явищ, про нашарування та глибинний у часі зв'язок між діалектизмами і компонентами фразеологізмів.

Література

1. **Аркушин Г.** Голоси з волинського Полісся. Тексти / Г. Аркушин. – Луцьк, 2007. – 533 с. 2. **Буковинські** говірки : хрестоматія діалектних текстів / укл. Руснак Н., Гуїванюк Н.,

Бужинська В. – Чернівці : Рута, 2006. – 383 с. 3. **Говори** української мови : зб. текстів / укл. : С. Ф. Довгопол, А. М. Залеський, Н. П. Прилипко ; відп. ред. Т. В. Назарова. – К. : Наук. думка, 1977. – 590 с. 4. **Курило О.** Матеріали до української діалектології та фольклористики / О. Курило. – К., 1928. – 135 с. 5. **Лексикон** львівський: поважно і на жарт / Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дідик-Меуш. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 896 с. 6. **Українські** закарпатські говірки. Тексти / упоряд. та примітки: О. Ф. Миголинець, О. Д. Пискач. – Ужгород, 2004. – 400 с. 7. **Українські** говірки південно-західного наріччя. Тексти / упоряд. Глібчук Н. М. – Л., 2005. – 238 с. 8. **Українські** східнослобожанські говірки: сучасні діалектні тексти : навч. посіб. / упоряд. : К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова, І. О. Ніколаєнко ; за ред. К. Д. Глуховцевої. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 424 с.

ОНОМАСТИКА

Олег Глухов

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ОНОМАСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОПРІНОМЕНА ТАРАС ШЕВЧЕНКО В М. СТАРОБІЛЬСЬКУ

Чимало наших співвітчизників прославило ім'я України своєю творчою працею і на рідній землі, і по всьому світу. Є серед українців постать, велич якої не може поміститися в рамки національного буття – постать світового, планетарного масштабу, що є скарбом усієї людської цивілізації [2]. Це, без сумніву, Тарас Шевченко, який має велике значення для духовної історії народу. Саме тому десятки поколінь українців цінують його як наповнену патріотизмом феноменальну особистість, усебічне дослідження якої виходить за межі вітчизняної науки.

На честь Тараса Шевченка встановлюють пам'ятники, називають навчальні заклади, вулиці й населені пункти. Навіть Ліндон Джонсон, колишній президент США, зауважував, що Тарас Шевченко „цілком заслуговує на почесні, якими його оточують. Він був більше, ніж українець – він був державним мужем і громадянином світу. Він був більше, ніж поет – він був хоробрим воїном за права й волю людей” [1].

Мета цієї роботи – дослідити потенціал пропріномена Тарас Шевченко в м. Старобільську.

Напередодні 15-ї річниці незалежності України 23 серпня 2006 року біля районного Будинку культури в м. Старобільську було встановлено пам'ятник Т. Шевченку [3]. Луганська обласна бібліотека подарувала нашому місту копію скульпторів М. Грицюка, Ю. Синькевича, А. Фуженка. Кобзар – символ величї душі, глибокої мудрості. Задумане обличчя поета, очі наче вбирають у себе новизну, натомість випромінюючи теплоту, яка зігріває старобільчан. Скульптори змогли глибоко проникнути в характер поета, у його творчість, і тому образ Тараса Шевченка вийшов художньо неповторним.

На центральній площі міста він стоїть величний, високий, дивиться на свою Україну і наче питає: „Як живеш, моя земля, мій народ, чи все робиться по совісті?” [4] Так, на вулиці Центральній (колишня Комунарів) однією визначною пам'яткою стало більше.

Кожна вулиця має свій вік, характер і обличчя. Старобільчани увічнили пам'ять про Шевченка, назвавши вулицю на його честь. Вона бере свій початок від автостанції і простягається до перехрестя з вулицею Пушкіна.

У м. Старобільську є вищий навчальний заклад імені Тараса Шевченка, історія якого почалася з губернських курсів, що були реорганізовані в Донецький інститут народної освіти, який розташовувався в одному з найкращих багатоповерхових будинків на вулиці Т. Шевченка. А 26 квітня 1939 року Луганському державному педагогічному інституту було присвоєно ім'я генія українського народу Тараса Шевченка. І це не випадково, адже на той час це був єдиний інститут промислового краю, де здійснювали підготовку викладачів української мови і літератури.

6 листопада 1959 року в м. Старобільську було відкрито районний Будинок культури, який теж назвали на честь видатного Кобзаря, з перших днів свого відкриття він став методичним центром клубних установ району. Саме в цьому районному Будинку культури вперше в області було присвоєно самодіяльному колективу звання „народний”.

Отже, у статті ми показали, що ім'ям Тараса Шевченка в м. Старобільську названо вулицю, вищий навчальний заклад, Будинок культури та встановлено пам'ятник. Старобільщина шанує пам'ять Кобзаря, відзначаючи кожен день народження та збираючи вечори поезії.

Література

1. **Грабовська О. М.** Уроки української літератури : 9 клас, 2 семестр : посіб. для вчителя / О. М. Грабовська, А. Р. Дідух. – Т. : Навч. кн. – Богдан. – 369 с. 2. **Підпільна пошта України** : з англійським вступом / ред. Зенон Боровец. – Торонто; Л. : Літопис УПА, 2009. – С. 54 – 55. 3. **Сокирко А. А.** Шевченківська тематика в творчості українських художників

1920 – 1930-х рр. (на матеріалах фондів Національного музею Тараса Шевченка) / А. А. Сокирко // Архіви України. – 2014. – № 2. – С. 78 – 83. 4. http://starobilsk-dytunat.bibl.edukit.lg.ua/mij_starobiljsjk/vulici_mista/.

Андрій Гойденко

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ІМ'Я ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ВЛАСНИХ НАЗВАХ СТАРОБІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Будь-яка нація поважає себе й цінує свою історію та культуру. Зазвичай громадськість з шаную ставиться до національних надбань і видатних постатей, які зробили значний внесок у розвиток державності їхньої країни. Висловлюючи свою подяку передовим культурним діячам, громадяни намагаються увіковічнити їхні імена в поколіннях, зберегти в пам'яті, називаючи ними вулиці, населені пункти, будівлі тощо [3].

Тарас Григорович Шевченко – одна з ключових постатей в історії українського народу. Це та людина, яка не побоялася вголос висловити протест пануючому в той час режимові влади. Він робив це знаючи, що залишається один на цьому шляху, і підтримки має чекати не слід. „В історію української думки Т. Шевченко увійшов як мислитель, який заклав демократичні основи проникливого розуміння національного минулого свого народу, його великих і сумних сторінок” [2].

Прийнято вважати, що рівень національної свідомості народу виражений у предметах, які його оточують. Так, наприклад, активіст та художник О. Мельник в інтерв'ю „Громадського радіо” заявив, що національна самосвідомість українців найбільше знищена на сході та півдні України [1]. Це зумовлено історією, наближеністю кордонів до пануючої колись на нашій території нації.

Ставлячи за мету з'ясувати обізнаність населення з топонімами рідного краю, ми провели соціолінгвістичне

опитування в Старобільському районі Луганської області за такими питаннями:

1. Який об'єкт у Вашому населеному пункті названий ім'ям Т. Шевченка (вулиця, навчальний заклад, підприємство, бібліотека, будинок культури, колективне господарство тощо)?

2. Чи знаєте Ви, коли цьому об'єкту було присвоєне ім'я Кобзаря?

3. Чи знайомі Ви з історією цієї назви?

4. Як ставляться Ваші односельці до найменування певного об'єкта іменем Кобзаря?

5. Чи є у Вашому населеному пункті пам'ятник Шевченкові? Що ви знаєте про цей пам'ятник?

6. Які об'єкти Вашого краю Ви б хотіли назвати іменем Шевченка?

Опитування відбувалося в м. Старобільськ та в селах Бутове, Новоборове, Бараниківці тощо. Усього було опитано 30 респондентів методом тотальної вибірки. На перше запитання, респонденти дали такі відповіді: вулиця, навчальний заклад, бібліотека та будинок культури. У відсотковому відношенні результати виглядають так: опитувані знають про те, що в їхньому населеному пункті ім'ям Тараса Шевченка названо вулицю (40%), навчальний заклад – 25% (називали в основному Луганський національний університет та його філії), бібліотеку – 5%, будинок культури в місті Старобільську – 20%, немає жодного об'єкта відповіді – 10% респондентів.

На жаль, жоден з учасників анкетування не зміг пригадати історичні факти, пов'язані з названими об'єктами. Ніхто не спромігся вказати приблизний період часу, коли було присвоєне ім'я Кобзаря топоніму, а також не пригадали історичних передумов виникнення назви.

Щодо ставлення односельців до найменування певного об'єкта іменем Тараса Шевченка, то відповідь „позитивно” надало 57% респондентів, негативне ставлення виявлено в 9% опитаних, відповідь „не знаю” озвучило 34% луганців.

57% респондентів відповіли стверджувально на запитання „Чи є у Вашому населеному пункті пам'ятник Шевченкові?”,

але лише 23% спромоглися відповісти, що цей пам'ятник було перенесено до їхнього міста з села Вишневе.

Останній пункт анкети виявився на диво складним і супроводжувався незначною паузою. У результаті було отримано такі відповіді: надати ім'я Кобзаря парковій запропонували 20%, перейменувати вулицю – 40%, центральну площу – 10%, а бібліотеку – 30%.

Проведене нами дослідження показало, що ім'я Т. Шевченка серед топонімних найменувань Старобільського району Луганської області не досить поширене. Жителі м. Старобільська не достатньо обізнані з історією їхнього виникнення та джерелами походження. Проте, відзначимо, що містяни досить позитивно ставляться до нововведень і висувають власні пропозиції з приводу перейменування деяких місцевих об'єктів і надання їм імені Кобзаря.

Література

1. **Мельник О.** Національна самосвідомість українців найбільше знищена на сході й на півдні / О. Мельник. – Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <https://hromadskeradio.org>. 2. **Стогнушко П.** Значення творчості Тараса Григоровича Шевченка для відродження української державності / П. Стогнушко. – Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://h.ua/story/343339>. 3. **Щербина М.** Тарас Шевченко у власних назвах України і світу / М. Щербина. – Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://novadoba.com.ua>.

Катерина Жданова

(ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”)

НАЗВИ СУЧАСНИХ НАПОЇВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Харчування споконвіку відіграло важливу роль у житті людства, а тому й назви їжі, напоїв неодноразово привертали увагу дослідників.

Перші етнографічні розвідки про назви продуктів харчування сягають середини ХІХ ст., однак у них лише описано окремі страви та напої. І тільки в другій половині

XX ст. етнографічні студії в цій галузі матеріальної культури почали набувати системного характеру.

Тематична група лексики назв напоїв була предметом дисертаційних досліджень В. Невоїт (вивчено назви страв і продуктів харчування в давньоруській мові), З. Козиревої (з'ясовано історію назв продуктів харчування та їжі в українській мові), О. Крижко (простежено розвиток семантики побутової лексики українських літописів кінця XVII – початку XVIII століття (назви їжі, напоїв, продуктів харчування)). Надруковано низку статей: З. Козиревої, у яких досліджено лексику на позначення продуктів харчування із зерна на матеріалі давньоруських пам'яток; Л. Артюх представляє етнографічну розвідку про весільне печиво українців та росіян; В. Борисенко акцентує увагу на формах побутування весільного короваю та ін.

Предметом лінгвістичного дослідження були назви окремих продуктів харчування та страв, що відображено в низці наукових і науково-популярних статей, зокрема в працях В. Німчука, В. Горобця, В. Карпової, Н. Осташ, І. Ощипко, О. Перлюка, А. Поповського, В. Супруненко, І. Чепіги, С. Яценка, М. Волошинової, Л. Струганець.

Мета нашої розвідки – проаналізувати лексеми на позначення сучасних назв хмільних та нехмільних напоїв, активно вживаних у наш час.

Словник української мови подає таке трактування лексеми *напій*: Напій – спеціально приготовлена рідина, призначена для пиття [СУМ, с. 150]. Тут же знаходимо відомості про спиртні напої: Спиртні (алкогольні) напої – це напої, приготовлені на спирт, із спиртом [СУМ, с. 150].

Назви напоїв, які увійшли до вжитку українців нещодавно, у *Словнику української мови* представлено в невеликій кількості.

Щодо алкогольних напоїв, то в наш час нерідко їх називають словом *глінтвейн*. Цим найменуванням характеризують гарячий алкогольний напій, який виготовляють із суміші вина, цукру або меду з прянощами. Глінтвейн є традиційним зимовим напоєм у країнах Європи. Широкого

поширення в нашій країні здобув напій останнім часом, його вживає переважно молодь. Хоча це алкогольний напій, проте він є гарним для хворих у період відновлення після хвороби.

Широкої популярності набуває також іноземний напій *текіла*, це спиртний напій із соку серцевини блакитної агави, міцність якого становить 38 – 40%.

Ще одним популярним сучасним напоєм є *брєнді* – міцний спиртний напій, що є загальним (збірним) терміном для позначення продуктів дистиляції (перегонки) виноградного вина, фруктової або ягідної бражки, вичавок винограду. Брєнді – це також назва коньяків, вироблених не у Франції, або виготовлених у Франції, але за межами виноробного району Пуату Шаранта. Міцність його від 36 – 40% до 60% об'єму спирту.

Ці три основних напої можна віднести до сучасних. Звичайно, окрім них, у наш час українці вживають і більш традиційні, які так само були популярними і багато років тому: *горілка*, *джин*, *вино*, *пуниш*, *коньяк*, *шампанське*, *наливка*, *ром*, *вермут*, *лікер*, *віскі*, *абсент*, *самогон*, *кагор*, *портвейн*, *коктейль* та його різновиди, настої з різних ягід, фруктів (*вишнівка*, *малинівка*, *грушівка*, *дулівка*, *слив'янка*).

Трохи більше серед сучасних напоїв, які вживають українці, безалкогольних.

Зокрема, це різновиди кави: *американо* (відрізняється способом приготування, що полягає в додаванні певної кількості гарячої води в еспресо), *еспресо* (міцна кава, приготована шляхом пропускання пари через спресовані мелені кавові зерна), *капучино* (напій із кави й молока з молочною пінкою), *лате* (напій із кави еспресо та молока).

Дуже популярним у наш час є *йогурт* – кисломолочний продукт, зазвичай підсолоджений, із добавками та ароматизаторами, який виготовляють сквашуванням молока за допомогою спеціальних бактерій.

Серед найбільш поширених сучасних напоїв називають *і колу* (солодкий газований напій темно-червоного кольору, такий як Кока-кола, Пепсі та ін.). Це тип газованих солодких напоїв, що часто містять кофеїн. Назва походить від горішків

кола, спочатку їх використовували виробники напоїв як джерело кофеїну.

Отже, серед поширених у наш час алкогольних напоїв учені виділяють три номінативні одиниці, шість сучасних найменувань виявлено на позначення безалкогольних напоїв.

Література

СУМ – Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – Т. 5. – К. : Наук. думка, 1974.

Н. М. Карлова

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ДО ПИТАННЯ ПОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗВАНЬ

Сьогодні наша країна перебуває в умовах загострення соціально-економічної ситуації, яка викликає в українських громадян занепокоєння й тривогу. Однією з причин виникнення кризи в державі є агресія з боку Російської Федерації проти України.

Нинішній стан справ не дає суспільству підстав для однозначної відповіді на питання: „Що у нас сьогодні – „війна” чи „мир”?” Взаємини між конфліктуючими РФ і Україною мають настільки суперечливі форми, що містять одночасно всі риси війни та співробітництва. Ця проблема широко обговорювана на телебаченні, у ЗМІ, Інтернет-виданнях серед політиків, соціологів, блогерів, пересічних громадян.

Ситуація в „гарячих” точках військового конфлікту на сході і півдні країни – на Луганщині, Донеччині та в Криму – призводять до активізації елементів військової лексики в щоденному спілкуванні. Однією з тематичних груп військової лексики є назви військових звань Збройних Сил України.

В „Енциклопедії сучасної України” зазначено, що військові звання – це персональні ранги військовослужбовців і військовозобов’язаних запасу, які визначають їх службово-правовий стан і підпорядкування [2]. На думку К. Науменко, виникли вони із зародженням регулярного війська європейських

держав у XV – XVI ст. В українських збройних формаціях вони з'явилися у добу козаччини й відображали посадовий стан, зокрема перший реєстр 1601 р., доповнений Б. Хмельницьким у 1654 р., визначав такі ранги: *козак, курінний отаман, сотник, полковник, кошовий отаман, гетьман*. Поряд із ними, зокрема в артилерії, існували *обозний, хорунжий, бунчужний*. В українських національних військових формаціях XX ст. власні військові звання відновлено в серпні 1914 р. у Легіоні українських січових стрільців. 27 грудня 1916 р. були остаточно упорядковані звання: *стрілець, старший стрілець*; для підстаршин – *вістун, десятник, підхорунжий*; для старшин – *хорунжий, четар, поручник, сотник, отаман*. Відповідно до постанови Генерального секретаріату військових справ від 17.11.1917 та ухваленого 17.12.1917 „Статуту Української Народної Армії” в основу рангів покладено посадовий стан: *козак, ройовий, чотовий, бунчужний, підсотенний, сотенний, курінний, осавул, полковник, отамани дивізії, корпусу*. Наказом військового міністра О. Рогози від 16.06.1918 персональні військові звання армії Української Держави було відновлено: *козак, гуртковий*; підстаршини – *ройовий, чотовий, бунчужний, підхорунжий*; молодші старшини – *хорунжий, значковий*; булавні старшини – *сотник, військовий старшина (підполковник), полковник*; генерали – *генерал-хорунжий, генерал-поручник, генерал-полковник*.

Систему військових звань було остаточно впорядковано 12 березня 1920 р., отже, було встановлено звання: *козак, гуртковий*; підстаршини – *ройовий, чотовий, бунчужний, підхорунжий*; молодші старшини – *хорунжий, поручник, сотник*; булавні старшини – *підполковник, полковник*; генерали – *генерал-хорунжий, генерал-поручник, генерал-полковник* [Там само].

Сучасні Збройні Сили України в основному успадкували систему військових звань, прийняту за часів радянської влади. Законом України від 25.03.1992 „Про загальний військовий обов'язок і військову службу” (ст. 5, п. 2) встановлено звання військовослужбовців: рядового складу – *рядовий, старший солдат*; сержантського і старшинського складу – *молодший*

сержант, сержант, старший сержант, старшина, прапорщик, старший прапорщик; офіцерського складу: молодшого офіцерського складу – *молодший лейтенант, лейтенант, старший лейтенант, капітан*; старшого офіцерського складу – *майор, підполковник, полковник*; вищого офіцерського складу – *генерал-майор, генерал-лейтенант, генерал-полковник, генерал армії України* [1].

Рядовий – це найнижче військове звання. За семантикою *рядовий солдат* тяжіє до прямого значення слова *рядовий* 1. ‘який нічим не виділяється з-поміж інших, не має яких-небудь специфічних особливостей; простий, звичайний’; 2. ‘який не перебуває на керівній посаді, не провідний’; 3. *військ.* ‘який не належить до командного складу’ [4].

Старший солдат – військове звання, на один порядок вище за рангом від рядового. Слово *солдат* успадковане через нім. Soldat або голл. soldaat, франц. soldat з італ. soldato від soldare ‘наймати’, від лат. Soldus, Solidus – *монета* або від італ. Soldo – *монета, жалування*. *Солдатами* в Італії називали воїнів-найманців [5].

Сержант – військове звання або чин молодшого командного складу, а також особа, що має це звання [4]. Слово успадковане через нім. Sergeant з франц. sergent від лат. serviens, -entem ‘той, що служить’. За народною етимологією, сержант ‘той, що сердиться’ [5].

Старшина – старше військове звання сержантського складу, а також особа, що має це звання [4]. До 1917 року старшиною називали виборну особу, що керувала, відала справами якого-небудь колективу. У козацьких військах у XVII – XVIII ст. старшина – старший командир; офіцерський чин, що відповідав чинові підполковника, а також особа, що мала цей чин [Там само]. За свідченнями Б. Грінченка, словом *старшина* загалом називали начальство, начальників і зокрема ‘короля трєфъ при игрѣ въ цигана’ [3].

Прапорщик – звання, проміжне між старшинським і офіцерським (з 1972 р.), а також особа (надстроковик), що має це звання [4]. Утворено від ‘прапор’ за зразком нім. Fähnrich ‘прапорщик’, власне ‘прапорносець’ [5].

Лейтенант – друге офіцерське звання, а також людина, що носить це звання [4]. Уперше згадується в XVI ст.; запозичене, ймовірно з нім. *Leutenant*, у польськ. *lejtnant*. Обидва слова походять з франц. *lieutenant* від лат. *locum tenens* ‘намісник’ [5].

Слово „капітан” тлумачать у 3 значеннях: 1. ‘офіцерське звання або чин в армії, що надається після звання старшого лейтенанта, а також особа, яка має це звання’; 2. ‘командир корабля’; 3. ‘керівник спортивної команди’ [4]. Слово вживане з XVII ст., походить, імовірно, з італ. *capitano*, фр. *capitaine*, запозичене через польськ. *kapitan*, судячи за кінцевим наголосом; джерелом є лат. *capitaneus* [5].

Майор – військове звання старшого офіцерського складу; офіцерське звання в армії, наступне після звання капітана, а також особа, що має це звання [4]. Слово запозичене через нім. Major (з XVI – XVII ст.) з ісп. *maior*, лат. *māior* ‘більший, старший, вищий’ [5].

Підполковник – військове звання середнього командного складу рангом нижче полковника, а також особа, що має це звання [4]. На значення нижчого рангу вказує префікс *під-*.

Слово „полковник” тлумачать у 2 значеннях: 1. ‘офіцерське звання або чин в армії на ранг нижчий від генерал-майора’; 2. *заст.* ‘командир полку’ [Там само]. Походить з польськ. *pułkownik* [5].

Генерал – військове звання або чин вищого командного складу армії, а також особа з цим званням [4]. Судячи за початковим „г” запозичене з фр. *general* через нім. *General* і походить з лат. *generalis* ‘загальний, всезагальний, головний, той, що стоїть над усіма’ (пор. сучасні „генеральний секретар”, „генеральна лінія”). Французьке слово *general* від початку було прикметником, і вже пізніше субстантивувалося. У сучасному значенні „військовий генерал” воно являє собою скорочення від фр. *capitain general* або нім. *General Kapitan*, де слово *general* стало самостійним з XVII ст., з того ж часу відоме у слов’янських мовах [5]. За рангом визначають ієрархію: *генерал-майор* – перше за ступенем генеральське звання, а також особа з цим званням.; *генерал-лейтенант* – друге

за ступенем генеральське звання, а також особа з цим званням; *генерал-полковник* – третє за ступенем генеральське звання, а також особа з цим званням; генерал армії – найвище генеральське звання, а також особа з цим званням [4].

Назви військових звань закріпилися й у прислів'ях та приказках: *Або полковник, або покойник; Без доброго командира військо – отара; Один солдат – в полі не вояка; Солдат і гарний чоловік, та шинеля його злодійка; У солдата в поході й шинеля – постіль; Солдата не шинеля, а кров гріє; Солдати, що малі хлоп'ята: багато дай, поїдять, і мало дай – наїдяться; То не солдат, що в командири не мітить; Поганий той солдат, що не мріє стати генералом.*

Література

1. **Закон** України „Про військовий обов'язок і військову службу” від 25.03.1992 N 2232-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>. 2. **Науменко К. Є.** Військові звання [Електронний ресурс] / К. Є. Науменко // Енциклопедія історії України / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1: А – В. – 688 с. 3. **Словарь** української мови : в 4-х т. / за ред. Б. Грінченка. – К., 1907 – 1909. – Т. 4. – С. 199. 4. **Тлумачний** он-лайн словник української мови „УКРЛІТ.ORG”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrlit.org/slovyuk>. 5. **Фасмер М.** Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary>.

О. Л. Кравченко

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

АЛЮЗІЇ В НАЗВАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВИДАВНИЦТВ

Назва видавництва в більшості випадків ідентифікує його власника, місце розташування, продукцію за функціональним призначенням, знаковою природою інформації тощо. Використання в найменуваннях видавничих осередків алюзій

дозволяє конкретизувати їхні характеристики, завдяки широкому конотативному полю зацікавити читача, вплинути на його емоційну сферу. Інакше кажучи, якщо в художньому творі натяк на літературний, історичний, міфологічний чи політичний факт, створює підтекст, то в назвах видавництв такі вказівки готують читачів до знайомства з їхнім репертуаром.

Мета статті полягає в класифікації алюзій у номінаціях сучасних українських видавничих осередків.

Найбільш уживаними непрямыми відсиленнями виступають топоніми, що входять до назв видавництв: „Азимут-Україна”, „Балтія-Друк”, „Брама-Україна”, „Вільна Україна”, „Волинь”, „Галицька видавнича спілка”, „Дике Поле”, „Дніпро”, „Карпати”, „Надстир'я”, „Поділля”, „Полтава”, „Полтавський літератор”, „Таврія”, „Центр Європи” тощо. Їхнє використання маркує видавництво за територіальною приналежністю. Серед таких виділяємо компанії, наймення яких відсилають до менших географічних об'єктів, – „Ярославів Вал”, „Кальварія”. Якщо перша назва викликає стійкі асоціації з Києвом, то для „прочитання” другої потрібні глибші фонові знання: Княжа Гора у Львові в XVII ст. називалася Кальварією, або Лисою Горою (лат. Mons Calvus), що, у свою чергу, асоціюється з Голгофою – місцем розп'яття Христа [1].

Широко використовують українські видавці найменування, тематичними джерелами яких є біблійні й міфологічні реалії. До перших відносимо „Апостол”, „Країна ангелів”, „Місіонер”, до других – „Велес”, „Кайрос”, „КІЙ”, „Кліо”, „Либідь”, „Пегас”, „Перун” тощо.

Використання в назвах видавництв алюзій на базі універсальних біблійних концептів маркує їхню продукцію за функціональним призначенням. Скажімо, завдання „Апостола” полягає „у виданні книг, журналів та інших друкованих засобів для поширення справи євангелізації та католицької апологетичної думки серед українців у всьому світі” [2]. Невідповідність алюзійності назви репертуару спостерігаємо лише в „Країні ангелів”, оскільки видавництво випускає дитячу періодику нерелігійного характеру.

Незвичне поєднання язичницької міфології й християнства демонструє видавництво Інституту релігійних наук св. Томи Аквінського в Києві. Теонім *Кайрос* (давньогрецький бог часу, миті зміни, шансу) використано для назви видавничого підрозділу, який видає „українською, російською та польською мовами багато книжок евангелізаційного та катехитичного характеру” [3].

Відсиланням до легендарного засновника Києва незмінний директор видавництва „*КІЙ*” З. Каменецька окреслила завдання компанії – „підготовка та видання культурологічних, архітектурно-історичних досліджень та нарисів про столицю України та видатних киян” [4].

В окрему категорію виділяємо алюзії на основі соціокультурних традицій, які увібрав український етнос та які вплинули на специфічний національний спосіб пізнання світу: „*Видавництво СКІФ*”, „*Дуліби*”, „*Літопис*”, „*Оріяна*”, „*Оріяни*”, „*Оріяна-нова*”, „*Сіверянська думка*”, „*Січ*”, „*Хортиця*”.

Популярними серед українських письменників-видавців є натяки на явища літературного процесу, що визначають типологічну характеристику видавничої продукції за функціональним призначенням. Назвою „*А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА*” І. Малкович апелює до оповідання „Грицева шкільна наука” І. Франка. Видавництво, що розпочало свою діяльність з „Абетки”, спеціалізується на художній дитячій літературі. У вірші „Зелений пес” С. Руданського запитання про зеленого пса стало приводом для знайомства, а, як зазначають засновники однойменного видавничого осередку літератори брати Капранови, „ми, власне, і знайомимо читачів з письменниками” [1].

Тематична атрибуція „*Видавництва Старого Лева*” – поєднання натяку на літературний твір, щоправда, не вельми відомий пересічному читачеві, й указівки на назву міста. На основі „Казки Старого Лева” засновниця видавництва поетеса М. Савка написала легенду, у котрій розкрила читачам вигаданий персонаж: „Звідусіль, де б не мандрував, Старий Лев привозить до Львова казки та різноманітні оповідки” [5].

Прикладом вторинної алюзії є назва видавничого осередку „Урбіно”, тематичними джерелами якої є хремотонім і топонім. Найменування відсилає читачів до літературного угруповання „Урбіно”, створеного в Харкові в 1924 р. Його представники, своєю чергою використали назву італійського міста, що розквітло за доби Високого Відродження і в якому народився Рафаель Санті.

До літературних алюзій відносимо номінації тих видавництв, в основі яких лежать антропоніми – імена або прізвиська письменників, наприклад „Каменярь”, „Видавництво імені Олени Теліги”.

Рідко вживані в назвах сучасних українських видавництв алюзії, тематичними джерелами яких є антропоніми й космоніми: „Амадей”, „Софія”, „Пульсары”, „Третя планета”, „Чумацький Шлях”. Найменування не вказують на спільність видавничого продукту. Скажімо, „Чумацький Шлях” випускає довідкову й навчальну літературу з іноземних мов.

Отже, основними денотатами алюзій у назвах сучасних українських видавництв є топоніми, міфологічні й біблійні явища, рідше явища літературного процесу, антропоніми й космоніми. Указівки на культурні та історичні факти створюють яскраві, виразні назви, визначають місце розташування видавничого осередку, маркують видавничу продукцію за функціональним призначенням.

Література

1. **Івашина А.** Як найвідоміші українські видавництва отримали свої назви [Електронний ресурс] / Анастасія Івашина. – Режим доступу : <http://www.chytomo.com/fetysh/yak-najvidomishi-ukraiinski-vidavnictva-otrimali-svoiii-nazvi>.
2. **Апостол** : [сайт] / Наш колектив [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apostol.if.ua/index.php/pro-nas>.
3. **Кайрос** : [сайт] / Вид-во Кайрос [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tomainstytut.org/vidavnictvo#>.
4. **Про нас** / Вид-во КИЙ : [сторінка у Facebook]. [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.facebook.com/page_internal.
5. **Хто такий** Старий Лев [Електронний ресурс] / Видавництво

Старого Лева : [сайт]. – Режим доступу :
<http://starylev.com.ua/old-lion/about>

Валентина Мартинова

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

ОНОМАСТИЧНИЙ ПРОСТІР У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ: ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальними в сучасному мовознавстві є дослідження ономастичного простору творів українських письменників, свідченням чого є праці таких мовознавців, як Л. Белей, А. Вегеш, В. Калінкін, Ю. Карпенко, Т. Крупеньова, Г. Лукаш, М. Максимюк, М. Мельник, Т. Немировська, Н. Попович, А. Соколова, Г. Шотова-Ніколенко, С. Яковець та ін., у яких проаналізовано й репрезентовано ономастикон творів Лесі Українки, Г. Тютюнника, В. Земляка, Ю. Яновського, І. Драча, Л. Костенко, О Гончара В. Винниченка, М. Коцюбинського, П. Куліша, І. Роздобудько, та ін.

Зацікавлення онімною лексикою цілком виправдане, адже жоден твір, насамперед прозовий, не можна уявити без персонажів, кожен з яких має ім'я або рідше названий автором апелятивно, адже антропоніми здебільшого виконують у творі функцію характеристики персонажа завдяки актуалізації доантропонімної семантики слова [5, с. 294], а також без назви території, тобто топонімів, де відбуваються події, бо топоніми територіально фіксують об'єкти [4, с. 10].

Вивчення онімів у творчості будь-якого письменника має важливе значення, оскільки воно дає багатий матеріал для визначення його творчої манери, а також для розуміння загальної картини художнього світу твору. Як зауважують дослідники, образно-смысловий потенціал власних назв у художніх текстах слугує важливим художнім засобом для створення різних стилістичних фігур і тропів, бо саме онімний простір є тим організуючим центром, що значною мірою об'єднує в єдине ціле всю художньо-образну систему [1, с. 131].

Функціонування власної назви в художньому творі, на думку В. Калінкіна, становить процес накопичення нею ознак предметного значення, адже кожна власна назва художнього твору міцно пов'язана з властивостями зображуваного предмета [2, с. 13].

З огляду на важливість функціонування онімної лексики в художньому творі виникла потреба в дефініції терміна на позначення розділу лінгвостилістики, що вивчає власні імена в художньому дискурсі. Зокрема, мовознавці пропонують назвати його стилістичною ономастиком, а її підвиди, відповідно, стилістичною антропонімією, стилістичною топонімією (К. Зайцева), ономопоестиком й ономостилістиком (Є. Магазаник, Л. Ройзензон), поетичною ономастиком (Є. Магазаник, Н. Подольська, В. Калінкін), літературною ономастиком (ТНемировська). Нам найбільше імпонує останній термін, яким ми й будемо послуговуватися в процесі дослідження ономастичного простору роману Ю. Винничука „Аптекарь”, який став об'єктом нашого наукового дослідження, оскільки такий аспект творчості письменника досі не перебував у центрі уваги мовознавців, що зумовлює актуальність наших наукових пошуків.

Водночас зауважимо, що ми підтримуємо думку Ю. Карпенка про те, що повноцінне вивчення літературної онімії можливе лише за двох умов: 1) аналізу її в межах цілого тексту, художнього дискурсу; 2) розгляду не окремих (на вибір) онімів, а всієї їх сукупності, наявної в тексті [3, с. 15]. Саме такий підхід до дослідження ономастичного простору художнього твору забезпечить його системність і повноту аналізу, дасть змогу виявити повний репертуар власних назв у художньому дискурсі.

Література

1. **Бабій Ю. Б.** Експресивні можливості онімів у „Лісовій пісні Лесі Українки” / Ю. Б. Бабій // Лінгвістика. – 2010. – № 2. – С. 131 – 136.
2. **Калінкін В. М.** Теоретичні основи поетичної ономастики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.02 „Російська мова”, 10.02.15 „Загальне мовознавство” / В. М. Калінкін. – К., 2000. – 24 с.

3. **Карпенко Ю. О.** Літературна ономастика Ліни Костенко : монографія / Ю. О. Карпенко, М. Р. Мельник. – Одеса : Астропринт, 2004. – 216 с. 4. **Минюшова О. Н.** Топонимы-логоэпистемы в коммуникативном пространстве носителей русского языка : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык” / О. Н. Минюшова. – М., 2006. – 23 с. 5. **Сколоздра-Шепітко О.** Номінації осіб у малій прозі Івана Франка / О. Сколоздра-Шепітко // Українськоцентризм наукового сумління : зб. наук. пр. на пошану проф. Зеновія Терлака. – Л. : Ліга-Прес, 2014. – С. 294 – 311.

Вікторія Отрощенко

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ СЕЛА ШУЛЬГІНКА СТАРОБІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Я родом із села Шульгинка,
де радіо співає, кличе жити.
Де у скорботній, скам'янілій шалі,
солдатська мати, плачучи, стоїть.
Весь вік ми не жили в столиці,
ніколи не забудем слова :
Нема життя без жита й паляниці
– і хліб завжди в усьому – Голова!
О. В. Бурлій (Шуліка)*

На теренах нашої держави споконвіку існує проблема роз'єднаності українського народу. Цей факт виявлено в історії, де спостерігаємо феномен поділу України на Лівобережну та Правобережну не тільки з географічного погляду, а й суспільно-політичного. Злободенною, як ніколи, проблема диференціації українського етносу постала в наш час.

Для того, щоб об'єднати націю, більшість науковців, політиків, представників громадськості спрямовують зусилля на дослідження історичних подій, економічної ситуації, досвіду інших держав. Ми, у свою чергу, підтримуємо попередні

мовознавчі пошуки, звертаємося до мовних свідчень, зокрема топоніміки.

Висвітленню питань регіонального аспекту топоніміки присвячено наукові праці викладачів кафедри української філології та загального мовознавства факультету української філології та соціальних комунікації ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. Зокрема, Н. Безгодової „Композитні топоніми Луганщини”, М. Волошинової та І. Ніколаєнко „Народні оповіді про походження назв села Червоноармійськ Білокуракинського району Луганської області” та ін.

Відтак, *мета* дослідження полягає в з’ясуванні походження назви села Шульгинка на основі відомостей, узятих з наукової літератури та версій жителів села.

Узагалі, *топоніміка* (від грец. *topos* – місце і *onoma* – імя, назва) – наука, що вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, написання й вимову. Топоніміка є інтегральною науковою дисципліною, яка розташована на межі трьох наук і використовує дані з трьох галузей знань: географії, історії та лінгвістики [3].

Об’єктом дослідження топоніміки як науки є *топонім*. Топонім – назва місцевості, регіону, населеного пункту, об’єкту рельєфу, будь-якої частини поверхні Землі, тобто географічна назва. Для назв населених пунктів – міст, селищ, сіл тощо – прийнято, крім загального терміна „топонім”, уживати найменування *ойконім*; для назв водних об’єктів (річок, озер, морів) – *гідронім*; для об’єктів рельєфу, тобто об’єктів орографічних (гір, хребтів, горбів, долин, плато, низовин, гірських ущелин та інших) – *оронім* [2, с. 652].

Завдяки географічним назвам (топонімам), що, зазвичай, є незмінними протягом усього періоду існування того чи того поселення, установлюємо, який народ тут колись проживав, які відмінні риси мав порівняно з тим, що живе сьогодні.

Село Шульгинка є найстарішим селом Старобільського району Луганської області, за офіційною версією, у 2016 році йому виповнилося 409 років. Якщо відштовхуватися саме від

цієї версії, то назва села є *комонімом*, що походить від *антропоніма*.

Уважають, що *Шульгинку* на місці злиття з Айдаром (притока Сіверського Дінця) річки *Шульги* заснував соратник Івана Болотникова отаман *Шульгейко*. Мовляв, І. Болотникова погромили в 1607-му, й Шульгейко з рештками війська втік до цього чарівного куточка Дикого Поля. Прихильники цієї теорії навіть стверджують, що й назва річки походить від отаманського прізвиська. Шульги – українорусський православний козачий рід. У давнину на українських землях словом *шульга* називали людину, яка послуговується в повсякденних справах лівою рукою, на відміну від більшості людей. Швидше за все, прізвисьце набуло поширення в козацькі часи (XVI ст.), оскільки на Запорозькій Січі козакам давали нові прізвища-прізвиська, щоб приховати їхнє минуле від потенційного інтересу тогочасної влади. Козаки, імовірно, звертали увагу на людину, яка тримає шаблю в лівій руці [1].

За іншою, неофіційною версією, є підстави вважати, що це річка дала ім'я отаманові – хоча б за принципами словотворення так мало бути. В Айдар річка впадає зліва, тому й зветься по-старослов'янському *Шульгою*. А „*Шульгейко*” – то вже похідне від „*Шульга*”, як і „*Шульгинка*”; точніше, спочатку „*Шульгин-городок*”. Якщо таке припущення правильне, то років селу більше, ніж чотириста дев'ять, а 1607-й рік – дата першої згадки про нього в документах [4, с. 7].

Отже, топонім – це не тільки мовний знак, а ще й шлях до розв'язання складних питань майбутнього України через її минуле. Рідне село Шульгинка має більш ніж 400-річну історію. За офіційною версією, село названо на честь отамана Шульгейка, отже, найменування антропонімного походження. За версією місцевих жителів, назва села Шульгинки походить від назви річки – Шульги, від неї походить і прізвисько отамана, отже, є гідронімного походження. Село Шульгинка так називається з часу свого заснування. Інших назв не мало і не має.

Сьогодні, у складних соціально-політичних умовах, що склалися в нашому краї, убачаємо важливим дослідження

походження географічних назв малої Батьківщини кожного. Довідавшись про культуру, традиції, своєрідність мови, поспілкувавшись зі старожилами, розпиавши про історію прізвищ власних батьків, набагато легше ідентифікувати себе як українця чи українку.

Література

1. **Бублик М.** Лелеки на водонапірній вежі / М. Бублик // Україна молода [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/number>.
2. **Українська мова** : енциклопедія / ред. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
3. **Уривалкін О. М.** Топоніміка як джерело вивчення рідного краю / О. М. Уривалкін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com/16280414>.
4. **Язева В. П.** У любові біжать літа / В. П. Язева. – Луганськ : „Лунний світ”, 2007. – 408 с.

Катерина Протопопова

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ТОПОНІМІКА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ РІДНОГО КРАЮ (на прикладі історії виникнення назв смт Новоайдар та річки Айдар Луганської області)

Топоніміка (від грец. τόπος – місце і ὄνομα (ονομα) – ім'я, назва) – наука, що вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, написання і вимову. Топоніміка є інтегральною науковою дисципліною, яка розташована на межі трьох наукових галузей знань: географії, історії та лінгвістики [2, с. 25]. *Топонімія* – це сукупність географічних назв певної території [3, с. 9].

Топоніміка має неабияке теоретичне і практичне значення. Топоніми не виникають з нічого. Вони або відображають якусь особливість певної місцевості, або за походженням пов'язані з її історією. Будь-яка географічна назва має своє значення. І переважна більшість їх виникла стихійно, проте зовсім не випадково: беззмістовних топонімів немає. Географічні назви служать серйозним доповненням документальним довідникам

про давно минулі віки. Топоніміку через це називають мовою землі. Їй довірили зберігати пам'ять про себе минулі епохи, зниклі народи й культури.

Метою нашої статті є дослідження історії виникнення топонімів Айдар та Новоайдар.

Перші поселення, відкриті археологами на околиці селища Новоайдар, відносять до салтово-маяцької культури. Уперше Новоайдар як козацька слобода з'являється на карті України в 1687 році, коли на річці Айдар будують свої військові укріплені містечка козацькі вихідці з Дону, які звали себе новодонцями. Розглянемо детальніше ці назви, послуговуючись Етимологічним словником топонімів України Лучика В. В. Айдар – річка, л. Сіверськ. Дінця п. Дону (1577); Адар (1503), Адара (1552), Айдарь (1782), Айдара (1801), Ойдар (1586), Ойдор (1666), Войдара (1666), Гайдар (1704), Гайдарьу Яйдар, Ідар (1660), Андарь (2-а пол. XVII ст.), Андар (1769), Лайдар (1823), Лесной Одар (1667) та ін. Гідронім виник семантичним способом унаслідок онімізації тюркського *айдар* (букв. „чуб, коса”) в геогр. значенні „підвищення, звичайно з великої купи каміння, складеної на самій вершині у вигляді конуса”. Іншомовне походження й різнодіалектні впливи спричинили численні варіанти гідроніма, який поширився на суміжні об'єкти в басейні річки; пор. ур. Усть Айдар (1587), нп Ойдар (1708), Новый Айдар, Старый Айдар (1705), Новая Айдарь, Старая Айдарь (1859), Айдарская сторожа (1571), Новый Айдар (Айдари), суч. нп Новоайдар і Айдар-Миколаївка Новоайдар. р-ну Луган. обл., компл. пам'ятку природи держ. значення Айдарська тераса, що становить вікову діброву в заплаві р. Айдар [1, с. 16]. Можливий варіант походження від кримського *ау* („місяць”) і тюркського *дар* („вода”, „річка”), тобто місячна річка. Інші, більш сумнівні, версії виводять назву від грец. *йа* („святий”) і тюрк. *дере*, *дара*, *дар* („долина, ущелина”) [3, с. 22]. Серед місцевого населення побутує хибне пояснення гідроніма, що ґрунтується на байці про приїзд сюди російської імператриці та її вигуку „ай, дар [божий]”. Окрім цього, назва річки позначена як *Adar* ще на картах французького картографа Гійома Деліля від 1706 року, у той час коли

майбутня російська імператриця ще була пруською принцесою Софією Августою Фредерікою Ангальт-Цербст-Дорнбург і не відвідувала території тодішньої Російської Імперії.

У 1932 р. було організовано селище, яке було назване „Новим Айдаром”, Новый Айдар (1705), Новая Айдарь (1859), Новый Айдар (Айдари) (1864), Новоайдар (1981). Ойконім виник складанням основ, які входили до твірної назви Новий Айдар, що зберігається за суміжною залізничною станцією і протиставляється сусідньому Айдар-Миколаївка та віддаленому Старий Айдар, Старая Айдарь (1705); пор. Айдарьская сторожа (1571). Компонент Айдар постав унаслідок трансонімізації назви річки, на якій лежить селище [1, с. 352].

Отже, як бачимо, у мовознавстві географічні назви нерідко служать єдиним свідченням давно зниклих мов, а в інших випадках, складаючи частину мовного багатства народу, дозволяють виявити важливі факти історичної фонетики, граматики, словотворення. Топоніміка, спираючись на закони мови, тісно пов'язана з природою, населенням і господарством території. Топонім – це соціальне явище, яке не просто відображає властивості об'єкта, а подає їх крізь призму людського уявлення про цей об'єкт, розкриваючи реалії колишньої матеріальної і духовної культури населення.

Література

1. **Лучик В. В.** Етимологічний словник топонімів України / В. В. Лучик ; відп. ред. В. Г. Складенко. – К. : Академія, 2014. – 544 с. 2. **Мурзаев Э. М.** Очерки топонимики / Э. М. Мурзаев. – М., 1974. – 382 с. 3. **Янко М. Т.** Топонімічний словник України : словник-довідник / М. Т. Янко. – К. : Знання, 1998 – 432 с.

С. С. Солодка, Діана Яшук

(ВП „Старобільський гуманітарно-педагогічний
коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка”)

МІКРОТОПОНІМІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗНАНЬ ПРО КУЛЬТУРУ, ВІРУВАННЯ Й ТРАДИЦІЇ НАРОДУ

Необхідною умовою освоєння людиною навколишнього світу є його категоризація та номіналізація. Процес

поіменовування, тобто закріплення індивідуальних назв за дискретними, релевантними для соціуму на певному етапі розвитку об'єктами зовнішнього світу, відображає соціально-політичні, матеріально-господарські й духовно-культурні особливості розвитку цього суспільства [2, с. 368].

Мікротопоніми закріплені у свідомості невеликого соціуму (здебільшого мешканців населеного пункту). У них чітко простежуються антропоцентричні риси, оскільки людина є і спостерігачем локусу (безпосереднім чи опосередкованим), і „обживає” його. Вона не лише всіляко взаємодіє з простором, але й активно його номінує [5, с. 846].

Мікротопонім – це власна назва невеликого географічного об'єкта, відомого здебільшого людям окремого населеного пункту або мешканцям певної території. Для кращого орієнтування на місцевості аборигени з давніх часів присвоювали навколишнім місцям відповідні найменування. Вивчення мікротопонімів дає можливість глибше зрозуміти історію кожного села, міста, району. Адже за тими чи тими назвами річок, лісів, урочищ, пагорбів, лугов тощо часом криються серйозні відповіді на питання про заселення регіону, його минувшину, заняття місцевих жителів у давнину [4, с. 5].

Мовний матеріал може слугувати джерелом знань про повсякденну культуру, звичний спосіб життя, вірування та традиції, матеріальну культуру, особливості національного характеру, менталітет; тобто може забезпечити цілісне уявлення про носіїв мови [1, с. 1].

Кожне найменування – це певною мірою результат спостереження, відображення фантазії, здатності людини виокремити основну характеристику географічного об'єкта, що диференціює його в момент назвотворення від інших собі подібних. Потреба їх фіксації полягає ще й у тому, що назви мікрооб'єктів з часом можуть змінювати свою форму, витіснятися іншими або взагалі стиратися. Вони також рідко фіксуються в писемних пам'ятках [3, с. 9]. Вони містять своєрідний внутрішній семантичний код, за допомогою якого можна виявити креативні особливості їхніх творців [6, с. 99].

Отже, мікротопонімікон – своєрідне лінгвальне конструювання ментальності, етносвідомості народу, що відтворює історичну пам'ять, звичаї, обряди, вірування українців та їх номінотворчі здібності [5, с. 846]. Ці, здавалося б, незначні найменування виконують надзвичайно важливу роль для культури, народної психології та творчості українців. Мікротопоніми як компоненти мови допомагають відтворити етнокультурний фон формування української нації. Мова як досконала система символізації колективного досвіду є символічним ключем до розуміння етнокультури [7, с. 262].

Література

1. **Баньої В. Ф.** Лінгвокраєзнавчий потенціал української топонімії (на прикладі назв географічних об'єктів басейну річки Ужа) / В. Ф. Баньої [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visnyk.chnpu.edu.ua>.
2. **Волчанська Г.** Мікротопонімія села Миронівки / Г. Волчанська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.kspu.kr.ua>.
3. **Лужецька О. Б.** Мікротопонімія південно-західного Опілля : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Лужецька Ольга Богданівна. – Тернопіль, 2014. – 368 с.
4. **Павленко С. О.** Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини / С. О. Павленко. – Чернігів : ПАТ „ПВК „Десна”, 2013. – 600 с.
5. **Сокіл-Клепар Н.** Ментальне відображення простору в мікротопонімах українських Карпат / Н. Сокіл-Клепар // Народознавчі зошити. – 2012. – № 5. – С. 845 – 851.
6. **Сокіл Н.** Мікротопоніми Франкового села / Н. Сокіл // Укр. літературознавство. – 2009. – Вип. 72. – С. 99 – 107.
7. **Сэпир Е.** Избранные труды по языкознанию и культурологии / Е. Сэпир. – М. : Прогресс, 1993. – 656 с.

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ

Юлія Бабич

(Житомирський торговельно-економічний коледж
Київського торговельно-економічного університету)
ПІДРЯДНІ СПОЛУЧНИКИ В СУЧАСНИХ КРАЄЗНАВЧИХ
ВИДАННЯХ УКРАЇНИ

На межі двох сторіч стали помітними зміни у функціонуванні сполучників сучасної української літературної мови, зумовлені об'єктивними потребами якомога експресивніше передати семантику відношень у простому й складному реченнях. Інноваційні процеси та зміни складу сполучникової системи відчутні й у системі підрядних сполучників, що виконують формально-граматичну, а в деяких випадках, і семантико-синтаксичну ролі в складнопідрядному реченні, приєднуючи підрядну частину до головної.

Особливостям реалізації сполучниками своїх граматичних та семантичних функцій приділяли увагу такі лінгвісти, як І. Вихованець, К. Городенська, І. Завальнюк, О. Козицька, Л. Шитик та ін., проте поза увагою мовознавців усе ще залишаються питання їхнього використання на шпальтах сучасних краєзнавчих видань, що й визначає актуальність пропонованої студії.

Цінним ілюстративним матеріалом для простеження функцій та визначення складу підрядних сполучників сьогодні слугує інформаційний простір, зокрема краєзнавча періодика.

Мета статті – визначити коло найуживаніших сполучників підрядності 3 семантичних груп (причинових, часових та допустових сполучників) на матеріалі сучасного краєзнавчотуристичного журналу „Країна”, указати на особливості їхнього використання.

У новітніх граматичних студіях із української мови прийнято виділяти 8 семантичних груп сполучників підрядності: причинові, допустові, наслідкові, цільові, часові, відповідності, порівняльні, умовні [3, с. 70 – 87].

У семантичній групі причинових сполучників активно вживаним, як і раніше, є причиновий стилістично нейтральний сполучник **бо**, напр.: *Відмовився від пропозиції, бо хотів бути зі мною* (Країна, № 33, с. 47); *Героїня Наталії Блок важко пережила образу, бо була щирою і довірливою* (Країна, № 5, с. 9). Іноді автори задля увиразнення постреченневого компонента, що є підрядною частиною в складнопідрядному реченні, удаються до парцелювання залежної частини зі сполучником **бо**, напр.: *...ті отримують адекватну відповідь. Бо ми вміємо захищатися* (Країна, № 26, с. 30).

Помітно розширює своє семантичне поле аналітичний часовий сполучник **після того як**, потісняючи в ужитку донедавна широко використовуваний у періодичних українських виданнях сполучник **коли**, напр.: *Після того як нічого не знайшли, мені дозволили одягнутися* (Країна, № 36, с. 50); *Коли на початку 1969-го почалися акції протесту, вину перекинув на мігрантів* (Країна, № 26, с. 11). К. Городенська відносить сполучник **після того як** до сполучників часової наступності [3, с. 191 – 192], а О. Ковтун зауважує, що складнопідрядні речення з темпоральним сполучним комплексом не зазнають членування на письмі комою, а в усному мовленні на межі між головною та підрядною частинами відсутня пауза [4, с. 127].

Сполучник **коли** може залишати власну семантико-синтаксичну сферу й ставати транспонованим реалізатором умовних семантико-синтаксичних відношень між головною та залежною частинами складнопідрядного речення, напр.: *Коли німець чує слово „фашизм”, піднімає руки вгору – комплекс вини тягнеться за ними від війни* (Країна, № 5, с. 40). Вербалізатором умовної семантики в аналізованому періодичному виданні залишається і власне умовний сполучник **якщо**, напр.: *Якщо серед таких виявляється „неблагонадежные”, їх слід негайно перевести в російські губернії* (Країна, № 21, с. 7).

Для вираження допустових семантико-синтаксичних відношень автори залучають сполучник **хоча**, напр.: *Це не є законним. Хоча кияни часто називають його „законом”* (Там само).

Як бачимо, для деяких підрядних сполучників характерна транспозиція в інші семантико-синтаксичні сфери підрядності, що зумовлено їхньою слабкою закріпленістю за власною семантичною зоною та бажанням авторів урізноманітнити сполучникові засоби зв'язку.

У подальших наукових студіях заплановано здійснити ретельний аналіз сполучників підрядності всіх семантичних груп, представлених у журналі „Країна” останніх років видання, що дозволить окреслити їхній кількісний склад і дослідити динамічні процеси в їхньому стилістичному функціонуванні й стильовому використанні.

Література

1. **Вихованець І.** Теоретична морфологія української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К. : Унів. вид-во „Пульсари”, 2004. – 400 с. 2. **Городенська К.** Граматичний словник української мови: сполучники / Катерина Городенська. – К. ; Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. – 340 с. 3. **Городенська К. Г.** Сполучники української літературної мови : монографія / К. Г. Городенська. – К. : Ін-т укр. мови ; Видав. дім Дмитра Бураго, 2010. – 208 с. 4. **Ковтун О. В.** Експлікація темпоральних семантико-синтаксичних відношень сполучними комплексами в сучасній українській літературній мові / О. В. Ковтун // Вісн. Донец. нац. ун-ту. Сер. Б. Гуманітарні науки. – Донецьк, 2015. – № 1 – 2. – С. 125 – 132.

Г. С. Весельська

(Житомирський торговельно-економічний коледж
Київського торговельно-економічного університету)
**СИСТЕМА СУРЯДНИХ СПОЛУЧНИКІВ
У МОВІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ**

Сучасний український інформаційний простір – це складна відкрита система, що зі стрімким розвитком світової думки розгортає межі свого функціонування. Будучи водночас своєрідною динамічною системою, український інформаційний простір послуговується текстами періодичних видань,

рекламними оголошеннями й рубриками, телевізійними програмами, інтернет інформацією тощо.

Для кожного з перерахованих характерні свої лексичні засоби, одиниці граматичного й семантико-синтаксичного рівнів української мови. Закономірним є те, що одиниці цих рівнів здатні транспонувати в межах інформаційного простору, що спричинює взаємопроникнення їх у різні стилеві сфери.

На початку ХХІ століття система сполучників української мови стала більш строкатою через орозмовлення засобів синтаксичного зв'язку, прагнення авторів увиразнити семантичні відношення, передаванні ними в складному та в простому ускладненому реченнях, що й визначає актуальність пропонованої наукової розвідки.

Мета статті полягає у визначенні найуживаніших сурядних сполучників різних семантичних груп у мові сучасних українських періодичних видань та рекламних текстів.

Аналіз кількісного та якісного складів сполучників сурядності неодноразово був представлений у ґрунтовних наукових дослідженнях Ф. Медведєва, Л. Булаховського, К. Городенської, І. Вихованця, І. Завальнюк, Л. Шитик, Т. Спільник, які звертали увагу не лише на їхню формально-граматичну функцію, а й наголошували на семантико-синтаксичній ролі сурядних сполучників.

На початку ХХІ століття К. Городенська констатувала, що сполучники здатні залишати свої узвичасні семантико-синтаксичні зони та транспонувати у вторинні семантико-синтаксичні сфери сурядності й підрядності, таким чином розширюючи межі свого функціонування. Крім того, як зауважує лінгвістка далі, для сполучників характерна й міжстильова транспозиція [1, с. 7], що значно змінило склад 6 семантичних груп сурядних сполучників у сучасній українській літературній мові.

З огляду на відзначені зміни ми в праві звернути увагу на найактивніші засоби синтаксичного зв'язку в складносурядному та простому ускладненому реченнях. Як уже було зауважено вище, крім формально-граматичної, для

сполучників сурядності характерна й семантико-синтаксична функція, що полягає у вираженні кола семантичних відношень.

Як і раніше, найпродуктивніше в сучасному інформаційному середовищі, зокрема в мові українських реклам, послуговуються єднальними стилістично нейтральними сполучниками **і**, **та**, причому останній із них розширює своє поле використання в простому двоскладному реченні. Значно рідше для експлікації єднальних відношень залучають експресивно забарвлені еквіваленти цих сполучників, увиразнені частками.

Сьогодні в семантичній групі розділових сполучників сполучник **чи** потісняє в ужитку **або**, передусім це помітно в текстах сучасних періодичних видань України. Дедалі активніше автори використовують сполучник **чи** з часткою **навіть**, що формує новий сполучник у підгрупі градаційно-приєднувальних сполучників української мови.

Загальноживаний розділовий сполучник **або** поступово згортає свої стилістичні параметри й у телевізійній сфері на користь сполучника **чи**, натомість парний розділовий сполучник **то... то** взагалі не виявляє особливої активності в інформаційних джерелах. Він трапляється передовсім у фольклорних текстах.

У семантико-синтаксичній сфері протиставних сполучників домінантами у вербалізації протиставної семантики є сполучники **проте**, **однак**, **однак**, останній із яких порушує норми функціонування, оскільки є калькованим варіантом співзвучного з російською мовою сполучника **однако**.

Перспективними та новітніми з погляду формування засобів синтаксичного зв'язку є семантичні групи градаційних та приєднувальних сполучників сучасної української літературної мови. У періодичних виданнях початку ХХІ століття вже помітні сполучники **не те щоб... ба навіть** (градаційно-приєднувальний), **ба й** (власне-приєднувальний), **не лишень... та навіть** (градаційно-приєднувальні). Дехто з дослідників кваліфікує їх як сполучні комплекси [2].

Крім того, сфера приєднувальних семантико-синтаксичних відношень широко відкрита для транспозиції інших сполучників. Найпродуктивнішими виразниками

вторинних (невласне-приєднувальних) семантичних відношень у мові сучасного інформаційного простору залишаються єднальні сполучники **і, та**, здебільшого в позиції парцелятив, протиставні сполучники **але, проте** і градаційно-приєднувальні сполучники **і до того ж, а до того ж, а ще й до того**, виражені частками з різними семантичними відтінками, та ін.

Відзначені зміни у використанні сурядних сполучників в інформаційному просторі української літературної мови початку ХХІ ст. уможливають загальній висновок про розширення їхніх функціонально-стильових і стилістичних параметрів та про активізацію транспозиційних переходів сполучників сурядності у вторинні семантико-синтаксичні сфери, що в перспективі дасть можливість окреслити коло власних і вторинних реалізаторів відповідної семантики.

Література

1. **Городенська К.** Функціональні зони сполучників в українській науковій мові / К. Городенська // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – К. : КНЕУ, 2005. – Вип. VI. – С. 7 – 13. 2. **Кухарчук О.** Проблема сполучників і сполучних комплексів у сучасному мовознавстві / О. Кухарчук // Наук. записки Вінниц. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського : зб. наук. пр. Сер. : Філологія. – Вінниця : ТОВ „Ландо ЛТД”, 2007. – Вип. 9. – С. 88 – 92.

Ю. О. Дубова, А. І. Юник

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

РОЛЬ НОВОЇ БІБЛІОТЕКИ У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ СТУДЕНТА ЯК МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

На маргінесі сьогодення спостерігаємо мінливі тенденції інтеграції людини в інформаційний простір. Своєрідним містком, який поєднує ці взаємозалежні компоненти, є бібліотека, яка опинилася у вирі трансформацій, викликаних трьома революціями ХХІ століття – ментальною, технологічною й освітньою. Сьогодні бібліотека стає часткою освітнього

процесу, забезпечуючи доступ користувачів до найрізноманітнішої інформації, відповідно до всіх напрямів навчання.

Аналіз різних аспектів інформаційної культури, пов'язаних із перспективами, що відкриваються перед людиною в інформаційному суспільстві, представлено в роботах О. Бобришевої, О. Воскобойнікової-Гузевої, Н. Гендіної, Ю. Зубова та ін.

Метою розвідки є аналіз поняття *інформаційна культура* та висвітлення ролі бібліотеки нового типу у формуванні інформаційно-культурного простору студента-фахівця.

Поняття *інформаційна культура* пов'язане із становленням інформаційного суспільства, для якого характерні такі явища, як зростання інформаційної потреби людей і перетворення інформації на масовий продукт [2, с. 79]. Складником інформаційної культури як загальної дефініції є інформаційна культура фахівця, що визначається як здатність орієнтуватися в комунікаційному просторі й уміння використовувати його можливості в професійній діяльності. Бібліотека як один із провідних культурно-інформаційних закладів відіграє велике значення в поширенні культурних, духовних та етичних цінностей серед студентської молоді, майбутніх фахівців.

В умовах корінних змін у системі вищої освіти, коли зростає роль і значення самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах, особливо значущим центром інформаційного забезпечення навчального процесу є бібліотека.

Підготовка майбутніх фахівців передбачає активне опрацювання першоджерел, зокрема наукових праць і монографій, знайомство з іншими джерелами інформації. Інформаційно-культурний розвиток студента залежить не тільки від стану інформаційно-бібліографічного обслуговування, але й майбутніх пріоритетів щодо впровадження нових форм роботи із користувачами. Зауважимо, що бібліотека в процесі здійснення соціальних функцій – насамперед інформаційної, культурно-освітньої та ідейно-виховної – виступає в ролі лідера-інтерпретатора, впливового актора або принаймні супутника

певного дискурсивного середовища. Тому зауважимо на новому сприйнятті сучасної моделі бібліотеки, що орієнтується на найбільш повноцінне задоволення інформаційних запитів користувачів.

3-поміж традиційних уявлень щодо функціоналу бібліотек виокремимо головні принципи в роботі з питань інформаційного забезпечення, зокрема: доступність, актуальність, системність, оперативність, максимальна повнота, ефективність, широкомасштабність надання інформації користувачам [1, с. 18]. Дотримання зазначених принципів вимагає максимального зосередження й адаптації до мінливих умов сучасного життя. Наголошуємо на створенні нової сучасної бібліотеки європейського типу, яка б поєднувала в собі основні функції, притаманні бібліотеці як регіональному науковому центру в бібліотечній галузі України, та функції інформаційно-культурного центру для студентської аудиторії та громади загалом.

Діяльність за таким вектором забезпечить вільний доступ до інформації, культурні, освітні потреби студентів, скоординує студентську молодь навколо своєрідного центру дозвілля та генерації інноваційних та творчих ідей.

На наш погляд, бібліотеку доречно розглядати як експериментальний майданчик зі створення нової моделі публічної бібліотеки та своєрідного культурно-освітнього центру, що, у першу чергу, діятиме в одному ключі з вишами України, розділяючи основну мету – формування компетентного фахівця та всебічно розвиненої особистості.

Отже, формування інформаційно-культурного простору майбутніх фахівців напряму залежить від бібліотеки нової формації, яка не лише зберігає попередній досвід, але й іде в ногу з часом.

Література

1. **Пасмор Н. П.** Бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 07.00.08 „Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / Н. П. Пасмор. – Х.,

2003. – 20 с. 2. **Степанов В. Ю.** Інформаційне суспільство: культура особистості / В. Ю. Степанов // Культура України. – 2010. – Вип. 30. – С. 78 – 86.

Т. С. Пінчук, К. М. Ульянова

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

**ЗОБРАЖЕННЯ СТЕРЕОТИПНОГО ОБРАЗУ
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ВОЇНА
В ЖУРНАЛІСТСЬКІЙ ТВОРЧОСТІ**

Проблема війни і миру в сучасній соціально-філософській та естетичній думці актуалізована доволі широко й вичерпно. Найчастіше ці категорії відкривають нові горизонти й аспекти проблематики наукових досліджень і пов'язані з морально-ціннісним підходом, що в умовах назрілої соціокультурної ситуації в Україні опинилися перед новими викликами. Мілітаризація всіх сфер життя суспільства виявила хиткість стандартів, поставила під загрозу критерії об'єктивності, відповідальності, неупередженості й патріотизму. Найбільш виразно зазначені характеристики простежуються на прикладі образної репрезентації основного суб'єкта військового протистояння – особистості військовослужбовця – стереотипну модель якого вважаємо доцільним побудувати на матеріалі публіцистичної та журналістської творчості.

У процесі адаптації людини до нових соціокультурних реалій особливої актуальності набуває аналіз ідентифікаційних стратегій та механізмів, використовуваних масовою культурою, які зазнають докорінних перетворень і „відображають суголосні нашому часу зміни у співвідношенні біологічного та соціального, суспільного та особистого, типового та самобутнього, „іншості” та одноманітності. Однією з провідних форм масової культури є індустрія формування іміджу – штучно створеного стереотипного образу, що ідентифікується як прояв взаємодії людини з оточуючою дійсністю, її життєвим досвідом.

На думку дослідниці проблеми іміджу Збройних Сил України Г. Ковальської, образ військовослужбовця – це

суб'єктивно побудована у свідомості людини система уявлень про його особистісні й професійні якості, а також емоційно-ціннісне ставлення до нього [2, с. 67 – 71].

Найбільш впливовими інструментами моделювання стереотипного образу сучасного українського воїна в умовах розгортання збройного конфлікту в державі й водночас ефективними чинниками формування іміджу й авторитету військовослужбовця є система засобів масової комунікації (і друкованих, і електронних), основними серед яких є ті, які будують у свідомості реципієнта позитивну стереотипну оцінку воїна-захисника й патріота своєї Батьківщини – ідеального героя, постаті-символу, здатної стати взірцем для наслідування та загальнонаціональної пошани. Така тенденція характеризується зміщенням ціннісних орієнтирів у бік гуманізму, де найвищою цінністю є життя людини, а універсальний набір чеснот – сталою формулою антимілітаристичної агресії, що є своєрідним проривом в історії вітчизняної журналістики на шляху подолання пострадянської епохи. Доречним у цьому аспекті виступає позиціонування ідентифікаційних смислів поняття „образ”, яке осмислюватиметься з позиції теорії психоаналізу К. Юнга як ідеальний образ (імідж, стереотип) – типаж, ампула, роль, репутація, мотив тощо. При введенні означених вище смислів у військовий медіадискурс формується нове семантичне значення, яке виражається національно-культурним концептом „захисник” із позитивною конотацією й відповідністю етнічним уявленням у героїчному пантеоні мас-медіа.

Обґрунтовуючи пріоритетність комунікативної стратегії формування позитивного іміджу захисника на матеріалі ЗМІ, будемо спиратися на дослідження В. Посмітної [3], яка, аналізуючи військові та правоохоронні видання, виділяє характерні комунікативні ходи у формуванні відповідних образів. Однак при розширенні наукового об'єкта, беручи за основу всі види сучасних ЗМІ, вербальні комунікативні позиції відображення стереотипного образу захисника будуть змінюватися.

Найбільш поширеним медіажанром у розкритті іміджевих характеристик захисника є нарис. Зазвичай, ознаки нарисовості проростають у різні сфери військового дискурсу журналістів, будуючи яскравий портрет воїна-героя, який свідомо жертвуючи найвищою природною цінністю – власним життям – обороняє рідну землю. Найбільша кількість подібних тем розкривалася з нагоди загальнонаціонального свята – Дня захисника України. На тему дня відгукнулася велика кількість видань прифронтових українських територій Донбасу – „Попаснянский вестник”, „Краматорская правда”, „Кремінщина”, троїцька „Сельская новь”, лисичанський „Новый путь” та ін., де зокрема висвітлювалися взірцеві образи військовослужбовців Миколи Сальчука, Віталія Петренка, Ігоря Карацуна, Анатолія Швеця та ін.

Яскравим прикладом такої публікації є стаття попаснянської журналістки й водночас студентки 4 курсу спеціальності „Журналістика” Луганського національного університету імені Тараса Шевченка Марти Сікорської. У висвітленні позитивного образу героя авторка структурувала значний за обсягом матеріал на окремі частини, підзаголовками яких стали позитивні якості українського захисника, колишнього заступника голови Рівненської районної ради Миколи Сальчука: „Человечность”, „Прийти в трудную минуту на помощь”, „Стать частью одного целого”, „Работа с детьми – большая ответственность”, „Работа в удовольствие” [4]. Згадана публікація є прикладом дифузovanого жанру статті, який містить в собі елементи нарису та інтерв'ю. Так, влучною настановою воїна АТО є цитата, уміщена наприкінці твору, котра виконує емоційно-підсилювальну функцію: „Мы оставляем свои дома не для того, чтобы самоутвердиться, а защитить вас и отстоять землю и ваши права жить в саморазвивающемся государстве. И только как единое целое мы сможем сделать нашу страну действительно свободной и счастливой. Живите в мире с собой и с другими, живите с верой в Бога и желанием видеть в людях лучшее, а не худшее”. Така гуманістична позиція військового націлює читача на досягнення соціально значущих завдань: пропагування

загальнолюдських цінностей у суспільстві, формування патріотизму та національної свідомості й згуртування нації.

Існують приклади, коли військовослужбовці виступають самоідентифікатором стереотипного образу захисника в ЗМІ. Яскравим свідченням такої рецепції є радіостанція „Армія FM” – перше в Україні військове радіо, організоване самими військовими, яке веде мовлення зі столиці й транслюється у прифронтовій зоні проведення АТО – Краматорську, Слов’янську, Бахмуті, Костянтинівці, Покровську, Щасті, Новотошківці, Новоайдарі. На сторінці „Армії FM” у Фейсбучі зібрано відеоархів радіопердач, лівову частку з яких займають різножанрові матеріали про життєдіяльність військовослужбовців, які в більшості випадків виступають гостями студії. Так, радіопрोगрама „Точка доступу” знайомить слухачів із постатями військових різних кваліфікацій і рангів – військовими медиками (Дариною Рудик, Всеволодом Стеблюком), військовим командуванням (генерал-лейтенантом Сергієм Дроздовим, комбригом Андрієм Соколовим), бійцями (81-ї бригади Андрієм Бойко та Русланом Маришевим, солдатом-фронтовиком Олексієм Петровим, бійцями 10 гірсько-штурмової та ін.). Отже, військова радіостанція „Армія FM” не тільки стала майданчиком для спілкування українських бійців; така журналістська практика є ефективним чинником, здатним уплинути на побудову позитивного й соціально привабливого іміджу героя, і водночас дозволить наблизити його до реципієнта, налагодити приязні партнерські стосунки, зміцнити рівень довіри до національної армії.

Велику виховну й естетичну роль у відображенні портрета українського воїна-захисника відведено зображальній журналістиці. Людину з фотоапаратом чи камерою на фоні зображення образу героя цікавлять будь-які свідчення війни – військовий акт, техніка, руїни, солдати, чи то якісь другорядні речі, які наштовхують споглядача на чуттєві й пристрасні емоції. До таких прикладів належать контекстуальні зображення тварин, дитячих іграшок, релігійної, національної чи родинної символіки в кадрі. Серед найвизначніших сучасних майстрів військової фотографії слід згадати ім’я фоторепортера

й кореспондента агентства „Associated Press” Єфрема Лукацького. Його фронтові знімки є унікальними хронікально-суб’єктивістськими знаками доби, здатними сформувати візуально-меморіальну національну традицію. Фотокореспондент, перш за все, тяжіє до об’єктивності висвітлення конфліктних ситуацій, закликає стояти на боці простої стражденної людини, яка опинилася в гущі військового протистояння, засуджує звичку до жорстокості, про що говорять його численні статті та інтерв’ю, і, головним чином, – фотоілюстрації.

Досить яскраво персоналізація позитивного образу захисника України репрезентується в сучасних друкованих та електронних ЗМІ загальнодержавного масштабу, таких як „Сьогодні”, „Український тиждень”, „День”, „Військо України”, „Слово честі”, „Іменем закону”, „Українська правда”, „1+1” та ін. Найбільш характерними елементами формування комунікативно-ідентифікаційної іміджевої стратегії образу українського воїна в названих медіа стали:

- описи конкретних осіб, які є втіленням рис захисника;
- асоціативний ряд з історичними героями;
- формування уявлення про високий професіоналізм військовослужбовців;
- демонстрування стійкості та витривалості, готовності до відвертих дій;
- героїчні та звияжні розповіді про воїнів (зокрема й від першої особи), їхнє особисте життя, інтереси, стосунки;
- апелювання до авторитету героя, його загальнолюдських цінностей тощо.

Як бачимо, історія людства загалом, як і соціальна природа кожної особистості зокрема, свідчить про потребу в героїчному началі і є орієнтиром для наслідування суспільних ідеалів. Духовно-моральним знаменником у сучасній ідентифікації особистості захисника своєї Батьківщини мають стати ідеальні, проте незаідеологізовані, образи, під час формування яких необхідно уникати полярності ціннісних координат, несучи позитивний резонанс у суспільство. Роль журналістів у цьому процесі не можна недооцінювати. Їхня

моральна відповідальність суттєво зростає у часи великих суспільних перетворень і стає серйозним випробуванням професійності й відданості етичним стандартам.

Література

1. **Сінкевич О. Б.** Стереотип та імідж у ідентифікаційних стратегіях масової культури / О. Б. Сінкевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/konfer>. 2. **Ковальська Г. О.** Образ ідеального військовослужбовця в уявленні мобілізованих солдат / Г. О. Ковальська // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. – 2014. – Вип. 2. – С. 67 – 71. 3. **Посмітна В.** Формування позитивного іміджу захисника як провідна комунікативна стратегія військових і правоохоронних періодичних видань України / В. Посмітна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <file:///C:/Users/Администратор/Download>. 4. **Попаснянский** вестник. Горрайонная газ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : <https://www.facebook.com/popvestnik/posts/>

І. Ю. Сергєєва

(ВП „Лисичанський педагогічний коледж
ЛНУ імені Тараса Шевченка”)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

В умовах потужних глобалізаційних впливів, які призводять до стирання та нівелювання традиційних, локальних культур, формування інформаційної культури особистості стає нагальною потребою. Вона дозволяє зберегти свою сутність, соціальну й етнічну природу в захищеному стані, адже глобалізація поширюється світом у вигляді культурного інформаційного впливу. Як зазначає О. Панарін, у зв'язку із впливом на інформаційне й комунікативне середовище певного соціуму відбувається підкорення останнього „агентам глобалізму” [Цит. за: 1, с. 56]. Саме тому формування інформаційної культури особистості стає надзвичайно актуальним завданням в українському суспільстві. Зумовлено це ще й тим, що високорозвинена інформаційна культура стає

важливим чинником конкурентоспроможності в сучасному інформаційному суспільстві і людини, і соціального утворення.

Глобалізація шляхом інформаційних впливів та інформатизації всього людського життя призводить до тектонічних змін у структурі влади, структурі етнічних зв'язків, змін у якісній наповненості взаємодій у системі народу. Утворюється глобальна інформаційна цивілізація, яка в сучасній науці дефінюється, на думку Б. Єрасова, „як рівень розвитку глобального суспільства (світової спільноти), що визначається зростанням ролі інформації як продукту соціальної діяльності людей, за якісними характеристиками якої вимірюють рівень загальної культури суспільства щодо здатності виробляти, сприймати та раціонально застосовувати відомості, дані, знання для потреб життєдіяльності” [4].

Інформаційні кордони держави є сьогодні кардинально важливим чинником національної безпеки. Відповідно до цього інформаційна культура особистості відіграє важливу роль у збереженні української нації. Нині існують різноманітні засоби, методи та прийоми таємного примусу особистості, які систематично й постійно використовують у повсякденному житті практично в усіх сферах соціальної взаємодії людей, і об'єктом дії яких у наш час є будь-яка особа. Для цих технологій не потрібно будувати психотронні установки й використовувати психофармакологію. Вони мають давню історію, їх успішно застосовують, у сучасних умовах вони постійно розвиваються й активно вдосконалюються.

У світі відбувається таємна війна з використанням невидимої, але потужної інформаційно-психологічної зброї, мета якої – володіти свідомістю людей, а, отже, керувати їхньою поведінкою. Володіти свідомістю людей – означає маніпулювати ними. Володіння свідомістю дозволяє включити особистість в економічні відносини, невидітні підвладній особі чи соціуму. Головна мета глобалізму як ідеології – це найбільше проникнення в локально сформовані структури для включення їх у вигідні глобалістським центрам системи взаємовідносин.

Маніпулювання свідомістю, негативний інформаційний вплив існує на Заході більше 50 років у сучасному вигляді. Уже

в 50-х роках народжуються перші течії західної захисної медіа-освіти, як відгук на величезний вплив ЗМІ, що вийшли на ринок і стали товаром. Слово як могутня зброя впливу на людину почало продаватися; поступово сформувалося поняття інформаційної війни, у якій, на жаль, суспільство стає полем бою. Одним з найголовніших нормативних документів, які контролюють процеси інформаційної безпеки й інформаційного простору в нашій країні є Доктрина інформаційної безпеки України від 08.07.2009 року [3]. Основною метою реалізації положень Доктрини є створення в Україні розвиненого національного інформаційного простору й захист її інформаційного суверенітету.

У сучасній українській науці поняття національного інформаційного простору визначають, за висловом О. Матвієнко, як „...сукупність суб'єктів, відносин і продуктів інформаційної діяльності, які функціонують у рамках єдиного правового поля для задоволення інформаційних потреб особи, суспільства й держави засобами преси, телебачення, радіомовлення, книговидання та аудіовізуальної продукції на магнітних носіях, а також документних фондів бібліотек, архівів, музеїв” [7, с. 51].

В інформаційній сфері України вирізняють такі життєво важливі інтереси, як забезпечення захищеності особистості від небезпечного інформаційно-психологічного впливу, збереження та примноження духовних, культурних і моральних цінностей українського народу; забезпечення суспільно-політичної стабільності, міжетнічної й міжконфесійної злагоди; формування й розвиток демократичних інститутів громадянського суспільства; недопущення інформаційної залежності держави, інформаційної блокади України. Безумовно, формування інформаційної культури особистості стає в цьому аспекті одним з найголовніших завдань [6, с. 102]. Саме на це звернула увагу Академія педагогічних наук України і розробила науково-методичні рекомендації щодо формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Для нас, у першу чергу, важливо формування інформаційної культури особистості як загальногромадянської риси, а саме „Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)” визначає концептуальні основи такого формування. Зокрема там зазначено, що освіта ХХІ століття – це освіта для людини. Її стрижень – розвивальна, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти й саморозвитку, уміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання й уміння для творчого розв’язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни [5].

Література

1. **Волянська О.** Роль засобів масової інформації в соціалізації агресії / О. Волянська, В. Пилипенко, О. Сапелкіна // Персонал. – 2004. – № 7. – 125 с. 2. **Декларація** Комітету міністрів Ради Європи „Про культурну різноманітність” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. 3. **Доктрина** інформаційної безпеки України // Офіційний вісник Президента України від 20.07.2009. – 2009. – № 20. 4. **Ерасов Б. С.** Унифікация мира. Глобализация подрывает жизнеспособность цивилизационных структур / Б. С. Ерасов / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wplus.net/pp/citwatch> 5. **Концепція** загальної середньої освіти (12-річна школа): Затв. Постановою спіл. засід. колегії М-ва освіти і науки України і Президії Акад. пед. наук України від 22 листоп. 2001 р. – № 12/5-2 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2002. – № 2. – С. 3 – 22. 6. **Лапл Дж.** Мас-медіа, комунікація, культура. Глобальний підхід / Дж. Лапл. – К. : К.І.С., 2002. – 264 с. 7. **Матвієнко О. В.** Інформаційна культура як мета виховання в інформаційному суспільстві: основні характеристики і змістове наповнення / О. В. Матвієнко // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – 2003. – Вип. 35. – С. 51 – 55. 8. **Різун В.** Слово до читача / В. Різун // Актуальні питання масової комунікації. – К. : Ін-т журн. КНУ ім. Т. Шевченка, 2000. – Вип. 1. – 49 с.

Н. М. Федотова

(Національний університет харчових технологій)
**КОМУНІКАТИВНИЙ ВПЛИВ УНІВЕРСИТЕТУ
НА ГРОМАДСЬКІСТЬ РЕГІОНУ ЗА ДОПОМОГОЮ
ІННОВАЦІЙНОГО PR-ІНСТРУМЕНТАРІЮ**

Новітні канали соціальних комунікацій вимагають нового підходу до організації PR-діяльності. Трансформація шляхів отримання інформації споживачем потребує докорінної зміни способів її подачі.

За мету дослідження ми обрали аналіз впливу ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” на цільову аудиторію через сучасні цифрові канали комунікації. Вивчення проблеми спирається на досягнення провідних вітчизняних та зарубіжних учених з теорії комунікації та зв’язків з громадськістю: Г. Почепцова, В. Різуна, В. Іванова, В. Мойсеєва, В. Буряка, А. Ротовського, О. Чумікова, В. Королька, С. Демченка, О. Тодорової та ін.

Популяризація діяльності університету через Інтернет – один із ключових моментів зовнішньої комунікації навчального закладу, оскільки в сучасному соціокультурному просторі Інтернет значно впливає на формування громадської думки. Повідомляючи про події, прес-центр ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” зміщує акценти новин регіону, створює й укріплює стереотипи щодо діяльності навчального закладу, формує установки цільової аудиторії, застосовуючи традиційні PR-заходи – створення подій.

Аналізуючи PR вишу в Інтернеті, ми відзначаємо, що це відбувається на рівні активності офіційного сайту університету, сторінок у популярних серед цільової аудиторії соцмережах (ВКонтакте, Facebook, Однокласники) і каналу на відеохостингу YouTube.

За допомогою традиційних PR-заходів (дні відкритих дверей, зустрічі з відомими особистостями, представниками організацій, спортивні й культурні заходи, офіційні засідання, круглі столи тощо) привертається увага внутрішньої громадськості: студенти, викладачі, співробітники. Завдяки

повідомленню цієї інформації через канали комунікації до подій залучено зовнішню громадськість. О. Тодорова виділяє такі різновиди PR-інструментів в Інтернеті: „Сайти, блоги, мікроблоги; форуми; фото- і відеохостинги; соціальні мережі; геосоціальні сервіси” [1, с. 47]. На наш погляд, основним цифровим каналом поширення інформації про діяльність університету є сайт luguniv.edu.ua. Відвідувачі заходять на сайт з метою отримання інформації, тому для нього, крім дизайну й зручного інтерфейсу, важливе постійне оновлення матеріалів, зокрема у стрічці новин. Інформацію оновлюють щоденно, за винятком вихідних днів. Новинні повідомлення підкріплені якісними фотографіями й відео. Події, організовані навчальним закладом, формують думку зовнішньої громадськості, зокрема патріотичну позицію, що вкрай важливо поблизу лінії розмежування із зоною проведення АТО. До таких подій відносимо День української писемності й написання радіодиктанту, святкування Дня захисника Вітчизни й посвяту в козаки, організацію флешмобів, проведення зустрічей із журналістами регіону й телеконференцій та інтерактивних лекцій, висвітлення досягнень науковців університету та звіти з проведених конференцій, повідомлення про розглянуті питання на засіданнях Вченої ради університету, інститутів і факультетів, поточних подій навчального процесу тощо.

Архів новин сайту дозволяє відвідувачам відтворити повну картину діяльності університету. Популяризація новин відбувається через соціальні мережі ВКонтакте, Facebook, Однокласники, посилання на які зазначено на головній сторінці сайту. До позитивних рис відносимо майже щоденну оновлюваність інформації у стрічці новин (крім ресурсу Однокласники, інформація на якому не оновлюється з літа 2016 року). Повідомлення складаються з репостів новин офіційного сайту університету, що спонукає громадськість до перегляду повнотекстового формату матеріалу на сайті, а отже, популяризує сайт і залучає до прочитання інших новин. Крім того, соціальні мережі підвищують ранжирування сайту в пошукових системах. Проте для більш прогресивного PR у соцмережах, на наш погляд, слід застосовувати прийоми

SMM, які полягають у збільшенні кількості підписників групи, проведенні спеціальних конкурсів, опитувань, діалозі з членами групи, спонукання їх до дій тощо. Так, організація конкурсу фотографій закоханих пар до Дня Святого Валентина, який було оголошено на сторінці групи університету ВКонтакті, значно збільшила кількість підписників, а отже, й увагу внутрішніх та зовнішніх споживачів до діяльності університету, що в майбутньому сформувало лояльність абітурієнтів до навчального закладу.

Ще один засіб, який би варто було використовувати в соцмережах, – написання спеціальних постів, оскільки не завжди користувачі готові читати великий текстовий матеріал та переходити на сторонні ресурси. Цей недолік частково компенсується додаванням відео.

Позитивним є й поширення в соцмережах реклами відкритих курсів дистанційного навчання в ЛНУ імені Тараса Шевченка. Креативна інфографіка спонукає споживачів інформації по-новому оцінити можливості дистанційного навчання, підвищує інформованість щодо діяльності університету. Навіть поширення безоплатної реклами на сторінках соцмереж збільшило кількість переглядів та допомогло в залученні слухачів курсів. Однак, на наш погляд, платні сервіси змогли б зробити цей успіх більш відчутним.

Отже, задіявання інноваційного PR-інструментарію ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” через посередництво Інтернету позитивно впливає на його імідж, збільшує його впізнаваність. Здійснений комунікативний вплив призводить і до лояльності жителів регіону до навчального закладу, і до формування патріотичної позиції громадськості.

Література

1. **Тодорова О.** Інновації в комунікаціях. Інноваційний PR-інструментарій в соціальних комунікаціях сучасного бізнесу: монографія / Оксана Тодорова. – К.: Інтерконтиненталь-Україна, 2015. – 176 с.

Л. І. Шутова

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

СУЧАСНА КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Сьогодні увагу багатьох учених зосереджено на проблемах, пов'язаних із вступом людства в інформаційну еру. Сучасна глобалізація призвела до розширення меж спілкування людей в усіх сферах їхньої діяльності. Це стало можливим із виникненням глобального інформаційного простору. З кожним роком відбувається вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій, що збільшує ефективність передачі з їх допомогою нових знань. Ці процеси є результатом дигітальної, або цифрової, революції (англ. Digital Revolution), що знаменувала перехід від аналогових технологій до цифрових.

У нашому суспільстві, як і в будь-якому іншому, культура, зокрема й мовна, має впорядковану систему правил. З розвитком суспільства розвивається й мова, а відтак – кодифікація норм з часом підлягає певним змінам. На це впливають, зокрема, особливості розмовного стилю, розвиток лексики різних соціальних і професійних груп населення, а також мовні закони інших мов та специфіка адаптації іншомовної лексики на українськомовному ґрунті [1, с. 127].

Мета статті – окреслити специфіку мережевої комунікації й визначити способи підвищення культури спілкування в умовах швидкого розвитку інформаційних систем.

Механізм міжособистісного обміну інформацією зазнав трансформації: безпосередній візуальний контакт частково замінило віртуальне спілкування через мережу Інтернет і мобільні телефони. І це змусило людину підкорятися новим правилам існування у віртуальному просторі. Зокрема, змінилася система привітань в інтернет-листуванні. Окрім простих і звичних „привіт”, „добрий ранок”, „добрий день”, „добрий вечір”, формули мовного етикету поповнилися однією універсальною „Доброго дня чи ночі” („Доброго ранку, дня чи вечора”), оскільки адресат може отримати листа із запізненням.

Суцільна інформатизація суспільства ставить перед людиною завдання розвитку й підвищення комп'ютерної грамотності, а також психологічної адаптації до спілкування в нових умовах. Кожен повинен бути готовий до того, що його співрозмовником може стати будь-хто і не завжди ця людина буде коректною й тактовною. Часто анонімний характер спілкування провокує таку словесну розкутість.

Відомо, що на ефективність комунікації впливає багато чинників, зокрема те, наскільки цей процес є гомофільним (коли комуніканти об'єднані рівнем освіти, збігаються в поглядах і займають один ступінь у соціальній ієрархії) [2].

Гетерофільний характер спілкування, коли адресат і адресант, маючи різний рівень розвитку культури й освіти, відмінні життєві принципи, віросповідання та ін., уможливає виникнення різного роду непорозумінь, а часом і словесних бійок. Така лінгвістична вільність зумовлена відсутністю безпосереднього контакту з адресатом повідомлення, що забезпечує безкарність за такі дії і сприяє розвитку безвідповідальності за свої слова.

Зазвичай зрозуміти зміст висловлюваного при візуальному контакті комунікантам допомагають невербальні засоби (міміка, жести, поза, погляд). Така особливість процесу спілкування під час віртуального листування втрачена. Це призводить до неправильного декодування отриманої інформації й знижує ефективність розмови.

Щоправда, частково функцію паравербальних засобів спілкування взяли на себе анімаційні картинки і смайли (смайлики, емотикони, емограми) – зображення обличчя людини (існують ще японські смайли – каомодзі, використовувані в обчислювальній мережі з 1986 р.) або знаки клавіатури комп'ютера. Їх використовують з метою передавання відтінків різних емоційних станів. Це пожевляє процес прочитання отриманого повідомлення, хоча й не гарантує точного розшифрування назви конкретної емоції. Як, наприклад, зрозуміти, що значення смайла – „очікування тріумфу”, „настирливість”, „винен”, „байдужість”, „розчарування” та ін.?

Часто доводиться звертатися по допомогу до інтернет-ресурсів, які містять інформацію про декодування значень цих картинок.

Кожен смайл має код, запам'ятати який неможливо через їх значну кількість (їх налічують понад 1000) і складність (структура коду смайла – знаково-числова комбінація). Тому частіше користуються можливістю копіювання зображення.

Сучасні дослідники відзначають зниження культури мережевого спілкування та наголошують на можливості негативного впливу інформаційних технологій на розвиток свідомості сучасної молоді, тому проблема формування інформаційної культури набуває особливої актуальності.

Значні темпи поширення інформаційних технологій потребують умінь працювати з мережевими ресурсами. Сьогодні на зміну питанню „Де можна знайти літературу з конкретної теми”? прийшло нове – „Що робити з такою кількістю інформації”? Робота з пошуку, аналізу знайдених текстів вимагає вироблення в користувачів таких якостей, як зосередженість, логічність мислення, критичність у відборі інформації, уміння чітко планувати свої дії. Мовна культура відіграє не меншу роль. Усне й писемне спілкування в мережі має підлягати тим самим законам, що й під час звичайної розмови віч-на-віч, із акцентом на специфіку комунікації в позапросторовому й позачасовому просторах.

Аналіз багатьох проведених фахівцями досліджень показав, що значна частина користувачів порушує мовні норми й використовує усталені в мережевому середовищі неправильно написані слова для створення звукового ефекту, властивого розмовному стилю (*дивуєсса, трудисся, нішо, чо*).

Крім інших спеціальних засобів вираження своїх почуттів та емоцій (повторення розділових знаків або повна їх відсутність, навмисний пропуск букв або написання деяких із них великими літерами), в інтернет-спілкуванні набуло поширення використання неунормованої (з етичного погляду) лексики. Як зазначає дослідник особливостей мови інтернет-користувачів Сергій Чемеркін, „розмовність актуалізувала в сучасній українській мові потужну хвилю обценної лексики. Такі одиниці набули масового характеру, знижуючи загальний

культурний рівень користувача Інтернету чи його культуромовні запити. Відсутність будь-яких правил спілкування, а також наслідків такого спілкування стала причиною заповнення ненормативними одиницями інтернет-текстів, нехтування кодифікованою нормою, однобокою тематикою комунікації, здебільшого розважального характеру” [3, с. 233 – 234].

Для підвищення ефективності нової форми спілкування варто не лише дотримуватись загальних правил комунікації, а й займатись самовдосконаленням, виробляючи навички використання різних тактик спілкування. Це питання потребує подальшого дослідження із залученням знань міждисциплінарного характеру.

Література

1. **Білецька О. О.** Формування мовної субкультури сучасної молоді України в умовах глобалізації / О. О. Білецька // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – № 227. – С. 127 – 132. 2. **Вінічук І. М.** Особливості впливу глобальних систем масової комунікації на особистість / І. М. Вінічук // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 1. – С. 50 – 53. 3. **Чемеркін С. Г.** Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньструктурні процеси / С. Г. Чемеркін. – К., 2009. – 240 с. – С. 233 – 234.

Крістіна Яковлєва

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

РИСИ МОВНОЇ МОДИ В СУЧАСНІЙ ПЕРІОДИЦІ

Лексика засобів масової інформації завжди привертала увагу дослідників. Як зазначає О. Мітчук, вивчення процесів неологізації медіалексикки є актуальним, оскільки неологізми охоплюють усі сфери життя й найповніше відображені в засобах масової інформації. Якраз лексика ЗМІ найдинамічніше віддзеркалює словниковий склад мови, на розвиток якого великий вплив має позамова дійсність. Аналіз інноваційних процесів сучасного тексту мас-медіа на лексичному рівні дає

змогу простежити основні тенденції в оновленні лексики ЗМІ [7, с. 1 – 2].

На думку О. Магден, мовленнєва практика засобів масової інформації заслуговує на сучасному етапі особливої уваги у зв'язку з тим, що для мови сучасних ЗМІ пріоритетним є використання великої кількості запозичених слів [6]. Цю думку поділяє і С. Єрмоленко, яка зауважує, що до явищ мовної моди треба зарахувати потік запозиченої лексики, яка поширюється саме через засоби масової інформації [3, с. 7].

Мета нашої статті – проаналізувати лексику іншомовного походження як невід'ємний складник мовної моди сучасних періодичних видань. У якості джерела дослідження взято газету Освіта України (№ 39) від 3 жовтня 2016 року.

Дослідники виокремлюють дві тенденції у виборі шляхів становлення й розвитку української літературної норми. Перша тенденція пов'язана з орієнтацією на органічний національний стиль – неприйняття іншомовних запозичень, друга має на меті толерантне ставлення до іншомовних впливів, які виявляють європейський характер мови [Там само, с. 11].

О. Ковалів зауважує, що запозиченнями потрібно послуговуватися лише тоді, коли мова не має власного лексичного позначення для якогось поняття [5, с. 126]. У мові ж сучасних ЗМІ ми часто натрапляємо на невиправдане використання слів іншомовного походження, наприклад: *Основним питанням, для обговорення, на засіданні Громадської ради при державній інспекції навчальних закладів України стали результати моніторингу окремих питань... функціонування системи позашкільної освіти* [2, с. 5]. У тлумачному словнику української мови за редакцією В. Бусела подано таке значення для лексеми **моніторинг** – безперервне стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату, а також прогнозування та запобігання критичним ситуаціям [1, с. 687]. Отже, доцільно було б у статті використати слово українського походження *спостереження*.

Також натрапляємо в газеті на таке: ... *пролунало питання щодо апробації інновацій перед упровадженням реформи* [2, с. 6], де **апробація** 1. Перевірка на практиці, у реальних

умовах теоретично побудованих методів. 2. Офіційне схвалення, затвердження, перевірка [1, с. 37]. Своєю чергою, у якості українських відповідників до слова *апробація* С. Караванський радить використовувати лексеми *затвердження*, *схвалення* [4, с. 16]. Використане в статті іншомовне запозичення *інновація* є синонімом до власне українського *нововведення* (див. словники іншомовних слів).

На думку О. Коваліва, замість того, щоб пошукати відповідного слова в далеко не бідній з лексичного погляду рідній мові або надати відомій лексемі нового значення, семантично розширити її, люди бездумно тягнуть чуже ..., наприклад, замість *управління* пишуть *менеджмент* [5, с. 126]: пор.: у тлумачному словнику української мови: *Менеджмент* – сукупність принципів, методів, засобів і форм **управління** виробництвом з метою підвищення його ефективності, збільшення прибутків [1, с. 658]; у газеті „Освіта України”: *Тож про проектний менеджмент Н. Софій говорить як практик ...* [2, с. 7].

Прокоментуємо ще приклади: *Асоціація* також дійшла висновку: *зосередити увагу колективів наукових педагогічних шкіл, університетів на розробці оновлених програм підготовки вчителів* [Там само, с. 7]. У словнику С. Караванського до іншомовного *асоціація* дібрано низку синонімів: *об'єднання, товариство, спілка, братство* [4, с. 18]. Також майже щоденно в мові ЗМІ можна почути „модне” нині слово-англізм *спікер*, синонімами до якого є українські лексеми *речник, голова* [Там само, с. 388].

Отже, послуговуючись лексикографічними працями (словниками синонімів, тлумачними словниками) можна уникнути невиправданого використання слів іншомовного походження, замінюючи іноді незрозумілі без спеціальних досліджень слова власне українською лексикою.

Література

1. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. Бусел В. Т. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
2. **Газета** „Освіта України”. – № 39. – 3 жовт. – 2016 р.
3. **Єрмоленко С. Я.** Мовний смак, мода і культура мови /

С. Я. Єрмоленко // Мова і міжкультурна комунікація : зб. наук. пр. – Полтава, 2014. – С. 6 – 16. 4. **Караванський С.** Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – 2-е вид., доп. і опрацьов. – К. : „Українська книга”, 2000. – 480 с. 5. **Ковалів О.** Культура слова: мовностилістичні поради / О. Ковалів. – 4-е вид, доповн. – К. : Либідь, 2011. – 272 с. 6. **Магден О.** Мова сучасних ЗМІ як об’єкт лінгвістичних досліджень / О. Магден [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст.: <http://www.gusnauka.com>. 7. **Мітчук О. А.** Нові слова та їх значення в мові мас-медіа Рівненщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 „Журналістика” / О. А. Мітчук. – Л., 2006. – 17 с.

ІДІОЛЕКТ І РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНОНАРОДНОЇ МОВИ

Л. Л. Колесникова

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ЛЕКСИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СЛОВЕСНОГО СИМВОЛУ В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ ПЕТРА БІЛИВОДИ

Актуальність наукової розвідки зумовлена необхідністю дослідження лексичного збагачення поетичної мови шляхом відновлення власного значення слова, що стало однією з причин утворення символів.

Мета дослідження – з’ясувати лексичні особливості словесного символу поетичної мови Петра Біливоди (на прикладі збірки „Ось така мені випала доля : поезії та листи”).

Відомо, що символ має глибокі корені. П. Рікер розглядає символ як будь-яку структуру значення, „де один смисл, – прямий, первинний, буквальний, позначає одночасно й інший смисл, непрямий, вторинний, інакомовний”; множинність смислів, притаманна символіві, виявляється в інтерпретації; лінгвістичний аналіз передбачає дослідження всіх модальностей символічного вираження [2, с. 16 – 23].

Цікавим у плані нашого дослідження є використання символів у мовотворчості Петра Біливоди з його особливим світобаченням, відходом від мови класичної поетичної традиції. Для мови його поезії характерним є використання символів на позначення кольору.

Експресема *чорний*, сполучаючись з конкретними номенами, означає зовнішній прояв негативного психологічного стану людини: страх, переживання, переляк: *Неначе вітер низовий / його несе, не опускає / і тільки з чорних губ зриває / звук неймовірно громовий* [1, с. 138]. Насиченість поезії одним кольором, особливо коли він характеризує різні предмети, явища, процеси, формує конкретно-образний і чуттєвий мікроміст поезії Петра Біливоди. Колорономен *чорний* у такому разі створює (і, звичайно, підсилює) трагічний компонент поезії й збуджує емоційний стан, активізуючи психічні процеси

переживання, хвилювання, страху, зради: *От і Чортова поляна в Чорнім лісі. / На траві стоїть Іуда, похилився. / Ти, Юхим, впотів-впотів од страху, / вітер б'є твоєю же рубахой. / І все кажеється тобі, що за яругой / німці чешуть Чорний ліс чорним плугом, / що овчарки гавкотять десь вже близько, / під ногами у солдат гілка трісла. / В тебе кров та й на сорочці не красна, / чорна кров у Чорнім лісі пролилася* [1, с. 128]. Символічний компонент *чорний* стосовно домінанти *ліс* має узагальнено-переносне значення: „такий, що відображає, фіксує страшні події”.

У системі поетичної мови Петра Біливоди бінарна опозиція *білий – чорний* зберігає негативну конотацію й стосовно сполучення *білий світ*, у якому важко встановити ступінь наявності образності: *І тільки в отворі воріт / курився чорний білий світ. / Немає щастя на землі* [1, с. 99], оскільки важливим є і співвідношення різних символіко-семантичних смислів.

Глибокого традиційного джерела сягає поетична метафора *сни голубі*: *Зреештою, як розказати тобі / нетелевізорні сни голубі, / де оживають за чорним вікном / мати, голубка і гном?* [1, с. 163]. Нейтралізація ознаки кольору на перший план висуває піднесено-поетичну оцінку семантику: „красивий”, „по-дитячому казковий”, „той, що означає позитивну якість або вияв чогось позитивного”.

Розширює палітру символів поетичної мови Петра Біливоди й рослинна символіка. Приміром, символ *верба* містить семи ‘самотність’, ‘нещастя’, ‘сирітство’. Ця семантика збережена й поглиблена в текстах, де *верба-дівчина* гине від рук батька: *Я верба, я сьогодні умру – / з мене батько сопілку зробив: / з мене видобув він „ту-ру-ру”, / тільки слів не добув, тільки слів* [1, с. 103]. Семантичний ланцюг „дівчина → *верба* → *сопілка*”, а отже, „дівчина – *сопілка*”, доволі суперечливий і двоякий. Утратити можливість спостерігати за цими природними елементами – усе одно, що позбавити себе духовного надбання: *Не пам'ятаю вже, як вигляда / трава, що мала назву лобода, / і як під дерево під назвою верба / текла вода під назвою вода* [1, с. 102]. Традиційний символ *верба*

у складі асоціативно-образної картини є символом батьківщини, а разом із символічно маркованими номінативами *лобода*, *вода* – символом України, її трагічної долі.

У поетичній мові Петра Біливоди лексема *тополя* здебільшого є символом дівчини, жінки, матері, але вона може символізувати і юнака. Парадигму „тополя – чоловік” спостерігаємо в поетичному тексті, де наявне порівняння, у складі якого є лексема *тополя*: *Сестро моя, сестро моя, брате мій, / ви, як дві тополі в полі, / як синиця й соловей, / у два горла, в дві соплі у дорогу спорядить, / обіцяйте виглядати / із зелених верховіть* [1, с. 125]. Важко відразу визначити, чому саме порівняння ґрунтується на символі *тополя*. Найвірогідніше, в основу покладено внутрішню ознаку, представлену семою ‘самотність’. *Дві тополі* – утілення чоловічого й жіночого образів, які, поєднуючись один з одним, активізують семи ‘єдність’, ‘нероздільність’, а відносно навколишнього середовища, суспільства – сему ‘відторгнення’.

Загальнономовна семантика символу світотворення *вогонь* в поетичних творах Петра Біливоди може конкретизуватися й абстрагуватися: *У провінції глухий / на перетині світів / бог поезії вогонь / од кресала засвітив* [1, с. 113]. Семантику лексеми-символу *вогонь* увиразнюють інформативно насичені слова: *бог поезії вогонь од кресала засвітив*, а першоджерело, „висікання вогню” вказує і на семантику ‘світло’, і на семантику ‘тепло’. В аналізованій поезії універсальний символ *вогонь* набув естетичної вартості на тлі „зниженого” відображення реалій і негативно маркованих номенів природних явищ. Універсальний символ *вогонь* містить і нейтральний оцінний компонент: *Вдивляюся у воду і вогонь, / вдивляюся у душу і у тіло, / у сивину, що трохи вище скронь, / неначе в хрест оптичного прицілу* [1, с. 173].

Отже, уживання слів-символів у поетичній мові є результатом творчого уявлення Петра Біливоди, показником змін у його світосприйманні й життєвих переконаннях.

Література

1. Біливода П. Ось така мені випала доля : поезії та листи / П. Біливода. – К. : Молодь, 1998. – 224 с. 2. Рикёр П.

Конфликт інтерпретацій: Очерки о герменевтике / П. Рикёр. – М. : Akademia-Центр; Медиум, 1995. – 415 с.

Л. І. Мельничук

(Шумбарський навчально-виховний комплекс)

ЛЕСЯ УКРАЇНКА – ЕКОЛОГ ФІЛОЛОГІЇ

Олена Ходюк пише: „Слово... Злетіло... Поцілувало... Вдарило... Впало... Ти дав йому життя і пустив у свою долю. Воно росте так само як новонароджена дитина, потребуючи уваги, тобто своєї енергії...”

Волинський край –

Озерце Лесинога слова,

Намисто з українських молитов,

Пісень, поезій, колицкових.

Це благодатна земля, бо викохала людину, яка працювала з усіма жанрами літератури: поезією, міфологією, прозою, фольклористикою. Її справедливо вважають однією із творців сучасної української літературної мови, що дала красиві зразки її стилів: художнього, публіцистичного, наукового, ділового. Леся Українка є реконструктором, реабілітологом, бо із закріпленого та зрусифікованого стану піднесла рідну мову до європейських стандартів.

Підвалини любові поетеси до української мови закладено в неї ще з дитинства. Людмила Старицька-Черняхівська розповідає про це у своїх споминах „Говорили й ми, діти, по українськи, але то була якась мішана українська і російська мови, що затопляла нас у гімназії. Навпаки, Леся Косач, будучи ще дитиною, розмовляла добірною українською мовою, бо й училася нею з братом Михайлом” [2].

Високу мовознавчу підготовку письменниці засвідчують її висловлювання в листуванні до М. Кривинюка. Уперше лист опубліковано в праці О. Косач-Кривинюк „Леся Українка: Хронологія життя і творчості” (Нью-Йорк, 1970. – С. 641 – 645). Він є найвиразнішим щодо поглядів Лесі Українки на питання стилістики, екології української літературної мови. Подаємо фрагмент з цього листа від 13(26) листопада 1902 р. із Сан-Ремо

(Італія): „Тепер про самий скрипт. Стиль його так собі, але й не дуже поганий, видно значний вплив рос(ійських) брошурок сього наряду (фраза більш рос(ійська), ніж укр(аїнська)). Треба б раз назавжди прийняти, що слово зараз по-українськи значить – хутко, незабаром, але не тепер, в даний момент. Зрештою, і по-рос(ійськи) вживати сейчас замість тепер не вважається літературним, по-укр (аїнськи) ж се зовсім неможливо, так ніхто не говорить. *Participi* (дієприкметники) як, напр(иклад), стрейкувавши, по-укр(аїнськи) дуже незграбними і чужими здаються, їх треба якось обходити. Щодо самого слова стрейк, то його слід писати страйк, як пишуть галичани; вони так пишуть не під німецьким впливом (ай замість ей), а тільки правильно читають се англійське слово (*strike* і не можна інакше вимов//ляти, як на ай). Який в знач (енні) котрий теж слід обминати (я постаралась зробити се в поправках), – шкода, що наші інтелігенти не вміють по-італьянські, інтелігенти італьянські прекрасно справляються без котрих, лишивши його тільки для фраз запитання, або в значенні котрих з двох, котрих з кількох; так само мусить вживатись у нас котрий, а який має значення *qualitativum* (якості. – Ред.) (напр(иклад), який він був? Який же він розумний!) і частіше вживається тоді, коли перед ним або по нім є увесь, або такий (Який був, такий і зостався. Такий я, який ти. Увесь запас, який був. Всі, які були люди... і т. д.), а самотійно який вживається рідко в народній мові. Котрий заміняється словом що, або обминається якимсь іншим зворотом через *participium passivi* (насивний дієприкметник), через *adjectivum* (прикметник) або щось подібне. Довгі дуже і заплутані періоди не годяться для читачів, що не дуже звикли читати, – вони читають помалу і часто забувають, до чого відноситься кінець періоду. – От до сього переважно і зводяться всі мої стилістичні поправки. Зрештою, Ви їх побачите самі. Щодо мови, то я виправила москалізми і погану фонетику (напр(иклад), пАганий замість поганий) і раджу замінити чисто галицькі вирази, як, напр(иклад), також, лише, позаяк, аналогічними загальноукраїнськими, бо коли книжка має дістатись, напр(иклад), до якої Карловки, то там сих слів не

зрозуміють, бо там навіть таких правобережних виразів, як тримати, лишитись і т. п., не розуміють, я се напевне знаю. Хіба, коли зважити, що люди повинні привчатись розуміти вирази своєї ж мови, тільки уживані поза цариною їх села, то такі вирази можна zostавити, тільки все ж варто їх перекласти (в примітці, чи в тексті), бо люди ж не винні, що не мають навчитись своєї ж таки літературної мови і не мають нагоди розмовляти з дальшими земляками, а як не розуміють, то не розуміють і треба на те вважати. Зрештою, позаяк і також не такі вже перли, щоб за їх конче обстоювати. – До речі, по-укр(аїнськи) вживається вчитися чого, а не вчитися чому (як то скрізь уживається, під рос. впливом, у скрипті)”.

Як бачимо, у цьому листі йдеться про те, що не можна замість власне українських слів, які збереглися завдяки народному фольклору, використовувати русіізми.

Цитуючи коментарі про активні дієприкметники, які „по-укр(аїнськи) дуже незграбними і чужими здаються” і що „їх треба якось обходити”, розуміємо – Леся Українка визнавала за неможливе використовувати їх в українській мові. Недоцільним гадала еколог філології й перенасичення тексту діалектною лексикою, оскільки існують широко вживані загальномовні слова і звороти, і немає потреби в її використанні. Звідси бачимо турботу і про екологію української мови, і про зрозумілість тексту для читання по всій території України.

При запозиченні з інших мов слів для називання явищ, понять, предметів, яких досі не існувало в українській літературній мові та в житті українського народу, Леся Українка вважала за доцільне користуватися способом транскрипції, що дозволяє фонетичними засобами української мови відтворювати вимову слова так, як воно звучить у тій мові, з якої запозичене. У листі поетеса наводить приклад зі словом „страйк”.

Кожен письменник, коли створює літературний шедевр, використовує для більш точного висловлення думки місцевий діалектизм. З цього приводу поетеса радить скористатись спеціальним прийомом – поясненням значення слова в примітках. Запроваджуючи в мові своїх творів волинські

народнорозмовні елементи, Леся Українка вийшла далеко за межі вживання суто провінційних засобів мовлення. Принципова в усьому, геніальна українська письменниця була вірна своєму принципіві творити літературну мову з усіх діалектів. Робила це вона, черпаючи мовні перлини ковельських говірок, які в основі своїй мають багато спільного із загальнонародною українською мовою. Дякуючи Лесиним волинізмам, літературна мова зберегла душу нації, ментальність.

Листом Леся Українка виступила проти засмічення літературної української мови безграмотними виразами й фонетичними помилками. Навіть у творах для масового малопідготовленого читача, наголошувала не зловживати й складними синтаксичними конструкціями, а радила користуватися простими короткими, лаконічними реченнями, щоб текст легко читався.

Цей лист досить актуальний сьогодні в час боротьби за чистоту мовлення, відродження української культури, зокрема мови.

Еколог філології глибоко розуміла силу слова, а тому пильнувала про його досконалість. Вона хотіла б від слова:

*Промінням ясним,
Хвилями буйними,
Прудкими іскрами,
Летючими зірками,
Палкими блискавицями,
Мечами
Хотіла б я вас висловить,
Слова!*

Література

1. **Покальчук В.** „Волинізм” у творах Лесі Українки / В. Покальчук. – Луцьк : Волин. облвидав, 1957. – С. 89.
2. **Старицька-Черняхівська Л.** Хвилини з життя Лесі Українки / Л. Старицька-Черняхівська // Літературно-науковий вісник. – 1913. – Т. 64, кн. 10.
3. **Ходюк О.** „Слово про слово” : передне слово до збірки „Якою буде стежка” / О. Ходюк (Праця знаходиться в друці).

І. О. Ніколаєнко

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

**СКЛАДНІ ОКАЗІОНАЛЬНІ НАЗВИ В ПОЕТИЧНОМУ
МОВЛЕННІ ІВАНА НИЗОВОГО (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ
„ПІД ЖАЙВОРАМИ, ПІД ЖУРАВЛЯМИ”)**

Художній твір – це образ світу речей, почуттів, прагнень автора, який використовує все словникове багатство мови. Але справжній майстер слова повинен „творити”, винаходити в мовних надрах нове, а не тільки використовувати „готове” (В. Ващенко). Саме недостатність засобів художнього пізнання Всесвіту, їхня обмеженість і спонукає митця до пошуку нових слів, що знаходить своє вираження в індивідуальному словотворенні [див.: 6, с. 131].

Олена Селіванова визначає okazіоналізми як „мовні одиниці, які відносяться до складу стилістичних неологізмів, створені в ідіостилі певних авторів текстів і не набули поширення” [5, с. 424]; у „Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів” – це „слова, що утворюються за наявними в мові моделями, але не використовуються в загальноживаному словнику. ... мають індивідуальний характер, уживаються тільки в умовах певного контексту, який дає змогу розкрити їхнє значення” [2, с. 113]. Okазіональне слово, яке належить певному автору, називають індивідуально-авторським okazіоналізмом [1, с. 110].

Мета статті – проаналізувати складні okazіональні назви в поетичному мовленні Івана Низового на матеріалі збірки „Під жайворами, під журавлями”.

Цю проблему вже було порушено в розвідці Т. Петрушиної та Т. Терновської, які на матеріалі поезій, написаних І. Низовим упродовж 2001 – 2003 років, довели, що аналіз таких новотворів є досить важливим, оскільки вони відображають суб’єктивне бачення автора, контрастують із нормативними одиницями мови, наділені експресивністю [4, с. 161]. Зроблено висновок, що „складні слова-новотвори в поезії Івана Низового становлять яскраву рису його мовотворчості й разом з тропами та синтаксичними фігурами

творюють художню форму текстів, ілюструють емоційно-оцінну позицію автора” [Там само, с. 162].

Як і в більш ранніх поезіях, одним із найпоширеніших типів авторських оказіоналізмів Івана Низового в збірці „Під жайворами, під журавлями” є складні іменники, прикметники, прислівники, дієслова, утворені внаслідок творчого індивідуального комбінування основ загальноновживаних слів, наприклад: *Маю клопоту, достоту, аж по зав’язку, тому цю **приблудницю-скорботу** я за гостю не прийму* [3, с. 100]; *Додивляй свої сни немовлятські, **державо-дитино**, в темнім запічку долі, в гарячому просі* [Там само, с. 9]; *В неї ж очі й досі **ясноюні**, в неї ж руки ніжні та м’які; в неї ж вірші мрійні і чутливі, в них слова правдиві та вразливі й почуття **цирісінько-палкі*** [Там само, с. 111]; *Отоді листком пожовклим, висохлим від смутку, полину я на тополину Рудку по **безоглядно-ринучій** воді* [Там само, с. 117]; *Якби ж з найдальших виріїв ізнов до батьківських обійсть **остуджено-безлюдних** вернула ностальгуюча любов* [Там само, с. 86]; *Хоча б мене калиною вродило на щастя, на здоров’я, на добро, аби творило **впевнено-зраділо** незрадне і незражене перо!* [Там само, с. 26]; *Розбагатів на спогади, однак, з ким поділитись маю, одинак найкращим, що в житті моїм було й до серця **прищепилось-присло*** [Там само, с. 102].

Словотвірний аспект аналізу складних новотворів показав, що індивідуально-авторські інновації в поезіях Івана Низового утворено за допомогою складання (із матеріально вираженою або нульовою суфіксацією): *Всі професії суміжні в **сльозоплачі** об’єднав* [Там само, с. 100]; *Щось міріє на обрії в **білобільмастім** тумані* [Там само, с. 39]; *Хочу в село моє **теплосолом’яне**, в шелести-шерхоти очеретів, – знову напитися гірко-солоного щастя – солодкого перехотів* [Там само, с. 98].

Окрему групу складних слів утворюють іменні сполучення прикладкового типу: *З-під шкалярущі крихкої криги от-от проклюнуться перші парості **процвітня-квітня*** [Там само, с. 47]; *Я знаю, що тут, на крайчику краю солоно-гіркоого,*

немов Сиваш, в засланні-захланні й померти маю [Там само, с. 89].

Ще одна характерна ознака словотворчості Івана Низового – наявність синонімічно близьких складних слів, напр.: *Прокидався опівночі в реальності, в світі гризунів і плазунів, в бездоглядній безвідповідальності однолико-невиразних днів* [Там само, с. 113]; *Тонкою рятівною соломинкою була для мене завше ти, поезіє, коли я плив, затуркано-засмиканий, під грозами грімними й гостролезими* [Там само, с. 98].

Отже, проаналізовані нами складні оказіональні назви в поетичному мовленні Івана Низового дають підстави стверджувати, що ці лексеми є активним складником його творчості та характерною ознакою його індивідуального стилю.

Література

1. **Вакарюк Л. О.** Український словотвір у термінах : словник-довідник / Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо. – Т. : Джура, 2007. – 260 с.
2. **Єрмоленко С. Я.** Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
3. **Низовий І. Д.** Під жайворами, під журавлями : поезії / І. Д. Низовий. – Луганськ : ЧП Сувальдо В. Р., 2010. – 120 с.
4. **Петрушина Т.** Складні слова-новотвори в поетичному контексті / Т. Петрушина, Т. П. Терновська // Образне слово Луганщини : матеріали VI регіон. наук.-практ. конф. / за ред. проф. Ужченка В. Д. – Вип. 6. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – С. 161 – 162.
5. **Селіванова О.** Сучасна лінгвістика : термін. енцикл. / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. **Терновська Т. П.** Складні слова-новотвори в поетичному контексті / Т. П. Терновська // Образне слово Луганщини : тези III регіон. наук. конф. з укр. мови / за ред. проф. Ужченка В. Д. – Вип. 3. – Луганськ, 2004. – С. 131 – 133.

Р. В. Шутов, Л. І. Шутова

(ДЗ „Луганський національний

університет імені Тараса Шевченка”)

**„НАРОДЖЕНИЙ З ЛЮБОВІ Й МУКИ...” (ПЕЙЗАЖНИЙ
ПСИХОЛОГІЗМ ТВОРІВ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА)**

Прагнення осмислити глибину творчості Григора Тютюнника – це спроба долучитися до майстерності письменницької інтелігенції 60 – 70-х років ХХ століття у вільному самовираженні, захисті мови та культури від свавілля й тогочасного догматизму.

Григір Тютюнник – талановитий прозаїк із міжнародним іменем, майстер малих форм, який умів філігранно показати найтонші душевні нюанси простої людини, відчував органіку життя у красі природи, бачив у кожній людині Всесвіт з усіма його таємницями, які навряд чи хтось зможе колись розгадати.

Творчість письменника неодноразово ставала предметом вивчення літературознавців та мовознавців. Сучасна лінгвістична наука потребує синтезу знань, необхідних для реалізації дослідницьких планів. Розвиток психолінгвістики зумовив інтерес до аналізу психологічних аспектів творчості майстрів слова для більш глибокого розуміння мотивації вибору ними тем для своїх творів, використання засобів образності та прояву авторського „я” в сюжетних лініях.

Мета нашої статті – дослідити психологічну наповненість пейзажних описів у творах Григора Тютюнника.

Деякі психологічні аспекти творів прозаїка перебували в полі зору таких науковців, як Г. Гримич, Л. Тарнашинська, Н. Тульчинська, В. Даниленко, Н. Заверталюк, І. Захарчук, Л. Мороз, М. Хороб. Проте потребує лінгвопсихологічного дослідження креативність мислення письменника, його натурфілософія, реалізована в портретах героїв, змалюванні їхньої внутрішньої наповненості, суголосності чи контрастності картин природи та їхнього душевного стану.

Автор любить природу, вона – відзеркалення внутрішніх колізій героїв і модель світу у творах митця. Мінливість усього сущого, як і мінливість людських почуттів, Тютюнник показує через чергування гармонії (ідеальне) і фальші, самотності

(реальне): „Ті вечори будили у Вуточки нерясні, примерклі спогади про молодість, про те, як, було, нарядала за зиму на два, а то й на три шматки полотна, як нав'язувала в жнива по вісім, а то й дев'ять кіп жита, як ходила до ополонки прати в маленьких чобітках на босу ногу, як молоділа з непокритою головою в лютий хрещенський мороз і не чула того морозу, лише вуха цвіли, мов дві макові пелюстки, та серце витьохжувало під вишитою сорочкою, віщуючи довге щастя, довге життя... І от не стало цих вечорів, як і не було. Прийшла темінь і затулила від старої не тільки сонце, а й оті нерясні спогади, бо ніщо вже їх не будило” [3, с. 106].

Гострота прози автора зазвичай занурена глибоко в душу героїв (а разом з ними і в душу автора) і передана „через конфлікт внутрішній, психологічний, оскільки саме людське серце у його тривогах відлунює суперечностями між буттям зовнішнім і буттям внутрішнім, урельсфнюючи людську свідомість психічними пережиттями тих чи інших соціальних колізій” [2, с. 7]: „І таки побачив і хату свого, вже з верхом, ушиту новою жовтою соломою, і село проти червоної заграви, де зайшло сонце, і просинюваті дими, що снувалися в жовтих садах і над усією низовиною... Згадка ця, як ішов степом, як біг на червону заграву, як дихнуло на нього раптом вільгою прохолодою з левад, була Устимові наймиліша з усього життя, і він часто грів нею зморене вже серце” [3, с. 224].

Вербалізація навколишнього середовища – демонстрація відчуття природи, „комплексу рефлексій людини стосовно природи й себе самої, що об'єднує світоглядний аспект (світобачення митця, його „філософію природи”) з емоційно-естетичним, чуттєвим сприйняттям природного оточення, „переживанням природи” чи „психологією сприйняття природи” [1, с. 5]. Кожен опис природи в автора має своє філософське навантаження. Природні стихії, здавна опоетизовані в художній творчості, у Григора Тютюнника продовжують цю традицію: ознаки вітру як символу динаміки, мінливості життя допомагають уособити авторський задум – показати весь спектр емоцій та відчуттів людини: „Гасають побіля Куреня й інші вітри й вітерці, шукають, у яку б то їм веселу дірочку

свиснути: опівнічні – вітри чорні; вдосвіта – блакитні; в полудень – прозорі; звечора – зелені... І всяк свою пісню виводить у дверях Курневих та дірках; чорний вітер, опівнічний, стогне по-совиному; блакитний, досвітній, зітхає спросоння; прозорий, полуденний, весело свиськає, а зелений, вечоровий, тихо воркоче, бо хочеться йому спати” [3, с. 269].

Навколишність слугує засобом психологізації стану героя. З-під пера письменника народжуються чи то описи природи, чи то глибокі роздуми над вічними проблемами буття. А між ними – улюблений образ туману – чогось невловимого, примарного, своєрідної межі, що розділяє реальність і ірреальність: *„...а туман відривається від води, упирається боками в кручі і завмирає” [Там само, с. 35]; „Сутеніло. На левадах білими озерами розлігся туман, в ньому неясно чорніли кущі верболозу, мов курені на бакиї [Там само, с. 28]; „Згодом війнув вітерець, туман гойднувся, рушив з місця і поплив униз” [Там само, с. 37]; „Туман пах бузковим цвітом. А коли почав розходитись, крізь його тонкий просинюватий серпанок виступили по горі бузкові вали, і яблуні старі, похилені ще замолоду буйними вітрами з Дніпра, і вишневі чагарі з молодого пагіння, а над кручею з червоної глини цвіли терни” [Там само, с. 218].*

Туман є символом невизначеності, примарності, відсутності чітких обрисів. Такі слова-архетипи, за висловленням К. Юнга, „супроводжували людину споконвіку, були зумовлені самим життям, культурою, лягли в основу міфології, релігії, мистецтва, філософії” [4, с. 48]. У Григора Тютюнника туман – те, що затьмарює погляд, що заважає ясності думок: *„...і аж тоді побачив двоє оченят – просинюватих, як не доспілий ще терен в отому своєму туманці” [3, с. 210]; „Від хвилювання я не бачу їх, тільки чую, як порипують його чоботи і хльоскає по халявах цупкий німецький плащ – наче туман мені в очах став” [Там само, с. 115]; „Ловлячи ці погляди, я тупів, голова сповнювалася туманом” [Там само, с. 129].*

„Психологізм Гр. Тютюнника, який можна визначити як жорсткий психологізм, надзвичайно лаконічний, але сутнісно вглиблений у логіку формування та розвитку характеру. За цим

– робота над найбільш точним, адекватним відчуттю словом, віднайдення максимально промовистої деталі, що за рівнем майстерності сягає стефаниківської” [2, с. 23].

Цей „великий людинознавець”, як назвав письменника І. Дзюба, у маленьких деталях розкривав етнопсихологічні риси українського народу.

Людина жива, доки живе про неї пам’ять. Ім’я Григора Тютюнника й сьогодні продовжує хвилювати й примушувати думати над багатьма сьогочасними проблемами, які суголосні його епосі. Свідченням цього є недавня презентація книг Олексія Неживого – відомого знавця, шанувальника й дослідника тютюнниківського слова. Книги „Григір Тютюнник: мить і вічність” та „Уклін рідній землі Полтавській” – шана талантові на честь його 85-річчя, яке святкуватимуть у грудні цього року всі, хто любить українське слово.

Література

1. **Лапій М. М.** Психологічний пейзаж у прозі Івана Франка. Семантика і поетика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література” / М. М. Лапій. – Л., 2016. – 20 с.
2. **Тарнашинська Л.** Григір Тютюнник: імператив совісті / Л. Тарнашинська // Григір Тютюнник: „З любові й муки народжується письменник...” : біобібліогр. нарис / авт. нарису Л. Б. Тарнашинська ; бібліограф-упоряд. Г. І. Гамалій ; наук. ред. В. О. Кононенко. – К., 2011. – 136 с.
3. **Тютюнник Г.** Твори / Григір Тютюнник. – К. : Вид-во ЦК ЛКСМУ „Молодь”, 1984. – 578 с.
4. **Юнг К. Г.** Підход к бессознательному / К. Г. Юнг // Архетип и символ. – М. : Ренессанс, 1991. – С. 23 – 94.

МОВНА ОСОБИСТІТЬ У КОНТЕКСТІ МОТИВІВ І ПОТРЕБ СОЦІАЛЬНОГО ІСНУВАННЯ

Ірина Багрин

(Житомирський торговельно-економічний коледж
Київського торговельно-економічного університету)
АНГЛІЙСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У СФЕРІ
ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. значно активізувалися міжмовні контакти в різних сферах діяльності, зокрема помітні динамічні процеси та інновації, пов'язані з використанням англійськомовних елементів у туристичній сфері, зокрема в готельному бізнесі. Імовірно, це спричинено інтенсивним розвитком індустрії, інфраструктури, упровадженням нормативно-правової документації, а також швидким науково-технічним прогресом.

Мовознавці неодноразово зверталися до специфіки використання іншомовної лексики в різних сферах (Л. Чернікова, Т. Смілик, У. Паньків, А. Коваль, А. Дем'янюк та ін.), проте поза ретельним вивченням і дослідженням залишаються питання використання англійськомовних запозичень у сфері готельного бізнесу, що й визначає актуальність пропонованої наукової студії.

Мета статті полягає в ретельній вибірці найуживаніших англізмів, що трапляються у сфері сучасного готельного бізнесу. Джерелом для їхнього аналізу послуговували туристичні періодичні видання Coral, Siesta, Turtess.

Англізм переважно кваліфікують як лінгвістичний елемент, запозичений із англійської мови, що може зберігати лінгвальні риси мови-джерела [1, с. 46; 3, с. 26]. Ця лексема може бути повністю або частково засвоєна чужорідною мовою. Залежно від ступеня закріпленості пропонуємо класифікувати їх на загальноживані англізми (ті запозичені слова, що тривалий час перебувають в обігу сфери готельного бізнесу) і новітні англізми (новотвори, що постали в туристичній термінології

та є іншомовними, не достатньо зрозумілими, для носіїв української мови).

Серед загальноновживаних англійзмів переважають лексеми, що пропонують різні види житла для туристів: *double rooms* [Coral, с. 23], *Villas* [Coral, с. 52], *double rooms annex* [Coral, с. 62], *exlusive bungalows* [Coral, с. 63], *family bungalows* [Там само], *family rooms* [Coral, с. 65], *family suites* [Coral, с. 67], *Double rooms VIP* [Coral, с. 69], *Maisonette* [Coral, с. 72], *Studios* [Coral, с. 75], *Double rooms promo* [Coral, с. 82], *Double rooms superior* [Там само], *family double open rooms* [Coral, с. 105], *executive suites* [Coral, с. 110], *standard suites* [Coral, с. 112], *presidential suites* [Там само], *VIP family suites sea view* [Coral, с. 115], *sea front junior suites* [Там само], *one-bedroom suites* [Там само], *two-bedroom apartments* [Coral; 116], *elite double rooms sea view* [Coral, с. 122], *elite superior rooms view* [Там само], *panoramic suites* [Coral, с. 125], *presidential suite* [Там само], *presidential suite A'* [Coral, с. 126], *presidential suite B'* [Там само], *residential suites* [Coral, с. 138], *garden rooms* [Coral, с. 142], *double exclusive sea view rooms* [Coral, с. 157], *executive room* [Turtess, с. 23], *towers rooms* [Turtess, с. 26], *comfort room* [Turtess, с. 29], *grand suite* [Turtess, с. 35], *super suite* [Там само], *room without balcony* [Turtess, с. 37], *penthouse* [Turtess, с. 55], *deluxe spa room* [Turtess, с. 58].

Для надання додаткових послуг у сферу готельного бізнесу проникають такі англійзми, як *Jacuzzi* [Coral, с. 30], *Children's Ark* [Coral, с. 32], *private pool* [Coral, с. 57], *sharing pool* [Там само], *villa private pool* [Coral, с. 74], *Special Offer* [Turtess, с. 9], *baby cots* [Там само], *Kings City* [Turtess, с. 11], *apart with garden* [Turtess, с. 74], *king size bed* [Siesta, с. 13], *room-servise* [Там само], *Royal Service* [Siesta, с. 17], *Aqua Club* [Siesta, с. 26], які ми теж відносимо до загальноновживаних.

Із розвитком та розширенням готельної сфери, і туризму загалом, зростає потреба урізноманітнення пропонованих послуг, що призводить до розширення кола функціонування іншомовних англійзмів-новотворів, напр.: *suites loft vip* [Coral, с. 142], *beachfront suites* [Coral, с. 143], *quatriple rooms* [Coral, с. 150], *late check out* [Turtess, с. 9], *tel aviv suites* [Turtess, с. 23],

Allenby suite [Там само], *jaffa suite* [Turless, с. 26], *the bianco* [Turless, с. 28], *chalets first floor* [Turless, с. 41], *chalet terrace suite* [Там само], *bellavista room* [Turless, с. 67], *Olympic deluxe suite* [Turless, с. 75], *haute cuisine* [Siesta, с. 27]. На певному етапі функціонування ці лексичні одиниці теж утратять свій іншомовний аспект і перейдуть до розряду загальноновживаних.

Спостереження над використанням англійськомовної лексики в готельному бізнесі засвідчують, що тут усе ще домінують новітні англізми, що зумовлено потребами сучасної гостинної сфери та контактами її суб'єктів. Натомість менш активними у функціонуванні є загальноновживані англізми, які в майбутньому розширять свої можливості за рахунок транспозиції сюди новотворів.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в усебічному окресленні кола власне та невласне англізмів у сучасній туристичній сфері на матеріалі туристичних періодичних видань та інших інформаційних ресурсів, що дозволить виявити домінанту та специфіку використання англійськомовних запозичень у сучасній українській літературній мові.

Література

1. **Новий** словник іншомовних слів: близько 40 000 слів і словосполучень / Л. І. Шевченко, О. І. Хом'як, А. А. Дем'янюк; за ред. Л. І. Шевченко. – К. : АРІЙ, 2008. – 672 с.
2. **Паньків У. Л.** Запозичення як наслідок процесу міжмовної взаємодії / У. Л. Паньків // Вісн. Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. Сер. „Філологічні науки”. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2011. – Вип. 56. – С. 157 – 160.
3. **Українська** мова : енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. П. Б. Бажана, 2004. – 824 с.

Д. А. Боцман

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ПОНЯТТЯ „МОВНА ОСОБИСТІСТЬ” В АСПЕКТІ ФІЛОЛОГІЇ

Термін „мовна особистість” неодноразово ставав предметом комплексних досліджень у лінгвістиці, філософії, психології, культурології. Поняття „мовної особистості” є важливим у мовознавстві, адже мова відіграє виняткову роль у житті окремої людини й суспільства загалом.

У короткому словнику лінгвістичних термінів знаходимо таке визначення *мовної особистості*: Мовна особистість – поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності. Мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе на собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі. Творчий підхід і рівень мовної компетенції стимулюють мовну особистість до вдосконалення мови, розвитку мовного смаку, до постійного відображення в мові світоглядно-суспільних, національно-культурних джерел і пошуків нових, ефективних індивідуально-стильових засобів мовної виразності [2, с. 93].

Дослідженням мовної особистості займалися Є. Боринштейн, С. Голик, І. Голубовська, В. Давидова, Л. Засекіна, Т. Должикова, М. Іваницька, С. Потапенко тощо. У науковий обіг поняття мовної особистості було запроваджено В. Виноградовим, а розвинув його – Ю. Караулов, який структуру мовної особистості поділяє на три основні рівні:

1) вербально-семантичний, що передбачає традиційний опис формальних засобів вираження певних значень;

2) когнітивний, одиницями якого є поняття, ідеї, концепти, які складаються у впорядковану, систематизовану картину світу певної мовної індивідуальності та відображають ієрархію її цінностей;

3) прагматичний, що включає цілі, мотиви, інтереси, настанови та інтенціональності [3, с. 4].

В. Красних у структурі мовної особистості виокремлює такі компоненти:

1) „людина, яка говорить” – особистість, одним із видів діяльності якої є мовленнєва діяльність;

2) мовна особистість – особистість, що виявляє себе в мовленнєвій діяльності, володіючи певною сукупністю знань і уявлень;

3) мовленнєва особистість, яка реалізує себе в комунікації, обирає і здійснює певну стратегію й тактику спілкування, репертуар засобів;

4) комунікативна особистість – конкретний учасник комунікативного акту, що діє у реальній комунікації [4, с. 51].

Розглядаючи особистісні риси індивідів, С. Сухих виокремлює гармонійний, конфліктний та імпульсивний типи особистостей [5, с. 50 – 54].

Мовна особистість існує в культурному просторі, відображеному в мові, у формах суспільної свідомості, у стереотипах поведінки, у предметах матеріальної культури. Культурні цінності – це система, у якій можна виділити універсальні та індивідуальні, домінуючі та додаткові змісти. Вони знаходять відображення в мові, а саме – у значеннях слів, синтаксичних одиниць, фразеологізмах, у пареміях і прецедентних текстах [1, с. 262].

Отже, існують чимало підходів до визначення поняття „мовна особистість” та її структури. Також доходимо висновку, що „мовна особистість” – це складний міждисциплінарний термін, у значенні якого поєднано не тільки лінгвістичні, а й психологічні, філософські, соціологічні погляди.

Література

1. **Голик С. В.** Мовна особистість як об’єкт лінгвокультурологічних досліджень / С. В. Голик // Вісн. Львів. ун-ту. Серія: іноземні мови. – 2013. – Вип. 21. – С. 258 – 264.
2. **Єрмоленко С. Я.** Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор. ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
3. **Караулов Ю. Н.** Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
4. **Красных В. В.**

„Свой” среди „чужих”: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК „Гнозис”, 2003. – 375 с. 5. Сухих С. А. Личность в коммуникативном процессе / С. А. Сухих. – Краснодар : Изд-во южн. ин-та менеджмента, 2004. – 155 с.

Яна Вознюк

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛЕНГУ В ЛІНГВІСТИЦІ

Сьогодні українська літературна мова переживає великі зміни, які не можуть не хвилювати лінгвістів. Дослідження впливу процесів, які відбуваються в суспільстві, на розвиток системи національної мови займає чільне місце в сучасній розробці питання функціонування української мови в різних сферах. Необхідність усебічного опису системи національної мови зумовлює потребу дослідження всіх елементів мови, зокрема лексичної системи сленгу.

Посилена роль нелітературних елементів у мовленні виявляється не тільки в ненормованості розмовного мовлення, а й у зануренні сленгу до інших стилістичних рівнів – мовлення засобів масової інформації та художньої літератури. Саме тому кілька останніх десятиріч спостерігаємо посилений інтерес у дослідженні літературних і позалітературних явищ розмовного мовлення.

Можемо виокремити кілька чинників, що сприяють виникненню та активному розвитку сленгу: прагнення молодії людини до самовираження й визначення свого місця в соціумі; професійна орієнтація мовця; намагання, а іноді й необхідність приховати свої слова чи дії від інших. Зі свого боку, психологічним підґрунтям уживання сленгу в певних групах носіїв мови є їхнє прагнення бути дотепними, вразити співрозмовника оригінальністю свого висловлювання; прояв зневаги або байдужості до предмета висловлювання, уникнення звичних, стандартизованих слів і висловів. Уживаючи сленгову лексику, мовець робить спроби проявити свою розкутість, свій відступ від мовних канонів.

Існування української філології в умовах тоталітарного режиму призвело до вивчення української мови такою, якою вона мусить бути, а не такою, якою вона є, тому й сленг – нелітературний шар лексики – упродовж тривалого часу сприймався як „словесне хуліганство” [4, с. 4]. Проте сленг – „це живий мовний нерв, який є надивовижу геніальним індикатором людського буття, настільки тонко і точно розкриває найдрібніші нюанси нашого переживання світу, його сприйняття і передачі. Мова матеріалізує глибинні структури нашого мислення, тому кожне нервове запалення в мовному тілі, як і в людському організмі, свідчить про внутрішні негаразди, посилає сигнал про активну внутрішню протидію або попереджує про небезпеку. Актуалізація ненормативної лексики та інтересу до неї свідчить ... про недостатнє розуміння цього мовного феномену, про відсутність „культурного імунітету” щодо нього” [Там само, с. 5].

Історія дослідження сленгової лексики пов'язана з працями небагатьох учених-філологів. Спроби дослідження сленгової та жаргонної лексики здійснили В. Іванов, В. Боржковський, Й. Дзендзелівський, К. Широцький, С. Пиркало, В. Товстенко [2, с. 5]. Глибший інтерес до зазначеної соціолінгвістичної теми виявляв Олекса Горбач [1]. З 90-х років відбувається активний розвиток української жаргонології, що пов'язано передусім з ім'ям Лесі Ставицької, яка опублікувала низку теоретичних праць із жаргонології [4 – 6] та уклала словник „Український жаргон” [7].

2006 року вийшов „Словник сучасного українського сленгу” (упорядник Т. Кондратюк) [3], який містить понад п'ять тисяч слів і словосполучень, узятих із живого мовлення, що широко вживаються представниками різних вікових, професійних, соціальних груп, а також ілюстративний матеріал із творів відомих українських письменників.

Наукові розвідки українських мовознавців були спрямовані на з'ясування таких аспектів досліджуваного явища: проблеми лексикографічного опрацювання жаргонізмів (В. Іванов, В. Боржковський, В. Щепотьєв, С. Пиркало, Л. Ставицька та ін.); теоретичне обґрунтування суті соціальних мов (В. Петров, К. Широцький, Ю. Шевельов, Л. Ставицька та

ін.); специфіка окремих мовних рівнів і засоби творення їхніх одиниць (Й. Дзензелівський, О. Горбач та ін.); взаємодія жаргонного та літературного (Л. Ставицька та ін.).

Найвагоміша проблема в дослідженні експресивного розмовного мовлення – недостатність і недосконалість термінологічного апарату, що є першою причиною різного тлумачення понять „арго”, „жаргон” і „сленг” (проблеми дефініції термінів *арго*, *жаргон*, *сленг* будуть предметом нашої наступної наукової розвідки). Відсутність структурованої, логічно вмотивованої термінології призводить до неясності в лексикологічних і лексикографічних працях, що значно перешкоджає системності відповідних досліджень.

Як доцільно зауважила Л. Ставицька, „субстандартна лексика видозмінюється, розвивається, а відтак завжди актуальним буде її вивчення „тут і тепер”, у ракурсі суспільно-політичної динаміки та мовної особистості у вимірі соціолінгвістичних перемінних, а також оцінних, когнітивних і поведінкових аспектів” [4, с. 345]. Спираючись на це, сьогодні ми повинні говорити не про те, щоб вести боротьбу зі сленгом, а про те, щоб виховувати в активних і пасивних сленгоносіїв культуру усного мовлення й мовний смак. Перспективи наукового дослідження означеної теми пов’язуємо з докладним вивченням функціонування слегової лексики на сучасному етапі розвитку української мови.

Література

1. **Горбач О.** Лексика наших картярів і шахістів / О. Горбач // Термінографічна серія „Словосвіт”: Бібліографія вчених-термінологів України. – 2004. – № 7. – С. 25 – 58.
2. **Карпець Л. А.** Український спортивний жаргон : структурно-семантичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Л. А. Карпець. – Х., 2001. – 17 с.
3. **Словник** сучасного українського сленгу / упоряд. Т. М. Кондратюк. – Х. : Фоліо, 2006. – 350 с.
4. **Ставицька Л.** Арго, жаргон, сленг / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 348 с.
5. **Ставицька Л.** Дискурс помаранчевої хвилі / Л. Ставицька // Дивослово. – 2006. – № 1. – С. 42 – 45.
6. **Ставицька Л.** Про взаємодію

жаргону і сленгу / Л. Ставицька // Укр. мова та л-ра . – 2000. – № 15. – С. 19 – 21. 7. Ставицька Л. Український жаргон : словник / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005.– 496 с.

К. Д. Глуховцева

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка)

МОВНІ ОБРАЗИ – КЛЮЧ ДО РОЗУМІННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Мова науково-популярних лінгвістичних статей не раз ставала предметом розгляду учених [1; 3; 5; 7], які доводять, що суворе науковість не тільки не виключає емоційного чинника, а, навпаки, передбачає його. Якщо лінгвістичні категорії викликають у читача різні асоціації, представлені у вигляді уособлень, метафор, порівнянь, то експресивність таких висловлювань зростає, що важливо для виховання інтересу при вивченні мови.

Передові культурні діячі, письменники, відомі педагоги зверталися до розкриття розмаїття особливостей лінгвістичних категорій з допомогою образних висловлювань, експресивних засобів, що допомагає читачеві при аналізі мовного матеріалу включити емоції, освіжити сухий виклад теорії, унаочнити формулювання. Такі вислови, розкриваючи суть мовних явищ, орієнтують читача на зв'язок вербальних засобів з позамовною дійсністю, актуалізують важливі риси мовних одиниць [4].

Найчастіше при характеристиці мови майстри слова вдаються до метафори. У цьому разі троп побудований на вживанні слів або виразів у переносному значенні на основі подібності чи за аналогією і служить засобом посилення образності й виразності мови [2, с. 125]: „Мова є канвою, на якій людина вишиває узори свого життя” (П. Панч).

Когнітивний потенціал метафори в таких текстах створюється в процесі метафоризації, при якому відбувається взаємодія між структурами знань двох концептуальних доменів – сфери-джерела і сфери-мети. „Унаслідок спрямування в одному напрямі метафоричної проєкції зі сфери-джерела

до сфери-мети елементи сфери-джерела структурують зрозумілу меншою мірою концептуальну сферу-мету” [4, с. 181]. Ці образні висловлювання про мову засновані на певних наукових засадах, ословлені доступно й зрозуміло для пересічного читача. Скажімо, характеризуючи мову як дух народу (В. Гумбольдт), дзеркало душі народу, головний двигун культури, душу Української нації, вияв людського духу (І. Огієнко), сорочку духу народного (Б. Харчук), скарб, який успадковує кожен народ від своїх предків, характер народу, духовну могутність нації, пам’ять народу (М. Шумило), обличчя нації (С. Плачинда), національний бастион (Л. Пархонюк), час, минуле й сучасне народу (В. Русанівський), передові культурні діячі акцентують увагу на тому, що мова є однією з ознак нації: „Літературна мова – це той найміцніший цемент, що єднає етнографічну масу у свідому націю” (І. Огієнко). Згадані висловлювання підкреслюють, що мова тісно пов’язана з культурою народу, історією краю.

Уявляючи мову як утілення думки (М. Рильський), адже вона, за словами О. Смирницького, видобувається з мислення, як метал з руди, учені наголошують на неперервному зв’язку мови і свідомості: „У головах слова стоїть свідомість, у головах свідомості стоїть слово. Вони з купелі крові, що пульсує в грудях і заливає мозок” (Б. Харчук).

„Мова – це генетичний код нації, яка поєднує минуле з сучасним, програмує майбутнє й забезпечує буття нації у вічності” (З книги „Мова і нація”). „Могутність мови – це духовна могутність народу. Народ дає мові силу і красу. Він сам у піснях творить зразки неперевершеної поезії, а його геній і талант високо підносять авторитет рідного слова, влітаючи у вінок своєї і світової культури найпишніші троянди. Такої троянди вплели в той вінок і Тарас Шевченко, і Іван Франко, і Леся Українка, і Михайло Коцюбинський, і Олександр Довженко...” (М. Шумило).

Ю. Карський стверджує, що далі мови не сягає жодне джерело. І справді, скільки років нашому слову? Датуючи час появи певних мовних явищ, ми переконаємося, що мова дуже давня. Скажімо, в українській мові збереглися сліди давніх часо-кількісних чергувань голосних, які сягають ранньої слов’янської

доби, або навіть дослов'янської, тобто близько другого тисячоліття до нашої ери. Чимало мовних явищ пов'язані з праслов'янською мовою, а початок доби її існування припадає на дуже давній період. Сьогодні вчені доводять, що нашій абетці більше як тисяча років, що свідчить про давні писемні традиції слов'ян. Отже, мова пов'язана з багатьма історичними подіями, які пережив наш народ, вона так чи інакше відображає ці події. „Мова є найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що єднає віджилі, сучасні та майбутні покоління народу в одне велике, історично живе ціле” (К. Ушинський).

Метафори в образних висловлюваннях про мову нерідко поєднані з використанням лексеми *слово* у функції синекдохи: „Слово не значок, не символ – це вогонь, а перефразовуючи вже відоме – сорочка духу народного” (Б. Харчук); „О слово рідне! Орле скутий! Чужинцям кинуте на сміх! Співочий грім батьків моїх, дітьми безпам'ятно забутий. О слово рідне! Шум дерев! Музика зір блакитнооких, шовковий спів ланів широких, Дніпра між ними левій рев” (Олександр Олесь). Проте нерідко лексема *слово* розширює свою семантику, як-от у дискурсі Тараса Шевченка: „Возвеличу малих отих рабів німих. Я на сторожі коло них поставлю СЛОВО”. На думку науковців, у цьому контексті лексема *слово* позначає субстанцію, що має широке значення. Це незалежність країни, самодостатність народу, висока освіченість носіїв мови тощо.

Широкого значення набуває лексема *слово* також у творчості Лесі Українки, зокрема у вірші „Слово, чому ти не твердая криця?”, у якому вбачають і всю поетичну творчість поетеси, і мову, яка здатна розбудити серця людей і покликати їх до боротьби.

У багатьох випадках метафора, використана письменником чи науковцем, заснована на аналогії, яка покликана транслювати теоретичні знання адресату, що не підготовлений до сприйняття складної лінгвістичної інформації [2]. До таких висловлювань відносимо слова С. Плачинди („А мова – як море”), у яких актуалізовано думку про невичерпні багатства мови; слова І. Огієнка „Мова – найкраща це квітка у світі”, де красу мови порівняно з квіткою.

Аналогію вчені розглядають як один з основних способів адаптації складного лінгвістичного матеріалу під час розкриття суті понять. Вона заснована на порівнянні змісту певного поняття з наочним прикладом чи відомим поняттям. Так, існування мови Панас Мирний порівнює із життям людини: „Мова – така ж жива істота, як і народ, що її витворив, і коли він кине свою мову, то вже буде смерть його душі, смерть усього того, чим він відрізняється від других людей”.

За структурними ознаками аналог може бути простим (слово), складним (предикативна одиниця) і розгорнутим (мікротекст) [1, с. 101]. Так, діалектну мову передові культурні діячі розглядають як невичерпну скарбницю, у якій збережено справді незліченні архаїчні слова і форми, давно вже втрачені в літературній мові (Ю. Откупщиков), свідок історії народу (Г. Хабургаєв), „Без народних говорів літературна мова пересихає, як річка без живлючих джерел” (М. Никончук). П. Кононенко переконує, що мова – це стовбур, наріччя (діалекти) – гілки, або, мова – річка, наріччя – притоки, які збагачують головний потік, але не становлять без нього самостійного значення.

Отже, створення словесно-образної наочності при розкритті суті мови, підкресленні її значення у житті народу в науково-популярних статтях передових культурних діячів та науковців засноване на використанні метафори, метонімії, синекдохи. Нерідко метафора заснована на аналогії чи носить її ознаки. Усе це сприяє адаптації складного для сприйняття лінгвістичного матеріалу, створенню яскравих і зрозумілих образів для читачів, які не мають досвіду роботи з науковими поняттями.

Література

1. **Габидуллина А. Р.** Аналогія в науково-популярному дискурсе / А. Р. Габидуллина // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2011. – № 3. – Ч. 2. – С. 100 – 105.
2. **Ганич Д. І.** Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
3. **Грызулина Ю. В.** Аналогія как конструктивный прием объяснительного монолога в системе методической подготовки студента-филолога : автореф. дис. на

соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теория и методика обучения и воспитания (русский язык)” / Ю. В. Грызулина. – Саранск, 2007. – 16 с. 4. **Загнітко А.** Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. – Т. 2 / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 350 с. 5. **Крюкова В. Ф.** Лингвостилистические особенности языка научно-популярной литературы по лингвистике : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Крюкова Валентина Федотовна. – Белгород, 2001. – 216 с. 6. **Сікорська З. С.** Яка це прекрасна наука – мовознавство! Хрестоматія експресивних висловів : посіб. для вчителів / З. С. Сікорська, К. Д. Глуховцева, О. М. Горошкіна та ін. – Луганськ, 1997. – 168 с. 7. **Хухуни Г. Т.** Межкультурная адаптация художественного текста / Г. Т. Хухуни. – М. : Прометей, 2003. – 141 с.

Г. І. Гримашевич

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

ЕКОЛІНГВІСТИКА: ПРОБЛЕМА ТЕОРЕТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Упродовж останніх років особливої ваги в лінгвістиці набувають дослідження, присвячені вивченню законів, правил і принципів, спільних для екології та мови, які сприяють вивченню ролі мови у вирішенні нагальних екологічних проблем, оскільки існування на зламі тисячоліть поставило перед людством безліч питань, які змушують по-новому подивитися на світ, змінити систему цінностей, адже екологічні проблеми неминуче призводять до міграційних процесів, до зміни мовного, зокрема й діалектного, ландшафту, впливають на звичний розвиток мови. Це зумовило виникнення такої нової галузі мовознавства, як еколінгвістика, над теоретичним обґрунтуванням проблем якої нині працює багато і зарубіжних, і українських мовознавців (див., напр. [1; 2; 6]).

Звертаючись до витоків екологічного дискурсу, зауважимо, що зацікавлення питаннями взаємодії людини й навколишнього середовища сягає своїм корінням часів зародження людської цивілізації, адже людина вже з перших

днів свого існування тісно пов'язана з природою. Але ці питання стають актуальними у 80 – 90-х роках ХХ ст. у зв'язку з необхідністю розв'язання екологічних проблем, що виникли в результаті інтенсивного використання природних ресурсів та впевненості в тому, що людина може контролювати природу й впливати на неї, екологічний дискурс стає об'єктом еколінгвістичних досліджень, мета яких – вивчення ролі мови в описі актуальних проблем довкілля, відображення в мові питань взаємодії людини з природою, навколишнім середовищем, зміни мови з огляду на екологічні чинники.

Водночас зазначимо, що в сучасній лінгвістиці досі нема єдиного трактування терміна еколінгвістика. Зокрема, А. Сковородников не розмежовує трьох понять – еколінгвістика, екологія мови, лінгвоекотологія. Він вважає, що екологія мови повинна бути в основі політики держави, передусім у сфері освіти, засобів масової комунікації [4]. Натомість О. Селіванова трактує еколінгвістику як розділ мовознавства на межі соціо- та психолінгвістики й лінгвістичної філософії, спрямований на розгляд мови як складника системи взаємного існування людини, суспільства й природи [3, с. 147]. Як зауважує О. Іванова, еколінгвістику тому і вважають екологічною лінгвістикою, що вона прагне до очищення навколишнього середовища суто лінгвістичними засобами, адже розумне людське слово може багато чого досягти, багато чого виправити, змінити й спрямувати на користь усього людства [2, с. 47].

Інші ж дослідники чітко розмежовують поняття еколінгвістики, екології мови, екологічної лінгвістики та лінгвістичної екології, зауважуючи, що еколінгвістика – це загальний термін дослідження, який об'єднує екологію та лінгвістику; екологія мови натомість досліджує взаємозв'язок між мовами, екологічна лінгвістика переносить терміни та принципи екології на мову, а лінгвістична екологія вивчає взаємозв'язок між мовою та питаннями екології [Там само, с. 42].

Водночас О. Іванова, підтримуючи погляди зарубіжних мовознавців Е. Хаугена та М. Хеллідея, зауважує, що

в еколінгвістиці варто виокремити екологію мови, яка метафорично переносить екологічні поняття на мову, та лінгвістичну екологію, у якій вивчають роль мови в процесі опису проблем навколишнього світу [Там само, с. 43].

З огляду на актуальність і важливість еколінгвістичних студій сучасний етап розвитку еколінгвістики передбачає такі напрями дослідження: 1) вивчення глобальної мовної ситуації у світі; 2) установлення причин, форм, функцій і наслідків мовної різноманітності; 3) аналіз чинників зникнення мов (на нашу думку, і зникнення чи видозміни діалектів); 4) систематизація екологічних і неекологічних елементів мовних систем; 5) аналіз текстів, у яких порушено теми охорони навколишнього середовища; 6) дослідження екодискурсів, насамперед текстів навчальної спрямованості, які забезпечують вироблення екограмотності; 7) аналіз психологічних, соціальних, гендерних чинників екокомунікації; 8) дослідження співвідношення екограмотності й загалом грамотності з огляду на боротьбу за чистоту мови [3, с. 147].

Таким чином, завдання еколінгвістики – пошук вербальних засобів зміни дискурсивно фіксованої ідеології невичерпності природних ресурсів, розхитування концепції антимонії корисності/некорисності для людини природних явищ, усунення принципів більшості, андроцентризму у взаємодії людини та природи, виховання екограмотності [Там само].

Отже, виникнення такої галузі мовознавства, як еколінгвістика, зумовлене необхідністю вирішення проблем взаємодії між мовою, людиною та природою, водночас вона охоплює різновекторні дослідження, що відображають важливість екологічної проблематики в суспільстві.

Перспективним вважаємо дослідження української діалектології в контексті еколінгвістики, адже екологічні проблеми неминуче призводять до змін у говорах, впливають на ареали діалектів.

Література

1. **Буніятова І. Р.** Шляхи розвитку мовних систем: еволюція і катастрофа / І. Р. Буніятова // Магістеріум.

Мовознавчі студії. – 2011.– № 43. – С. 3 – 8. 2. **Иванова Е. В.** Цели, задачи и проблемы эколлингвистики / Е. В. Иванова // Прагматический аспект коммуникативной лингвистики и стилистики : сб. науч. тр. – Челябинск : Образование, 2007. – С. 41 – 47. 3. **Селіванова О. О.** Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2010. – 844 с. 4. **Сковородников А. П.** Экология современного русского языка и роль средств массовой информации в этом процессе / А. П. Сковородников [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gaseta.sfu-kras.ru/node/307> 5. Naarmann H. Language in ethnicity : a view of basic ecological relations / H. Naarmann. – Berlin, 1986. – 286 p.

Ростислав Дзюба, О. В. Коцур

(Сватівська загальноосвітня школа № 2)

СУРЖИК ЯК ФЕНОМЕН МАРГІНАЛЬНОСТІ

В умовах проведення АТО в східному регіоні, збереження атавізмів постколоніального мислення, загострення дискусії щодо білінгвізму в Україні особливої актуальності набуває дослідження суржика як феномену маргінального мовлення, що породжує комплекс національної меншовартості.

Глумачний словник української мови фіксує для слова *суржик* два значення: 1) суміш зерна пшениці й жита, жита й ячменю, ячменю й вівса тощо; борошно з такої суміші; 2) елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без додержання норм літературної мови; нечиста мова [3]. Отже, значення слова *суржик* поєднує два елементи – змішування двох різних субстанцій і зниження якості утвореного внаслідок міксованого продукту.

Суржик властивий не лише українській мові, як його варіанти розглядають спангліш, що виникає на прикордонній території США та Мексики й передбачає поєднання англійської та іспанської мов, і франгле – укралення англійських лексем до французької мови [6, с. 289]. Подібне явище є й у білоруській мові, де суржик називають трясанкою. Назва має спільне з нашим суржиком джерело походження [2, с. 5].

Деякі мовознавці (О. Чередниченко, Н. Дзюбишина-Мельник) вважають суржик українським піджином, а О. Селіванова бачить у ньому лише схожість з одним з різновидів піджину [1, с. 7].

Уважаємо, що суржик і піджин є різними мовленнєвими явищами, оскільки російська таки домінує в суржикумовності, спотворюючи унікальність української, суржик набуває все більшого поширення, виходячи поза межі сільської місцевості.

Невипадково П. Мовчан відзначає, що „суржик – це вкрай хибне явище, хворобливе й негативне. Воно природне на периферії, але разом із тим аномальне, нездорове і провокативне. Суржик принижує людину, яка, не знаючи чужої мови й прагнучи до неї достосуватися, забуває свою рідну” [5, с. 4].

Наведемо приклади покручів, поширених у мовленні сватівчан, мешканців прикордонної з Росією території:

- уживання суржикових слів замість нормативних українських відповідників: *даже (навіть), да (так), нет (ні), када (коли), не нада (не потрібно), січас (зараз), чуть-чуть (трішки), конєшно (звичайно, звісно), на pewno (мабуть), язык (мова)*;

- „українізовані” форми російських дієслів: *унаслідував (успадкував), получав (отримував), отключив (вимкнув), рішив (вирішив, розв’язав), співпадає (збігається), щитає (рачує, лічить або вважає)*;

- „українізовані” форми російських числівників: *первий/перва (перший/перша), второй/втора (другий/друга)*;

- змішування українських і російських форм займенників: *хто-то (хтось), що-то (щось), кой-шо (щось), кой-які (якісь)*;

- уживання відмінкових форм іменників за російським зразком: *по вулицям (по вулицях), на російській мові (російською мовою), зошит по математиці (зошит з математики)*;

- утворення найвищого ступеня порівняння прикметників за зразком російської мови: *самий головний (найголовніший), саме важне (найважливіше)*;

- слова й вирази, кальковані з російської мови: *міроприємство, прийняти участь, до цих пір, бувший у користуванні, об'ява, діючий, мебельний, конфета, печення, блінчики, участковий, відмінити (скасувати), бути на хорошому рахунку, всмятку (рідке яйце), відкрити підручник, давайте жити дружно, на вулиці мені кинулася в очі дівчина в червоному пальто, не розумієш, руська мова (російська); скільки врем'я? (контра година), шість часів (шоста година), без десяти час (за десять перша);*

- ігнорування кличного відмінка у звертаннях: *іди сюди, Лена (Олено); подай мені книгу, Ілля (Ілле);*

- ігнорування наказового способу дієслова: *пішли (ходімо), давайте розгорнемо зошити (розгорнімо зошити);*

- порушення евфонічних чергувань: *жити в Сватове (у Сватове);*

- сплутування граматичної норми роду: *довгий путь (довга путь), красива тюль (красивий тюль), широка степ (широкий степ) та ін.*

Уважаємо, що потрібно відрізнити суржик від діалектного мовлення, оскільки останнє продукує унікальні мовленнєві одиниці, а суржик більше нагадує експансію однієї мови іншою. Прикладами слобожанського діалекту, до ареалу якого входить і Луганщина, є:

- паралельне вживання конструкцій типу *пасу коней і пасу кон'ї, іті за водою і іті води;*

- локальні суфіксальні утворення: *лівуша, ліушак 'лівша', глушпéй, глушпéт 'глухий');*

- морфемно видозмінені лексеми: *огуд 'гудиння';*

- локальні слова: *ламанка 'бительня', кобушка 'гличик', ріга 'клуня', хоб'іт':а 'відходи після молотьби колосків', неудобиц'а 'цілина', кобе"ц', р'áбе"ц' 'яструб', в'ідволож 'відлига', с'іве"рко 'холодно', полов'ід':а 'повінь', накідка, наст'іл'ник 'скатерка', звід 'криничний журавель', халаш 'будівля для реманенту' та ін. [4].*

Подекуди захист мови від суржику затверджений юридично. До прикладу, у Франції є закон, що забороняє вживати слова англійського походження, навіть такі вигуки, як

„wow”. Правопорушників за це штрафують [5, с. 4]. Засобами подолання суржикомовності є юридичний захист державної мови, створення адекватного мовного середовища. Саме тому в більшості випадків суржик в інших країнах не набув такого масштабу, як в Україні. Дослідження феномену маргінальної суржикомовності сприятиме очищенню української мови, подоланню колоніальної залежності від російської, а разом з тим ментального комплексу маргінальної меншовартості.

Література

1. **Селіванова О.** Проблема форм міксації мов у соціолінгвістиці / О. Селіванова // Мова і суспільство : зб. ст. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – Вип. 2. – С. 3 – 10.
2. **Томіленко Л.** Суржик як об’єкт наукових досліджень і дискусій [Електронний ресурс] / Л. Томіленко. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu>.
3. **Тлумачний** словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrlit.org/slovyuk>.
4. **Труб В. М.** Типи інтерферентних впливів у білінгвальному середовищі / В. М. Труб // Наук. зап. НаУКМА. Філол. науки (Мовознавство). – 2012. – Т. 137. – С. 2 – 7.
5. **Халуца І.** 30 хвилин у різних вимірах: суржик [Електронний ресурс] / І. Халуца. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/a/931174.html>.
6. **Ціхоцький І.** Антисуржик : у пошуках мовної ідентичності / І. Ціхоцький // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Філологічна. – 2012. – Вип. 57. – С. 362 – 364.

В. І. Заїка

(Білокуракинська ЗОШ І – III ступенів № 1)

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК МЕТОД ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Процес навчання української мови спрямований на передачу учням певного об’єму знань, умінь і навичок. Однак практично не вирішується завдання розвитку мислення й особистості студентів, бо засвоєння готових знань і відтворення заданих дій закріплює лише репродуктивне мислення й пам’ять. Немає умов для розвитку продуктивного

мислення й ініціативи, соціальної активності особистості [1, с. 125]. Оживити й урізноманітнити процес навчання покликані інноваційні технології, які останнім часом активно впроваджуються в систему освіти, змінюючи сам підхід до здобуття знань з мови. Інноваційний підхід забезпечує позитивну мотивацію учнів до навчання, активне функціонування інтелектуальних і вольових сфер, дає відчуття потреби в самоосвіті, формує стійкий інтерес до предмета, сприяє розвитку творчої особистості.

У сучасній педагогіці часто говориться про використання активних методів навчання як складової частини інноваційних технологій. Сучасна педагогіка відмовляється від жорсткого „авторитарного керування”, де учень є „об’єктом” навчальних дій, переходить до системи організації „мислення” замість „пам’яті”. Спираючись на дослідження Х. Мейхера [2, с. 74], можна стверджувати, що активні методи навчання української мови покращують запам’ятовування матеріалу та сприяють його ідентифікації й цілеспрямованій практичній реалізації. У першу чергу до таких методів належить метод дидактичної гри. Цей метод самостійний, спрямований на результат і забезпечує позитивні емоції. Прагнення до успіху робить навчання в процесі гри надзвичайно ефективним.

Як метод активного вивчення „Української мови” дидактична гра постає у двох видах: власне дидактична гра (ґрунтується на автодидактизмі (самонавчанні) та самоорганізації учнів) та гра-заняття (гра-вправа) (провідна роль у ній належить вчителю, який є її організатором) [3, с. 136]. Під час гри-заняття учні засвоюють доступні знання, у них виробляються необхідні вміння, удосконалюються психічні процеси (сприймання, уява, мислення, мовлення). Ефективне опанування знань і вмінь відбувається в практичній діяльності за активізації мимовільної уваги й запам’ятовування.

Перевагою дидактичних ігор порівняно з іншими активними методами навчання є те, що своїм змістом вони здійснюють навчання, несуть навчальні завдання, розв’язання яких проходить засобами активної, захоплюючої ігрової діяльності; насичують навчання емоційно-пізнавальним змістом,

що відповідає самій природі учня. Активізація мотивації учнів до навчання є дуже важливою характеристикою дидактичної гри, яка дає можливість у легкій ігровій формі вивчати основні положення дисциплін, що досить важко сприймаються при вивченні традиційними методами.

Окремі властивості та функції дидактичної гри й тестів поєднує *метод дискусій*, запропонований зарубіжними дослідниками А. Ніколсом, Дж. Басетом, – це широке публічне обговорення суперечливої проблеми [1, с. 128]. Ця технологія сприяє розвитку критичного мислення, дає змогу визначити власну позицію, формує навички визначення власної позиції, поглиблює знання з обговорюваної теми. Метод ефективно використовують на семінарах зв'язного мовлення, зокрема при підготовці до написання творів-роздумів чи для формування навичок публічного виступу.

У 20-х роках ХХ ст. була проведена розробка й апробація „методу проектів” – система навчання, за якою студенти набувають знання в процесі планування й виконання завдань (проектів), що поступово ускладнюються. В основі – розвиток пізнавальних, творчих навичок студентів, умінь самостійно конструювати свої знання, вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, генерувати ідеї та прогнозувати їх розв'язання, розвивати критичне мислення.

Модель групового вирішення проблем за допомогою метафоричного мислення має назву „*синектика*”. Це модель групової творчої діяльності та навчального дослідження, яка розробляється у зарубіжній педагогіці з 1960-х років. Синектика охоплює досвід застосування відомого методу групової генерації ідей, який має назву „мозкової атаки”, або „мозкового штурму”, аналогічного до телевікторини „Що? Де? Коли?”. Одержавши запитання чи завдання, учасники гри протягом однієї хвилини висловлюють різноманітні гіпотези, дискутують, віддаючи перевагу тій чи тій ідеї, а по закінченню часу пропонують свою відповідь як єдине рішення.

На заняттях закріплення пройденого матеріалу чи повторенні доцільно працювати *динамічними парами*. Попередньо викладач готує картки з 2 – 3 практичними

завданнями з теми, що вивчається. Одержавши картку, двоє студентів перше завдання виконують спільно. Один студент пояснює іншому, як потрібно виконувати завдання, а той слухає, запитує або висловлює своє розуміння. Друге і третє завдання виконують самостійно, занотовуючи їх до зошитів, а потім перевіряють один одного з відповідним коментуванням допущених помилок.

Одним із варіантів реалізації кооперативне навчання є метод „карусель”, який дає можливість одночасного включення всіх учасників до активної роботи з різними партнерами зі спілкування для обговорення гострої проблеми з діаметрально протилежних позицій; збирання інформації з необхідної теми, інтенсивної перевірки обсягу й глибини наявних знань; сприяє розвитку вмінь аргументувати власну позицію.

Загального поширення набув метод вивчення конкретних ситуацій (*кейс-метод*). Головна ідея цього підходу в тому, що дії студентів мають надходити з конкретних ситуацій, враховуючи найважливіші параметри та їхні зміни. Ігрова ситуація – імітація реальних подій, узятих з практичної роботи чи штучно створених з навчальною метою. За допомогою кейс-методу виробляються вміння й навички самостійної роботи.

В основу інноваційного навчання покладено неординарний підхід, нетрадиційний ракурс, самостійний вибір, цікавий текст, ігрова ситуація. Як зазначав В. Сухомлинський, мислення починається із здивування [4, с. 32], звідси аксіоматичною є вимога створення емоційної комфортності. Таку комфортність учнів на заняттях з мови забезпечує використання дидактичної гри.

Цікавою для учнів є дидактична гра „У чарівному зоопарку”, яку використовуємо з метою формування навичок правильного наголошування слів на етапі закріплення отриманих знань, умінь і навичок. *Завдання:* для зоопарку треба розробити путівник. У першому вол’єрі розміщуються звірі, у назвах яких наголос на першому складі; у другому – звірі, у назвах яких наголос на другому складі; у третьому – звірі, у назвах яких наголос падає на третій склад (матеріал для гри:

верблюди, страус ему, дикобрази, барани, єноти, журавлі, єхидни, зайці, слони, їжаки, качконоси, носороги, папуги, мавпи, кабани, лисиці).

Дидактична гра „*Кіномонтаж*” пропонують з метою кращого засвоєння учнями матеріалу про сфери вживання називних речень. *Завдання:* користуючись переважно називними реченнями, стисло передайте епізод відомого фільму, не називаючи його героїв. Перемагає той, хто за описом упізнає фільм і згадає його назву. *Зразок.* Хлопець-сирота. Шрам у формі блискавки. Популярність. Академія чарівництва. Пригоди. Таємниці. Боротьба зі злом. Допомога вірних друзів. Перемога. (Дж. Роулінг „Гаррі Поттер”).

Дидактична гра в усіх своїх видах виконує різні функції, але домінує – мотиваційна; саме з цих позицій слід оцінювати її переваги порівняно з традиційними методами навчання. Цінність цього методу полягає у тому, що в ігровій діяльності освітня, розвиваюча й виховна функції діють у тісному взаємозв’язку.

Отже, нові підходи до навчання мови слід шукати тут – у резерві навчальної гри, яка здатна активізувати діяльність, підвищити інтерес до предмета і, що важливо, стимулювати різні види спілкування, розвивати мовлення.

Література

1. **Інновації** в сучасному педагогічному процесі: теорія та практика : зб. ст. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (Луганськ, 21 – 22 груд. 1999 р.) / редкол. : С. Я. Харченко (голов. ред.) та ін. – Ч. 1. – Л. : ЛДПУ, 2000. – 257 с.
2. **Мейхер Х.** Корпоративные тренинги / Х. Мейхер. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 354 с.
3. **Сиденко А.** Ігровий підхід у навчанні / А. Сиденко // Нар. освіта. – 2000. – № 8. – С. 134 – 137.
4. **Сухомлинський В.** Серце віддаю дітям / В. Сухомлинський // Вибрані твори у 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 3. – С. 7 – 279.

О. П. Літовка, Ксенія Смірнова
(ВП „Лисичанський педагогічний
коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка”)

КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ПОКАЗНИК КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Сучасний соціум не може існувати без культури мовлення – найважливішого засобу професійного спілкування. Культура мовлення – це проблема, що є предметом публічного обговорення та пильної уваги мовознавців, письменників, людей, не байдужих до престижу своєї мови [4]. Серед головних питань культури мовлення є питання оволодіння правилами граматики, правопису, вимови й наголошення. Має значення також вивчення та правильне використання мовних засобів вираження думки залежно від мети й змісту висловлювання. Зазначимо, що в умовах глобалізації інформаційно-інноваційних тенденцій і створення системи неперервної освіти першочергового значення набуває проблема формування особистості сучасного фахівця, виховання в нього якостей ділової людини, що характеризують можливості особистісного потенціалу в суспільно-громадській, державно-політичній, виробничій сферах тощо [1]. Саме тому необхідним показником компетентності майбутніх фахівців є культура професійного спілкування, яка реалізується в професійних ситуаціях та виявляється в адекватній мовленнєвій поведінці, висококультурній інтерактивній взаємодії фахівця в ситуаціях, пов'язаних з виконанням певних професійних завдань.

Проблеми культури мовлення були в центрі наукових досліджень багатьох учених і культурних діячів. Науковці зверталися до таких аспектів мовної культури, як проблема іншомовних запозичень і новотворів (І. Верхратський, І. Огієнко, М. Гладкий, П. Тичина, М. Рильський та ін.), культура мови перекладу (В. Гнатюк, М. Рильський, О. Кундзіч та ін.), зв'язок культури мови з лексикографією (О. Курило, М. Рильський та ін.). Однак детальнішого дослідження потребує таке питання, як особливості формування культури мовлення майбутнього фахівця в професійному спілкуванні. Тому метою

статті є визначення змісту та специфіки поняття професійного спілкування в контексті підготовки майбутніх фахівців.

Наймасовішим видом спілкування людей у суспільстві є професійне (ділове) спілкування. Уміння успішно вести ділові переговори, грамотно й правильно укладати ділові папери в наш час стало невід'ємною частиною професійної культури людини – менеджера, керівника будь-якого рівня, службовця [1]. Культуру професійного спілкування можна визначити як сукупність моральних норм та уявлень, що регулюють поведінку й взаємини людей у процесі їхньої виробничої діяльності. Сучасна людина повинна володіти мистецтвом ділових відносин, уміти встановлювати й підтримувати цивілізовані взаємини з людьми; культура ділового мовлення вимагає від мовців загальної культури, інтелігентності, ввічливості, знання норм літературної мови й умінь ними користуватись. Окрім того, культура професійного (ділового) спілкування сприяє встановленню й розвитку відносин співробітництва та партнерства між колегами, керівниками й підлеглими, партнерами й конкурентами, багато в чому визначаючи їх ефективність.

Культура професійного спілкування є цілісною системою елементів, що охоплює зовнішню культуру, культуру мовлення, почуттів, поведінки, етикет. Специфічною особливістю культури професійного спілкування є його регламентованість, тобто підпорядкованість установленим правилам та обмеженням. Ці правила визначаються типом ділового спілкування, формою, ступенем офіційності, конкретними цілями й завданнями. У структурі культури професійного спілкування можна виокремити такі компоненти, як мовна правильність – знання й додержування мовцем узвичаєних сучасною суспільно-живомовною практикою мовних норм (орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних тощо); мовна майстерність – багатство активного словника, уміння дібрати зі співіснуючих варіантів найточніший у семантичному, стилістичному, експресивному аспектах той, що відповідає комунікативним намірам мовця; мовна свідомість – стійке прагнення мовця до вдосконалення власного мовлення [2].

Професійне спілкування дослідники розглядають як таке, що реалізується в процесі виконання фахівцем професійних обов'язків, і має такі ознаки: регламентованість, залежність від об'єктивних чинників, функціональність, спрямованість на ситуацію спілкування, дотримання визначених правил і норм спілкування (мовного етикету), атрибутивність, субординаційність.

Отже, специфіка професійної діяльності вимагає від майбутніх фахівців володіння фаховою лексикою, формування навичок ведення ділових переговорів, що є основою професійного спілкування та важелем впливу на досягнення консенсусу між сторонами – учасниками певного виду діяльності [3]. Саме формування здібностей до ділового спілкування може стати, на нашу думку, системоутворювальним чинником професійної компетентності майбутніх фахівців будь-якої галузі діяльності.

Література

1. **Ботвина Н. В.** Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділового спілкування / Н. В. Ботвина. – К. : Артєк, 2000. – 192 с.
2. **Загнітко А. П.** Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк. – Донецьк : ТОВ ВКФ „БАО”, 2004. – 480 с.
3. **Пономарів О. Д.** Стилїстика сучасної української мови : підручник / О. Д. Пономарів. – Т. : Навч. кн. – Богдан, 2000. – 248 с.
4. **Струганець Л. В.** Теоретичні основи культури мови / Л. В. Струганець. – Т., 1997. – 92 с.

Володимир Новіков

(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)

МОВЛЕННЄВА КРЕАТИВНІСТЬ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Мова в усі часи була і є найбільш яскравою ідентифікаційною характеристикою етносу народу. Ще за часів давніх греків, для пізнання звичаїв будь-якого народу радили перш за все вивчати його мову. Освіта в ХХІ столїтті зорїєнтована на формування національної мовної особистості,

яка здатна вільно й комунікативно доцільно спілкуватися в усіх сферах суспільного життя.

Питання стосовно мови, мовленнєвої креативності й особистості не є новим, воно досліджувалося ще в працях В. фон Гумбольдта та О. Потебні [1; 4], у працях лінгвістів (І. Білодід, Л. Булаховський, Ф. Буслаєв, В. Виноградов, І. Вихованець, Ю. Караулов, Л. Мацько, В. Русанівський, Л. Щерба), педагогів (О. Савченко, О. Сухомлинська, А. Хуторський), психологів і психолінгвістів (Б. Баєв, І. Зимня, М. Жинкін, І. Синиця), лінгводидактів (Л. Варзацька, М. Вашуленко, С. Караман, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, М. Пентилук, Г. Шелехова). Усі вони підтверджували актуальність важливої проблеми формування мовної особистості та шляхи до її вирішення.

Російський мовознавець Ю. Караулов визначає мовну особистість як сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлюють створення та сприйняття нею мовленнєвих висловлювань (текстів) [3]. Крім означених характеристик, необхідно враховувати знання, уміння й навички самої особистості, які потрібні для словесного вираження думки.

Ю. Караулов пропонує модель мовної особистості, що містить три взаємопов'язані і взаємодоповнювальні рівні: *вербально-семантичний* – це лексикон індивіда, що включає лексеми і граматичні форми слів; *мовно-когнітивний* – передбачає актуалізацію й ідентифікацію притаманних соціуму (мовній особистості) знань та уявлень про світ, які створюють колективний і/або індивідуальний когнітивний простір (поняття, ідей, концепти); відображає тезаурус, культуру особистості; *мотиваційний*, або рівень діяльнісно-комунікативних потреб, що відображає прагматику особистості, тобто систему цілей, мотивів настанов й інтенцій, пов'язаних з правилами, тактикою комунікації [Там само, с. 238].

Запропоновані рівні моделі мовної особистості є важливими для формування мовної особистості в певної особи.

Відносини одиниць третього – прагматичного рівня, визначені комунікативною ситуацією. Стереотипи взаємодіють

з іншими елементами та корелюють з інтенціями особистості залежно від умов комунікації. Такий інтегративний потенціал властивий прецедентним текстам, які відсилають читача до культурного фону й фонду мовної особистості [2, с. 294]. Додамо, що мовна особистість повинна володіти мовленнєвою креативністю.

Як зазначає О. Ремчукова, сучасні мовознавці активно користуються терміном креативний. Б. Норман виокремлює особливу креативну функцію мови: „Йдеться про таку ситуацію, коли мовні сутності виявляються первинними щодо сутностей позамовних, тобто явищ об’єктивної дійсності. Назвемо цю функцію мови креативною, або творчою” [5, с. 41]. Отже, креативна функція – це окремий випадок прояву лінгвокреативності.

Мовна особистість – це освічена людина, яка на високому рівні володіє мовою, високим рівнем мовленнєвої спроможності духовності та культури, і здатна використовувати й утілювати свої здібності й навички в суспільній діяльності для досягнення певної мети. Мовна особистість – це багатокомпонентна парадигма мовленнєвих особистостей і саме на рівні мовленнєвої особистості з’являється національно-культурна специфіка мовної особистості. Отже, мовна особистість володіє такими якостями, як знання лінгвістичних одиниць, які необхідні і в усному, і в писемному мовленні, знання предмета й теми висловлювання, особистість завжди повинна знати, що говорити в певні ситуації. Бути компетентною в певних питаннях, а також бути обізнаною як поводитися в процесі спілкування.

Отже, керуючись сказаним вище, стверджуємо, що мовній особистості притаманна мовленнєва креативність, здатність породжувати з мовних одиниць, нові інтерпретації.

Література

1. **Голик С.** Мовна особистість як об’єкт лінгвокультурологічних досліджень / С. Голик // Вісн. Львів. ун-ту. – 2013. – № 21 – С. 258 – 264. 2. **Ємельянова О.** До питання про лінгвістичну концепцію мовної особистості / О. Ємельянова // Наукові записки : зб. наук. пр. – 2010. – № 89. –

С. 293 – 296. 3. **Караулов Ю.** Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов // Эдиториал УРСС. – 2004. – изд. 4-е – С. 264 – 266. 4. **Мамчур Л.** Розвиток мовної особистості у контексті сучасної шкільної освіти / Л. Мамчур // 36. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту. – 2013. – № 2 – С. 291 – 298. 5. **Монастирецька Г.** Креативність як лінгвістичний феномен / Г. Монастирецька // Лінгвістичні студії. – 2010. – № 17 – С. 39 – 44.

Яна Самарська

(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)

РОЛЬ МОВИ В ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

Державна мова – закріплена законодавством мова, уживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, установах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики тощо [2].

Деякі вчені зазначають, що між розвитком держави, її становленням і мовою існує тісний зв'язок. Тому для повноцінного функціонування держави на внутрішньодержавному та міжнародному рівні потрібно здійснювати захист державної мови. Актуальність цієї проблеми полягає в тому, що в Україні на сучасному етапі її розвитку питання державної мови не досить досконале й потребує поглибленого вивчення.

Питання державної мови в Україні досліджували у своїх наукових працях такі науковці, як В. Демченко, Г. Євсєєва, В. Заблоцький, Т. Ковальова, О. Куць, І. Лопушинський, Л. Масенко, М. Пірен, І. Плотницька, В. Радчук, О. Тараненко та ін.

Ми поділяємо думку В. Отрешко, який зазначає, що напрями державотворення залежать і від етнічного складу населення, і від того, що публічна влада та суспільство розуміють під терміном держава [3, с. 326].

Відомий учений О. Горбач вважає, що мова як елемент етносу – важливий чинник існування самого народу. Мова

допомагає зберегти національний колорит, передати у піснях, літературі, фольклорі ментальні риси етносу. За допомогою мови відбувається передача своєрідного, етнічного спадку нащадкам, обмін культурними цінностями з іншими народами світу. Зазіхання на культурні цінності з боку іншого етносу може призвести до міжетнічних і міжнаціональних конфліктів [1, с. 253]. Погоджуючись з цим, зауважимо, що мова може стати приводом навіть для воєнних конфліктів, які, своєю чергою, можуть призвести до розпаду держави. Це один з доказів того, що мова та державотворення тісно пов'язані між собою.

Мова є показником загальної культури суспільства. Науковець В. Отрешко зазначає, що відсутність однієї мови для однієї нації в період її формування уповільнює розвиток економічного ринку. Тому єдність національно-державної мови слід розглядати не як ознаку нації, а як один з чинників, що детермінує її становлення [3, с. 328]. Це твердження ще раз доводить, що зв'язок між мовою й державотворенням нерозривний.

У науковій літературі зафіксовано проблеми, які ускладнюють введенню української мови в обіг. А. Чирва до таких відносить: 1) відсутність зрозумілої та узгодженої граматики української мови, у першу чергу, недоліком є те, що немає доступних і дешевих підручників з граматики, зокрема й для дорослих громадян України, державних службовців чи спеціалістів інших професій; 2) немає ніякого державного органу, який би стежив за чистотою мови, у першу чергу – на телебаченні, у рекламних слоганах, у вивісках і написах; 3) існує проблема неузгодженості рекламних текстів іноземних компаній, механічно перекладених в основному з англійської та інших мов романо-германської групи, у яких слова не відмінюються, ці тексти не адаптовано до мовних правил української мови; 4) недостатньо розвинута ділова й технічна українська мова; 5) розвиток української мови в останні десятиліття відбувався не настільки повноцінно, як розвиток інших мов, тому в ній відсутні деякі мовні звороти, притаманні їм, як, наприклад, форми тривалого часу, і тому мова виявилася

не настільки збагаченою термінами та словами іншомовного походження, як інші мови, які за цей час розвивалися в більш сприятливих умовах [4, с. 265 – 266]. Уважаємо, що саме від подолання цих проблем залежить майбутній розвиток і розквіт нашої мови і держави.

Отже, українська мова – важливий чинник державотворення. Мові приділяють недостатньо уваги для її нормального розвитку й функціонування. Тільки послідовне виконання завдань державної мовної політики допоможе українцям подолати стереотипи і розглядати її як одну із престижних та багатofункціональних мов світу.

Література

1. **Горбач О. Н.** Історико-політичні аспекти етнонаціональних відносин / О. Н. Горбач // Вісн. Львів. комерц. акад. / ред. кол. : Гелей С. Д., Тімченко О. П., Сова А. О. та ін. – Сер.: Гуманітарні науки. – Л. : Вид-во Львів. комерц. акад., 2010. – Вип. 9. – С. 251 – 256.
2. **Закон** України „Про засади державної мовної політики” від 2013 р.
3. **Отрешко В.** Мова як елемент культури і чинник державотворення / В. Отрешко // Гілея : наук. вісн. – 2014. – Вип. 83. – С. 326 – 329.
4. **Чирва А. В.** Мова як чинник державотворення / А. В. Чирва // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. – 2009. – Вип. VI. – С. 262 – 270.

Денис Смірнов

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЕКОЛІНГВІСТИКИ В СУЧАСНІЙ МОВОЗНАВЧІЙ НАУЦІ

На сучасному етапі розвитку суспільства хибно під екологічними проблемами розуміти виключно питання охорони навколишнього середовища. Вплив людини призвів до зміни першопочаткового трактування поняття „екологічні проблеми” та появи нової міждисциплінарної науки – еколінгвістики.

„Екологія мови; еколінгвістика; лінгвістична екологія – нова міждисциплінарна галузь філології; що об’єднує

проблематику екології та лінгвістики” [3, с. 45]. У 1970 р. А. Хауген першим використав термін „екологія” в тоді невластивому йому значенні – стосовно мови. Головною ідеєю науковця було те, що мови, так само як і різні тварини та рослини, „знаходяться в стані рівноваги, конкурують одна з одною, і саме їхнє існування залежить одна від одної, і в середині держави та інших соціальних груп, і у свідомості людини, яка володіє кількома мовами” [1, с. 26]. У своїх працях учений визначає й предмет еколінгвістики: „Екологію мови можна визначити як науку про взаємовідносини між мовою та її оточенням, де під оточенням мови розуміють суспільство, яке використовує мову як один із своїх кодів. Мова існує лише у свідомості тих, хто говорить нею і функціонує лише у взаємовідносинах з іншими мовцями і з їхнім соціальним та природним оточенням. Частково екологія мови має фізіологічну природу (тобто взаємодію з іншими мовами у свідомості мовця), частково соціальну (тобто взаємодію з суспільством, у якому мову використовують як засіб комунікації). Екологія мови залежить від людей, котрі вивчають її, використовують і передають іншим людям” [Там само].

Еколінгвістику традиційно прийнято поділяти на макрота мікроеколінгвістику. Перша зосереджує увагу на питаннях суспільного, регіонального, державного та світового значення. Мікроеколінгвістика досліджує мовні та мовленнєві чинники з урахуванням теоретичних відомостей соціолінгвістики, психолінгвістики. „Екологічна проблематика актуальна в колі лінгвокультурних тем. Тексти з екології посідають важливе місце в текстовому інформаційному просторі й активно беруть участь у формуванні екологічної свідомості, проходячи через безліч понять, поліфонію думок і викликають, своєю чергою, діалогічність свідомості” [2, с. 257].

На сьогодні в еколінгвістиці виокремлюють два напрямки:

- „екологічна лінгвістика”, що „відштовхується” від екології та метафорично переносить на мову й мовознавство екологічні терміни;

- „мовна екологія”, що розглядає відображення в мові екологічних тем, ставлячи за основу мовознавство та його методи.

Екологія мови містить три аспекти:

1. Інтралінгвальний – досліджує комунікативні властивості мови (правильність, ясність, логічність тощо) і загальної культури мовлення.
2. Інтерлінгвальний – вивчає питання полімовності та зменшення лінгвістичного розмаїття на Землі.
3. Транслінгвальний – займається питанням використання мовних одиниць, засобів однієї мови, однієї культури в контексті із засобами іншої мови, що належать іншій культурі в художній літературі, фольклорі, публіцистиці.

Отже, сучасна еколінгвістика знаходиться в процесі систематизації накопиченого теоретичного й практичного знання в цій міждисциплінарній галузі. Найбільш розробленою еколінгвістичною галуззю визнають лінгвоекологію, або екологію мови (включаючи відокремлені від неї напрями), яка має давні традиції, пов’язані з мовною й мовленнєвою культурою, і продовжує стрімко розвиватися.

Література

1. Дорда С. В. Проблема мовної політики як один з підходів до лінгвоекологічних студій / С. В. Дорда // Світогляд: зб. наук. пр. – 2014. – Вип. 7. – С. 25 – 31.
2. Ломинина З. И. К вопросу о формализации знаний в экологическом дискурсе / З. И. Ломинина // Слово в языке и речи: аспекты изучения: материалы междунар. конф. К юбилею В. Д. Девкина. – М.: Прометей, 2005. – С. 254 – 260.
3. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика: словник термінів і понять / Л. І. Шевченко, Д. В. Дергач, Д. Ю. Сизонов. – вид. 2-е, випр. і доп. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2014. – 380 с.

Аліна Сорокова

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

МОВНИЙ ПОРТРЕТ СУЧАСНОГО ДОКУМЕНТОЗНАВЦЯ

Мовний портрет кожної особистості є явищем унікальним, адже відображає неповторний, індивідуальний для кожної людини життєвий досвід.

Проблема мовної особистості та її мовної взаємодії в різних соціальних умовах є однією з найбільш досліджуваних у сучасній науці. Життя людини неможливе без мови, адже вона живе в мові, засобом мови передає свої думки та емоції, через мову розуміє інших людей. Саме людина як носій мови, її дії й розвиток у суспільстві були і є об'єктом вивчення вчених кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Стратегії мовного портретування широко представлено в різних наукових галузях (психології, філософії, педагогіці, етнології, культурології), що засвідчує багатогранність підходів до вивчення цього питання. Її активно досліджували зарубіжні лінгвісти Г. Богін, В. Войченко, І. Голубева, М. Флейшер, Р. Шендельс [3, с. 305]. Як елемент індивідуального стилю автора поняття мовного портрета в українському мовознавстві розглядали І. Білодід, Л. Белей, С. Бибик, М. Богдан.

Актуальність обраної теми зумовлена гострою потребою в підготовці висококваліфікованих, грамотних, комунікабельних фахівців-документознавців, які володіють державною мовою.

Мета статті – визначити й проаналізувати основні риси мовного портрета сучасного фахівця-документознавця.

Підготовка майбутніх кваліфікованих фахівців-документознавців передбачає вивчення засобів мовного самовираження, які відповідають нормам літературної мови, допомагають реалізовувати закладене в мові відповідно до професійних та особистих потреб і мовних ситуацій. Так, наприклад, у діловому спілкуванні „кваліфікованому документознавцю слід уникати використання таких мовних явищ, як суржик, діалектизми, молодіжний сленг, жаргонізми” [2, с. 80]. Крім цього, недопустимим є вживання „слів-паразитів” типу „еге”, „ну”, „ага”, „ось”, „значить” та інших, які

роблять інформацію непереконаливою, відволікають слухачів. У людини може скластися враження, що ми не розуміємо того, про що говоримо. На рівні мовних засобів обов'язковим є використання готових, перевірених практикою словесних формул, які легко сприймаються і точно описують неодноразово повторювану ситуацію.

Складовою частиною мовного портрета грамотного документознавця є стандартні речення – тип речень загального зразка, з чітко визначеним порядком розташування його основних частин, членів речення та словесного наповнення конкретної синтаксичної моделі.

Дотримуючись усіх цих вимог, сучасні фахівці з документознавства повинні поступово набувати певних навичок та вмій для спілкування, яке відповідає сучасним нормам ділового спілкування, а також деяким іншим якостям: точність, ясність, багатство, естетичність, достовірність, логічність та послідовність викладу думок, доцільність використання різноманітних понять і термінів. Досконале знання української мови, оволодіння культурою усного й писемного мовлення, знання норм української літературної мови, володіння діловим етикетом, здатність знаходити спільну мову з будь-якими співрозмовниками, уміння формулювати й висловлювати власні думки, аналізувати отриману від комуніканта інформацію, здатність організувати усну й писемну мовленнєву діяльність складають професійну комунікативну компетентність документознавця.

Відомо, що мовна неграмотність, невміння написати нескладний текст, дотримуючись усіх норм літературної мови, перекласти його державною мовою, невміння дотримуватися стандартів щодо укладання документів, порушення нормативної мовленнєвої поведінки в суспільстві, установлення несприятливого контакту між людьми у професійному середовищі, невміння врегулювати взаємини на основі принципу ввічливості псує візитну картку спеціаліста-документознавця [1, с. 310].

Сучасний фахівець-документознавець не лише повинен мати глибокі теоретичні знання про документ, його генезу,

розвиток і функціонування, володіти практичними навичками роботи, досконало користуватися комп'ютерними технологіями [4], а й постійно формувати в собі інтерес і прагнення до вдосконалення свого мовлення.

Отже, мовний портрет сучасного документознавця – це втілення в мові особистості певної соціальної спрямованості, вміння продукувати тексти різних рівнів складності, адже мова є складником іміджу кожного члена суспільства.

Література

1. **Гриценко Т. Б.** Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посіб. / Т. Б. Гриценко. – К. : Центр учб. л-ри, 2010. – 624 с. 2. **Попчук О. В.** Професійна культура документознавця : навч.-метод. посіб. / О. В. Попчук. – Рівне : РДГУ, 2013. – 80 с. 3. **Шевчук З. С.** Понятійно-термінологічне поле дослідження ієрархії „мовна особистість-мовний портрет” / З. С. Шевчук // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – № 1. – С. 305 – 308. 4. **Ширина Е. В.** К характеристике понятий „личность”, „языковая личность” и „языковой портрет” / Е. В. Ширина // Речевая деятельность : межвуз. зб. науч. тр. – Таганрог : Таганрог. гос. пед. ин-т, 2002. – С. 274 – 280.

Аліна Сухарєвська, Н. А. Щекатунова

(ДЗ „Теплівська загальноосвітня школа I – III ступенів”)

КОМП'ЮТЕРНИЙ СЛЕНГ

Перші комп'ютери з'явилися на початку 50-х років, і з тим, як вони вдосконалювалися, люди, що працюють із ними, надбали величезний словесний багаж, який широко використовується нині.

У час комп'ютерної революції кінця 80-х років відбувся своєрідний „обвал” англословних слів. Різні терміни й аббревіатури заповнили сторінки журналів і засмітили мовлення фахівців. Нові терміни програмістів стали переходити до списку загальноживаних слів, тому що кількість людей, які мають відношення до комп'ютерів, постійно зростає.

Сленг – це слова, які часто використовуються як порушення норм стандартного мовлення.

Мета статті – укласти фрагмент словника сленгізмів, які використовуються в колі школярів нашої місцевості під час онлайн-спілкування. До таких сленгізмів ми відносимо нижче перераховані слова.

Адмін – адміністратор.

Апгейдити – поліпшити щось.

Баг – помилка в програмі.

Банщик – людина, що займається банерами.

Віндуза, віндура – OS Windows.

Вирубити – вимкнути комп'ютер.

Гамер, геймер – гравець; людина, що не може жити без ігор.

Жати – архівувати файли.

Камні – пам'ять комп'ютера.

Крякнути – зламати.

Ляп – збій програми.

Млинці – компакт-диски.

Пост – стаття в соціальній мережі.

Фікс – (*треба профіксити баги в грі*) – виправлення помилок.

Отже, розвиток сленгу та його поширення серед значної кількості носіїв української й російської мов зумовлено впровадженням комп'ютерної техніки в життя сучасного суспільства. Здається, що комп'ютерний сленг має стати предметом пильної уваги вчених-мовознавців, адже, як демонструють приклади інших жаргонних систем, спеціальна лексика проникає в літературну мову й закріплюється там на довгі роки.

Література

1. **Лихолитов П. В.** Комп'ютерний жаргон / П. В. Лихолитов // Русская речь. – 1997. – № 3. – С. 43 – 49.
2. **Ричард А. Спирс.** Словарь американского сленга = Dictionary of american slang / Ричард А. Спирс, В. Ю. Гремитских. – Спец. изд. – М. : Рус. яз., 1991. – 528 с.

І. В. Царьова, Євгенія Денисенко
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)

МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ: БІЛІНГВІЗМ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ

Питання білінгвізму в українській лінгвістиці завжди посідало важливе місце, але лише в останні роки набуло значної актуалізації у зв'язку із сумнозвісними подіями на Сході України. Нині дискусії щодо державної мови в Україні сягнули свого апогею, адже неможливо не помітити, що проблема мови активно використовується як завіса, за якою розгорнуто широкомасштабну гібридну війну. Мова є одним із найважливіших елементів існування будь-якого етносу. Саме тому розвиток українського суспільства з усіма існуючими проблемами – політичними, економічними й соціальними – знаходять свій відбиток у мовному середовищі нашого соціуму.

Білінгвізм – реальне мовно-соціальне явище, виявлене у співіснуванні двох мов в одному соціальному й етнічному середовищі. Проблема білінгвізму не нова, вона порушувалася в різні часи по відношенню до різних народів світу. Білінгвізм виникає там, де наявні тісні соціально-економічні зв'язки і співіснують представники різних етнічних груп, які говорять різними мовами. Явище білінгвізму притаманне багатонаціональним країнам. Україна не становить виняток [2]. Проте ступінь володіння другою мовою може бути різним. За ступенем володіння другою мовою, за класифікацією Т. Бертагасва, білінгвізм поділяють на такі різновиди: 1) нормований; 2) однобічний нормований; 3) ненормований. Нормований білінгвізм, за словами автора, характеризується дотриманням норм (граматичних, лексико-семантичних, фонетичних) обох мов. До однобічного нормованого білінгвізму належить такий, за якого мовець дотримується норми лише однієї з двох мов, здебільшого рідної. Ненормований білінгвізм – це користування другою мовою з порушенням її норми частково або повністю [1, с. 84].

На території нашої держави склалася досить нестандартна ситуація. У статті 10 Конституції України говориться, що

„державною мовою в Україні є українська мова” [3], проте вільно функціонують та застосовуються дві мови: російська та українська. Тому для нашої країни типовим є україно-російський білінгвізм, причиною появи якого є не лише історичні умови, а й сприятлива етнонаціональна політика України.

Науковці, розглядаючи питання білінгвізму, виокремлюють два його різновиди: офіційний і неофіційний. Перший передбачає визнання та юридичне закріплення одразу двох мов як державних. Така мовна політика характерна для багатьох країн світу (Канади, Бельгії, Білорусі). Неофіційний білінгвізм, своєю чергою, характеризується офіційним визнанням як державної лише однієї мови, у той час як інша залишається широковживаною. Саме неофіційний україно-російський білінгвізм характерний для українського соціуму.

Наразі мовна ситуація в Україні склалася так, що українська й російська мови знаходяться на різних рівнях соціальної значущості й широти вжитку. На загальнодержавному рівні та в діловій сфері українська мова займає панівну позицію, але в інших сферах суспільного життя прерогатива належить російській. Гострота проблеми виявляється в тому, що українську мову використовують в офіційному вжитку, а російську в окремих регіонах – у побуті.

Говорячи про білінгвізм, потрібно усвідомлювати, що в такій ситуації одна мова займає позицію базової, а інша – небазової.

Негативний вплив білінгвізму на чистоту української мови має масовий вжиток росізмів замість українських відповідників. Наприклад: *даже* замість *навіть*, *німа* замість *немає*, *почта* замість *пошта*, *циплята* замість *курчата*, *председатель* замість *голова*, *щас* замість *зараз*, *рядом* замість *поруч*.

Іншим проблемним питанням білінгвізму залишається змішування українських та російських форм неозначених займенників. Для прикладу наведемо такі: *хто-то* замість *хтось*, *шо-то* замість *щось*, *чого-то* замість *чомусь*.

Згадаймо і про деякі інші наслідки впливу двомовності на українську мову. Такими, наприклад, є утворення найвищого

ступеня порівняння прислівників та прикметників за зразком норм російської мови: *самий швидкий* замість *найшвидший*, *самий головний* замість *найголовніший*. Інший наслідок – калькування слів та виразів російської мови: *прийняти участь* замість *взяти участь*, *на протязі* замість *протягом*, *міроприємство* замість *захід*.

Отже, під впливом російської мови українське побутове мовлення на сході України втрачає свою чистоту та самобутність.

Література

1. **Бертагаев Т.** Билингвизм и его разновидности в системе употребления / Т. А. Бертагаев // Проблемы двуязычия и многоязычия. – М. : Наука, 1972. – С. 82 – 88. 2. **Іваненко І.** Білінгвізм як ознака мовної ситуації в сучасній Україні / І. Іваненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/pdf>. 3. **Конституція** України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України „Про відновлення дії окремих положень Конституції України” від 21 лют. 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. 4. **Огієнко І.** Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К. : Абрис, 1991. – 272 с.

Світлана Шамриха

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ОБРАЗ СУЧАСНОГО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

(на матеріалі ЗМІ та усного мовлення)

Военно-політична ситуація, що склалася в Україні, починаючи з 2014 року, зокрема анексія Криму, окупація окремих районів Луганської і Донецької областей, терористична діяльність диверсійних груп на території всієї України, спричинили нове бачення військовослужбовця, підвищили вимоги до образу воїна як особистості і виконавця військових обов’язків. Тому формування позитивного образу солдата ЗСУ

є першочерговим завданням політики держави, адже позитивний образ у масовій свідомості населення сприяє зміцненню безпеки країни та зміцнює її авторитет в середині держави і за кордоном.

Наразі особистість військовослужбовця науковці уявляють як емоційно-забарвлений символічний образ або узагальнене стереотипне уявлення про його риси характеру, стихійно чи цілеспрямовано сформовані в масовій свідомості. Загалом, говорячи про сучасного воїна, ми уявляємо собі певну модель особистості з чітко визначеною структурою відповідних якостей і рис.

У ЗМІ образ військовослужбовця створений завдяки вживанню таких найменувань, як *військовий, військовик, солдат, воїн, нацгвардієць, захисник, оборонець, охоронець* тощо. Для підкреслення стійкості й витривалості оборонців Донецького аеропорту вживають лексему *кіборг*.

Низка ознак, названа прикметниками чи іменниками, також конкретизує образ військовослужбовця: *мужній, відважний, хоробрий, доброволець*. Створенню позитивного образу сприяють також прізвиська, якими нерідко оперують і самі солдати, і журналісти: *Батя, Стрілок, Філософ* тощо.

Однак у засобах масової інформації, які виходять на непідконтрольній території України, по відношенню до воїнів України найбільш уживаними є лексеми *україн, нацист, неонацист*, а також *силовик, бойовик, каратель, бандерівець*, за допомогою яких, як і раніше, створюється образ ворога для жителів так званих ЛНР та ДНР.

Опитування жителів північних районів Луганської області, які сьогодні входять до складу України, засвідчує, що в масовій свідомості луганчан українські воїни асоційовані з особистостями, яка наразі захищають свою країну. Зокрема, більшість респондентів ототожнюють поняття *фашист, каратель* з прототипом фашистських окупантів 1941 – 1945 років. Номінацію *бандерівець* у наш час усі опитані респонденти не пов'язують з сучасними військовослужбовцями. Проте 50% опитаних стверджують, що лексема *нацик (нацики)* і сьогодні вживана в побутовому мовленні луганців, хоч конотація її

змінилася: від відверто холодної і настороженої, спостереженої в 2014 році, до нейтральної у 2016.

Отже, сьогоднішній медійний простір і побутове мовлення жителів України переповнені оцінками найменуваннями, які характеризують передусім військовослужбовців. Для реалізації своїх загарбницьких помислів бойовики використовують номени, завдання яких образити особистість, дискредитувати образ українського солдата в очах суспільства. Незважаючи на традицію використання окремих слів, у мові засобів масової інформації, які виходять не непідконтрольній території України, можуть уживатися слова з вигаданим значенням, зміненою конотацією. Усі ці мовні явища створені штучно для приниження честі й гідності людини. Подібні мовні одиниці слід розглядати як випадки мовної агресії.

Н. А. Щекатунова

(ДЗ „Теплівська загальноосвітня школа I – III ступенів”)

МОЛОДІЖНИЙ ЖАРГОН – ДОБРО ЧИ ЗЛО?

Мова – це особливий і загадковий феномен людського духу. З одного боку, вона природна і проста річ. Як повітря, яким ми дихаємо, земля, якою ходимо, як голос матері чи небо над головою.

Плекання доброслівності, піднесення рівня мовної культури й уміння опиратися мовній агресії та словесному бруду в молодого покоління є важливим завданням мовного виховання, яке покладають на школу.

Не секрет, що дедалі частіше розмовні, просторічні та жаргонні елементами проникають на шпальти газет, журналів, телеекрани, адже це неминучий наслідок демократизації суспільства й самої мови.

Жаргонізми належать до лексики з обмеженою сферою вживання, але в наш час вони розширюють поле функціонування.

Іноді сторонній людині важко зрозуміти, про що йдеться в розмові, якщо вона надмірно забарвлена жаргонізмами:

„Класуха сьогодні робила рознос за фофан під оком”; „Заучка на уроці фізики заливалася соловейком”.

Вражає те, як вітаються наші діти. Звідусіль тільки й чути „привіт”, „хай”, „хелю”. Деякі жаргонізми виникають через засвоєння іншомовних слів (*бізнес-вумен, бізнес-леді, піскар, сейшен, халозей, кльово, окей*). Цими словами наповнена мова школярів, вони стійко ввійшли в повсякденне буття. Їхнє вживання іноді зовсім не викликане необхідністю точнішого висловлювання думки.

Жаргонізми ані збагачують, ані увиразнюють мову. Використання їх призводить до зниженості, грубості, неохайності мовлення, і тому вони не бажані в жодному стилі літературної мови.

Мова „збагатилася” такими безглуздими слівцями: *зелень, капуста, бабки, бабло* – гроші; *тусовка, піскар; барахло, шмотки* – одяг.

Існують різні способи утворення жаргонізмів. Поширеним є трансформація будь-якого терміна, зазвичай, великого за обсягом або такого, що важко вимовляється. Тут можна виділити скорочення: мотоцикл – *моцик*, телевізор – *телік*, робити копію на ксероксі – *ксерити*; універбацію: дівіді-плеєр – *дівідушка*, рольова гра – *рольовик*.

Підкреслимо, що в мовному процесі є зворотне явище. З’являються синонімічні жаргонізми, утворені від слів, які давно закріпилися в українській мові: *дрова* – застаріла апаратура, *халявна робота* – нетяжка праця, *лівак* – побічний заробіток.

З появою в школі комп’ютерного класу в мові учнів з’явилися термінологічні жаргонізми: *завис* або *повис* – комп’ютер не виконує певні операції, *ліва* – не зрозуміло звідки взялася, *чайник* – той, хто тільки починає опановувати комп’ютер, *машина* – комп’ютер.

Цікавими є й фразеологізми: *затули пельку, закрий хавало* – закрий рот; *швидше чухай, шевели ратицями, збігай кабанчиком* – швидше йди. Слова в цих випадках набувають не стільки жартівливо-іронічного відтінку значення, скільки агресивного: *настукати по ріпі, дати в диню* – побити, *не врубуюсь* – не розумію.

У конкретних мовленнєвих ситуаціях порушуються етикетні норми, іноді при цьому вражає ставлення до найрідніших людей: *предки, родаки* – батьки, *инурки в склянці* – батьки вдома, *нічого мене лікувати* – не читайте нотацій. Викликає турботу й те, що такі вислови змінюють психіку людини, нівелюють надбання, якими багата мова. Засвідчують про низький культурний рівень людини. Учителі докладають чимало зусиль для того, щоб очистити мовлення учнів від подібних явищ.

Від того, як людина говорить, можна скласти враження про її освітній та загальнокультурний рівень. Чим вихованішою, інтелігентнішою є людина, тим розвиненішою буде її мова, багатшою, насиченою епітетами, метафорами, влучними порівняннями, фразеологізмами.

СУЧАСНІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ: ТРАДИЦІЇ, ДИСКУСІЇ, ІННОВАЦІЇ

Катерина Гримашевич

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС

Літературний процес кінця ХХ – початку ХХІ ст. позначений небувалою активізацією жіночої творчості, адже поряд з іменами відомих жінок-прозаїків Г. Гордасевич, І. Роздобудько, Г. Пагутяк та інших зазвучали імена І. Жиленко, О. Забужко, С. Пиркало, С. Йовенко і, звичайно, Марії Матіос, художня творчість якої вже була предметом дослідження в працях таких учених, як Я. Голобородько, Т. Гундорова, Ю. Джугастрянська, Д. Дроздовський, С. Жила, Н. Ігнат'єва, С. Сипливець, Т. Тебешевська та ін. Крім того, проза письменниці стала об'єктом дисертаційних досліджень І. Насмінчук [1] та Г. Павлишин [2].

У прозі Марії Матіос художньо досліджено проблеми буття української жінки, її складні стосунки з чоловічим світом. Марія Матіос – письменниця, яка завдяки трагічній глибинності подій і характерів, зображених найчастіше в межових, екстремальних ситуаціях, спонукає до їх розгляду в екзистенційному дискурсі. Водночас письменниця часто звертається до гендерної проблематики, пов'язаної з осмисленням ролі чоловіка й жінки в сучасному світі, їхньої традиційності та новизни, що ми можемо спостерігати в її творах „Солодка Даруся”, „Щоденник страченої”, „Майже ніколи не навпаки”, які стали об'єктом нашого дослідження.

Марія Матіос виразно акцентує увагу на гендерних питаннях, наділяючи своїх персонажів тими стійкими поведінковими реакціями та наборами дій, чітко розподіленими між жінками й чоловіками. Вихід за межі гендерних очікувань односельців нерозривно пов'язаний із соціальною ізоляцією героїв (Даруся, Цвичок із „Солодкої Дарусі”, Олекса Говдя, Маринька-черниця з „Майже ніколи не навпаки”), а постійне

дотримання цих очікувань призводить до страждань, конфліктів між подружжям чи закоханими або навіть до загибелі одного з них чи обох (каліцтво й фізична смерть Дмитрика й психологічна Петруні з „Майже ніколи не навпаки“).

З огляду на зазначене вище зауважимо: Марія Матіос виявляє, що гендер часто вступає в конфлікт із самою природою, з такими основними інстинктами, як інстинкт виживання (Григорій і Теофіла Кейван, Петруня). Письменниця відверто показує, що гендерні обов'язки, накладені суспільством на жінку, – несправедливі й часто неможливі для виконання, а інколи призводять навіть до смерті жінки (Настуня, Маринька). При цьому страждає також і чоловік, змушений виконувати щодо жінки роль гвалтівника, оскільки не може виконати ролі захисника й тому компенсує своє безсилля, знущаючись із жінки, бо інших ролей він не знає (Григорій Кейван, Іван Варварчук, черкес, комісар, Гаврило Дячук). Чоловік, який усе-таки виходить за рамки гендерно дозволеного ставлення до жінки, підлягає соціальному осуду.

Гендерна проблематика в аналізованих творах простежується насамперед у стосунках чоловіка й жінки, у наділенні їх тими обов'язками та соціальними діями, яких вони повинні дотримуватися в житті. Водночас доповнюють гендерний аспект у творчості Марії Матіос особливості мовлення чоловіка й жінки, які чітко диференційовані, спосіб їхнього висловлювання й мовні конструкції, які використовують представники цих двох груп.

Гендерні норми „горян“, описані у творах М. Матіос, – це порядок, далекий від ідеального, але необхідний для соціальної стабільності. Він несправедливий, але перевірений часом, тому категоричне порушення його може призвести до фізичної, психологічної чи моральної катастрофи. Водночас так само може призвести до катастрофи й фанатичне дотримання цих норм. Найкращий вихід був би в гармонії гендерних і природних потреб людини, але в досліджуваних творах Марії Матіос таке не передбачено й неможливе з огляду на зазначене вище.

Література

1. **Насмінчук І. А.** Проза Марії Матіос : особливості індивідуального стилю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література” / І. А. Насмінчук. – Івано-Франківськ, 2009. – 20 с.
2. **Павлишин Г. Я.** Дискурс прози Марії Матіос : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література”/ Г. Я. Павлишин. – Чернівці, 2012. – 20 с.

Інна Заболотна

(Київський університет імені Бориса Грінченка)

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФІЛОСОФІЇ КОНКОРДИЗМУ У ТВОРЧОСТІ В. ВИННИЧЕНКА

Українська культурна доба ХХ століття перебувала в морально-естетичних пошуках, порушувалися питання природи та філософії щастя. Одним із представників цієї доби є Володимир Винниченко, який поєднував віру в досягнення соціальної гармонії з пошуком причин недосконалості сучасного життя [4, с. 3]. Для нього це інспірувало створення власної концепції ціннісного виміру людини й будувannya щастя. Основою стали роздуми над проблемою гармонійної взаємодії окремої особистості й суспільства, глибинного внутрішнього зв'язку морального існування людини та підсвідомих бажань і начал буття.

Щасливе життя – це життя в гармонії, а гармонійність передбачає моральність. У цьому й полягає, на думкою митця, єдиний критерій, яким можна перевірити будь-які моральні теорії. Виходячи з цих позицій, він намагався створити теорію згоди та щастя – „Конкордизм” [1, с. 33].

Ця філософська ідея втілена в романі В. Винниченка „Лепрозорій”. У ньому постає протиставлення старого світу й нового, конкордистського, тобто гармонійного. Земля нагадує планетарний лепрозорій, наповнений горішніми прокажельними, тобто багатими людьми і нижніми – бідними

[5, с. 344]. Саме такою постає картина людського буття в цьому романі.

Письменник стверджує, що основою людських страждань є неправильний спосіб життя, відчуження людини від природи.

Івонна (персонаж роману) – людина, яка веде, за авторською позицією, правильний спосіб життя, що відрізняється від інших, вживає рослинну їжу. Вона гармонійна особистість із відмінною пам'яттю, сильною та гарною і внутрішньо, і зовнішньо, душею і тілом. Івонна є представницею людини майбутньої доби, доби конкордизму [Там само].

Проблема щастя є основною в романі. Письменник подає зображення людей, які не тільки позбавлені щастя, а навіть не запитують себе, у чому ж воно полягає, уважаючи міркування над цим питанням непотрібним, зайвим.

Професор Матур (персонаж роману) у розмові з Івонною пояснює, що людство втратило рівновагу, віддалилося від гармонії. І тепер не лише дорослі, а навіть і діти перестануть безпричинно радіти, втратять відчуття щастя. Матур говорить, що й зараз воно більшості здається мрією, старою легендою, а через деякий час людство взагалі перестане навіть згадувати про це.

У своєму творі письменник намагався не лише вказати на хворобу людства, а й продемонструвати, як подолати її. Галина Сиваченко зазначає, що в романі „найперший обов'язок людини, за Винниченком, – жити вільно й щасливо, відкинути будь-які фальш, ханжество, конформізм і приписи буржуазної моралі. Тут започатковано одну із провідних тем у творчості письменника доби еміграції – самоідентифікації, пошуку власної істини, морального вибору” [3, с. 381].

Отже, у романі „Лепрозорій” конкордизм є змістовно-формальною домінантою. Автор подає думку про те, що людина постає завойовником природи, вважаючи себе царем Всесвіту, а це призводить до різних конфліктів, страждань, саме тому людина має дотримуватися рівноваги в усьому.

Література

1. **Варенко В. М.** Духовно-моральні цінності українського народу в творчості В. Винниченка / В. М. Варенко // Літературознавчі студії. – 2012. – Вип. 32. – С. 29 – 35.
2. **Винниченко В.** Конкордизм. Система будування щастя / В. Винниченко. – К. : Укр. письменник, 2011. – 342 с.
3. **Винниченко В.** Лепрозорій: роман / В. Винниченко; післямова Галини Сиваченко. – К. : Знання, 2011. – 382 с.
4. **Гусак Н. І.** Щастя в етичній концепції „Конкордизму” Володимира Винниченка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.07 „Етика” / Н. І. Гусак. – К., 1999. – 19 с.
5. **Павлишин Л. Г.** Володимир Винниченко про існування людини в „прокажельному світі” (на основі роману В. Винниченка „Лепрозорій”) / Л. Г. Павлишин // Гілея: наук. вісн. – 2011. – Вип. 55. – С. 344 – 347.

А. М. Манько

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

„Я – СИН УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ”: ПАТРІОТИЧНИЙ МОТИВ У ЛІРИЦІ ІВАНА НИЗОВОГО

Творчість видатного українського поета, письменника, публіциста, громадського діяча Івана Даниловича Низового наскрізь пронизана духом патріотизму. Цей мотив міститься в усіх тематичних групах його поезії: 1) безумовно і головним чином у громадянській ліриці, що характеризується гострою публіцистичністю; 2) у пейзажній ліриці, де автор з виразним захопленням змальовує колоритні картини рідної Батьківщини; 3) у філософській ліриці, де доля рідної держави та її народу розглядається з філософських позицій; 4) у творах інтимної лірики, де особисті почуття та переживання з приводу долі рідної землі та її мешканців чергуються з поезіями любовного змісту, де оспівується краса і неповторність української жінки; 5) у творах для дітей, де адаптовано вивчається природа рідних авторові місцин, з любов'ю описуються її мешканці, багатство водних ресурсів, цілющі рослини тощо. В одній зі своїх поезій

автор відмічає неможливість цілковитого поділу своєї творчості на тематичні групи, адже це суперечило би самій її сутності: „*О лірико душі!.. / Я ні на мить / Тебе / На громадянську та інтимну / Не можу й не захочу / Розділити!*” („О лірико душі!..”) [2, с. 3].

У багатьох ліричних творах І. Низовий називає себе сином своєї Батьківщини, а Україну, відповідно – своєю матір'ю, ненькою: „*Я – син української нації...*” („Я – син української нації...”) [4, с. 3]; „*Я – син країни, / Яку ніхто й ніколи не злама, / Я все, що міг, зробив для України, / Не мавши з цього зиску, задарма...*” („Заледве дотягнув до ювілею...”) [Там само, с. 8].

Для поета є невіддільними поняття „Батьківщина” та „рідний край”. У поезії „Згадується давнє і далеке...” І. Низовий, описуючи своє дитиняче світосприйняття, буде такої асоціативний ряд: „*Широко відкритими очима / Я вбираю сонячний розмай: / Отчий дім, / Вітчизна, / Батьківщина, / Ріднокрай...*” [7, с. 3].

У численних віршах автора можна помітити сакралізацію образів і малої батьківщини, і Батьківщини взагалі. І. Низовий нерідко порівнює Україну з раєм, як-от у поезії „Ця мова могла...”, де митець стверджує про єдиноможливість зародження української мови в раю, яким, відповідно, і є Україна: „*Ця мова могла / Зародитися тільки в раю / Для того, / Щоб люди створили любов і сім'ю, / І пісню таку, / Що натхнення дає солов'ю...*” [5, с. 14]. І. Низовий вірить, що Бог не полишить Україну в біді, і збудить її, приспану, до Великодня-свята: „*...Сам Господь розбудить Україну / і щиро похристосається з нею, / як з донькою найкращою своєю...*” („Не хочу помирати в цій державі...”) [3, с. 79].

Неодноразово в ліриці І. Низового лунають і молитовні мотиви стосовно Батьківщини: „*Молюся щоранку: “Мій Боже, великий, єдиний, / Храни Україну!”*” („Спасибі за сонячний усміх...”) [5, с. 20]; „*Між землею і небом розіп'ятий я, / напівгрішний у помислах, напівсвятенний, / молитовно до серця тулю образ твій, / Україно моя, / фантастична замріє життя мого, / біль мій щоденний!*” („Нижче мене, в підвалі, живуть бомжі...”) [3, с. 41].

Щиро, палко, гучногосло звучать авторські заклики до єднання українців. І. Низовий неодноразово спонукає своїх співвітчизників жити в мирі та злагоді на благо своєї Батьківщини, адже лише у мирі, єдності та братерстві запорука міцної держави, свободи, спокою та гармонії: „*На Сході проженімо чорні хмари, / На Заході розвіймо млаву тьму, / На Півночі пробиймося до світла, / На Півдні заспіваймо: „І не вмере...” / Тоді Вкраїну, / Що ізнов розквітла, / Ніяке забуття не приоре, / Імперія ніяка не пригнітить / Одвічну нашу вольність степову...*” („Гуртуймося...”) [1, с. 22].

Отже, політематична лірика І. Низового є глибоко патріотичною. Із синівською щирістю та відданістю автор у своїх творах оспівує Батьківщину та свій мальовничий рідний край. Багато поезій І. Низового вражають своїм пророчим звучанням та є актуальними в наш час. Палкий поборник свободи, незалежності своєї країни, її національної єдності, борець за рідну мову – Іван Низовий є гідним наступником свого величного й талановитого предка – Тараса Шевченка.

Література

1. **Низовий І. Д.** Від травня до травня: поезії / І. Д. Низовий. – Луганськ : Глобус, 2002. – 84 с.
2. **Низовий І. Д.** Горобина ніч / І. Д. Низовий. – Луганськ : Вид. автора, 1992. – 64 с.
3. **Низовий І. Д.** Під жайворами, під журавлями: поезії в ретроспективі / І. Д. Низовий. – Луганськ : ЧП Сувальдо В. Р., 2010. – 121 с.
4. **Низовий І. Д.** Сонях на осонні / І. Д. Низовий. – Луганськ : Глобус, 2003. – 51 с.
5. **Низовий І. Д.** Це мій вертеп... Лірика відчаю і надії / І. Д. Низовий. – Луганськ : Луган. обл. орг.-ція спілки письмен. України, 1996. – 75 с.
6. **Низовий І. Д.** Чекання ранку / І. Д. Низовий. – Донецьк : Донбас, 1986. – 72 с.

С. А. Негодяєва

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ФОЛЬКЛОРНИЙ КОД ЛУГАНЩИНИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ

(на матеріалі досліджень літературно-краєзнавчої експедиції)

Важливим і необхідним складником професійної підготовки майбутніх учителів-словесників є літературно-краєзнавчі дослідження. Учитель української мови і літератури повинен знати не лише усну народнопоетичну творчість, а й мати уявлення про її розвиток у сучасних умовах, про стан усної народної творчості у своїй місцевості. Під час досліджень збирачі роблять самостійні кроки на фольклористичній ниві, розкривають для себе специфіку живого фольклорного процесу, учаться практично застосовувати здобуті теоретичні знання, поступово набувають необхідного для майбутньої професійної діяльності досвіду.

Задум проводити фольклорні експедиції за певними питальниками виник ще у XVIII ст. у зв'язку зі складанням відомого генерального опису Лівобережної України (1765 – 1769 рр.). Саме з такою метою була розроблена жителем Чернігівщини Ф. Туманським „Программа для описання Малороссии” (1779 р.). Програмою-питальником користувався й О. Шафонський, готуючи „Черниговского намесничества топографическое описание...”.

Перша спеціальна етнографічна програма, за якою здійснювалася систематична збирацька робота в Україні, була підготовлена Російським географічним товариством, що було засноване в Петербурзі 1845 р. У 1851 р. у Києві було створено Комісію для опису губерній Київського навчального округу. Участь в експедиціях брали відомі фольклористи й етнографи В. Гнатюк, Ф. Вовк, З. Кузеля та ін.

На важливість фольклору в справі підготовки педагогічних кадрів національної школи як вивчення історії духовної культури рідного народу вказували відомі українські вчені-педагоги 20 – 30 рр. XX ст. М. Дмитрук, М. Зінчук, А. Лазаріс, С. Сірополко, Я. Чепіга. Актуалізація феномену

традицій народної культури в сучасній науці представлена дослідницькими школами й лабораторіями: С. Мишанича (Донеччина), Н. Шумада та В. Погребенника (Київщина), В. Качана (Івано-Франківщина), В. Чабаненка й В. Буряка (Запоріжжя), А. Подолинного (Вінниччина), А. Поповського та В. Галицької (Дніпропетровщина).

Фольклор Східного регіону України свого часу досліджували В. Іванов, М. Сумцов, Л. Гайовий, Н. Тарасенко, О. Іонов, Ю. Фесенко, Т. Миронова, П. Тимофєєв, Ф. Пустова, В. Оліфіренко, Н. Бабич та ін. Методологічно потужною є фольклористична школа Луганщини, до складу якої ввійшли студійні доробки О. Міхна, І. Білогуба, О. Галича, І. Бойцун, Л. Неживої, О. Неживого, О. Скиби, Н. Філоненко та ін. Фольклорні й сучасні географічні та натуралістичні відповідники активно побутують серед населення цього району, заперечуючи думку про те, що в період глобалізації ситуація в Україні перебуває в стані духовної та економічної кризи, яка провокує думку про нерівномірність розвитку різних регіонів країни. Саме в цей період усна нематеріальна традиційна культура відіграє вирішальну роль у збереженні мови, духовності, національної самобутності, і є перспективною в літературознавчому дискурсі.

Метою нашої розвідки є дослідження фольклорного коду Луганщини в соціокультурному вимірі південно-східного регіону України, на землях якого за часів козаччини формувалася Міуська Україна, колишні території Війська Донського (нині це частини Донецької, Луганської областей України та Ростовської області Росії) і Слобожанщина (північні території Луганської області). Сучасний фольклор України презентовано синтезом багатьох етнічних культурологічних систем, що дає змогу нам захищувати його до кодового інструментарію літературознавства. Багатозначність проявляється в зібраних нами текстах разом з несистемним, немотивованим, структурно нез'ясованим сегментом – такий сегмент дозволяє підозрювати фольклор елементом герменевтичного коду (за Р. Бартом), який трактується за традиційним уявленням або навмисне залишається без

пояснення. За словами М. Дмитренка, „...фольклор, як ритуалізовано-функціональний вид мистецтва, своєрідна форма суспільної свідомості, не зникає, це не тільки традиційна спадщина минулих віків чи десятиліть, а й творчість сучасників (скажімо, майданний фольклор, фольклор урбанізованих верств населення та професійних середовищ, соціальних груп, фольклор повсякденних мовленнєвих ситуацій)” [1, с. 7].

Зазначимо, що зібрані нами матеріали відображають історичний процес заселення східних земель України, це позначилось на специфічних рисах текстів: тісна взаємодія української й російської культур; другорядність ритуально-магічних рис; мовні засоби виконують перш за все естетичну функцію; яскраво виражена героїчна тематика. Так, бувальщина про походження с. Кругле Сватівського району, записана від респондента Коробейник Н. П., 1937 р. н., пенсіонерки: *„Назва нашого села дуже загадкова, старі люди кажуть, що це дуже-дуже давно жив пан Круглов з кріпаками. Та це тільки початок історії. За той час, поки Круглов був паном, він встиг заснувати маленьке селище, від його прізвища й пішла назва села. Пан Круглов Микола Васильович був з дрібних поміщиків, займався розведенням коней та собак, але, вигравши у карти у сусідського пана Рудого землі, поїхав до м. Харкова придбати собі кріпаків для обробітку землі, вимінявши на собак 10 дужих чоловіків та 10 жінок, від яких пішов родовід багатьох сімей, які мешкають у с. Круглому (Коробейник, Оридорога, Завертиленко, Підкуйки, Самарські, Стецько, Денищенко, Клунні, Козуб).*

Село розташувалось на 4-х пагорбах, які мають назву: Поляна, Мариновка, Паньківка (теперішня назва Більшовик) та Русанівка (теперішня назва Тельман). Поступово село почало розквітати, почали народжуватися вулиці, першу вулицю назвали Шестьорка, тому що на початку формування села на цій вулиці було лише 6 хат, друга вулиця отримала назву від річки Борова, яка тече через село. А вже потім з роками село розквітло, утворилися свої традиції, свої казки, пісні, частівки та ін.

Паном Кругловим була збудована церква, яка була зруйнована за радянських часів. Зі слів Коробченка Миколи Миколайовича, мешканця с. Круглого (у минулому бригадира тракторної бригади), я дізналася, що його рідна тітка Кошман Меланія Юхимівна все життя пропрацювала у колгоспі, була веселою дружлюбною жінкою. Багато чоловіків бажали мати її за дружину, але вона всім відмовляла, не запрошувала нікого до себе до хати. Ніхто не міг зрозуміти чому, і лише після того, як у сусідньому с. Містки відбудували церкву, ця таємниця була розгадана. Кошман М. Ю. передала на потреби церкви ікони, підсвічники, дерев'яний хрест, позолочені чаші, книги та інші, все те, що змогла врятувати перед зруйнуванням церкви у с. Круглому. Не бажуючи наразити на небезпеку своїх рідних, вона зберігала свою таємницю все життя, маючи в своєму серці Бога.

На р. Борова був збудований млин, тому молотити зерно приїздили з сусідніх сіл. Пан за це брав платню, тому у селі до сих пір говорять: „Дати круглому п'ятака”, що значить – заплатити за якусь послугу.

Є в селі своя традиція: перед весіллям заміжні жінки ходили до криниці, цих жінок обирали пекти хліб на весілля. Вони попросили у Бога допомоги у їх праці, щоб хліб випікся добрий, коровай весільний підійшов високо, і в сім'ї молодих була злагода. У селі бере початок р. Сіверський Донець”.

Мова про землі східного прикордоння не випадкова, бо за цими землями починалася порожнеча Дикого поля. Степовики історично й геополітично приречені були протистояти тим, хто їх витісняв. Тому концепт „Україна” у їх світобудові складався з багатьох модусів, одним із яких є віра. Синтез язичницьких та християнських уявлень, на якому базувався козацький світогляд, яскраво відображено в флоронімічних легендах, записаних від респондента Захарченка І. М., 1948 р.н., пенсіонера с. Бобрикове Антрацитівського району. „Миколайчики. Яких тільки трав не буває у нашому степу! Одні змінюють інші, – і так аж до глибокої осені. А назви які! Тут тобі бабині зуби і божі ручки, воронець і громовик, доля й зрадзілля, іванок і комонник, люльник і медяник, проскурняк і шандра, – і ще безліч бозна

якого зела! Одні з них привертають до себе увагу яскравими квітками, інші – незвичайною формою листка. Ще інші – своїм виглядом: от як, приміром, миколайчики сині.

Чому миколайчики? – адже це людське ім'я! Хочете дізнатися – слухайте! А було діло так. У кремезного, як дуб, козака Миколи росло аж десятеро синів-соколів. У селі їх звали миколайчиками, бо їх матуся кликала свого чоловіка не інакше, як „Миколайчику!” З чистієй легкої руки це пестливе звертання перекинулося і на синів. Народжувалися вони один за одним, а тому, коли йшли зграєю купатися на річку чи гратися в степ, на половецькі могили, завжди дотримувалися раз заведеного чину: попереду йшов старший, позаду найменший. Половецькі могили були їх улюбленим місцем розваг: безмір простору, воля, спів жайвора у бездонному небі. Тільки якби ж знала доросла Миколайчиха, що станеться біля тих могил, зроду б не дозволила дітям ходити в степ!

Коли бавляться діти, то забувають про все на світі. Забули вони й того разу про неньчину засторогу: ховатися скоріш у балку, як побачать татарських вершників. Не заховалися козацькі діти, бо не встигли. Накинули на них аркани жовтолиці зайди, пов'язали рученьки сиром'ятими ременями й погнали в ординську неволю. Діти почали плакати й кричати, а ординці заткнули роти їм кляпами. Стали хлопці ногами опиратися об рідну землю – били боляче їх по литках батогами. Пропали діти у синьому смерку степу, як і не було. З розпуки Миколайчиха наклала на себе руки, а степ збагатився ще однією рослиною – миколайчиками. Вони чіпкі, як ніжки козачих дітей, що з останніх сил чіплялися за рідну землю, і колючі, як їхні найжаччені проти ординців душі” [2, с. 39 – 40].

Мовний, образний колорит фольклорних текстів чітко відображає регіональну особливість (міську або сільську), професійну зайнятість населення. Чутливим у цьому аспекті є жанр частівки, наприклад: „Круглівські парубки / За водою носяться: / А як прийдуть у кіно – / Без білета просяться // Уха-уха, чем я девочка плоха: / Юпочка бурдовая, сама – рижебровая / Уха-уха, де моя Маруха? / Сем лет не видать, думает, что старуха! // А Маруха похудала, / Правда,

ізхудалася: / Було 40 кілограм, а 70 осталося // Якби я, якби я – / Трактористова жона / Я б на тракторі сиділа, / Все б посвітовала // Щоб тракториста любить, / Надо чистою ходить / Три неділі не вмиваться, / Мило в тазуку носить // Гармоніста полюбила – / Заругала мене мати / Не ругай мене, мамаша, // Развеселий буде зять // Гармоніст, гармоніст, / Гарно ти іграєш / Як ідеш ти по селу, / Усіх заволікаєш // Гармоніст, гармоніст – / Хараішо цибулю їсть / Як по вулиці іде, / То кричить: „Цибуля де?!” (Сватівський р-н Луганської обл.) та „Кину, кину кирпичину / Та й повише хати, / Ти думаєш ти красивий – / Ти тільки багатий // Кину, кину кирпичину / Та й повише висоти, / Ти думаєш ти красивий – / А ти хуже сатани! // Танцювала гопака – / побила ботинки, / осталися на ногах / чулки та резинки // Я не хочу чаю пить / З голубого чайника, / А я хочу полюбити / З ГПУ начальника // А мій милий, як теля, / Тільки віники жувать, / Проводив мене до хати, / Та не зміг поцілувати” (с. Нагольна-Тарасівка, м. Ровеньки, Луганська обл.); „От послушайте, будь ласка, / Ви частівки про село / Як заграєм, заспіваєм, / Щоб у небі загуло // У колгоспі любо жить, / Один робе – 7 лежить, / Один робе – 10 п’є, / Що колгоспне – все моє // Розкажу я нову моду / Українському народу / Вся куфайка у латках / Вся сорочка у дірках // Як у нашому селі / Буряки цукрові, / Ой, не пийте самогону, / Будете здорові. / Ти Микола, я Микола – / Оба ми Миколи / Тебе били на базарі, / Мене біля школи // Ваше щастя і нещастя – / Хлів, садок і огород / Не політики годують, / Ви годуєте народ // Гей, веселі каруселі, / Каруселі цілий день / На веселих каруселях / Ми співаємо пісень” (с. Картушине, Антрацитівський р-н, Луганська обл.) [2, с. 12 – 13].

Сподіваємось, що наша розвідка перспективна в ракурсі розвитку науково-методичної думки Луганщини, особливо в сучасній складній геополітичній ситуації, оскільки покликана розширювати уявлення словесників про роль фольклору в житті народу, динаміку розвитку мистецтва рідного слова, формувати вміння доцільно користуватися фольклорним мовленням, розуміти його естетичне забарвлення, психологічний ефект і на цій основі виробляти мовне чуття,

мовний смак, що вкрай необхідне для розвитку інтелекту, творчих здібностей, свободи мислення. Лише вчитель як „елітарна мовна особистість” здатний виховати елітарну особистість учня, майбутнього громадянина і патріота нашої держави.

Література

1. **Дмитренко М.** Український фольклор і глобалізація: проблеми збереження генетичного коду / М. Дмитренко // Фольклористичні зошити : зб. наук. пр. – Вип. 10. – Луцьк, 2007. – С. 3 – 10. 2. **Обрії** сучасного фольклору Луганщини : хрестоматія для студ. філол. ф-тів спец. „Українська мова і література” вищ. навч. закл. / О. В. Скиба, С. А. Негодяєва, Н. М. Філоненко ; худож.-оформлювач С. Ю. Копил. – Луганськ, 2011. – 54 с.

Олеся Олексієнко

(Київський університет імені Бориса Грінченка)

СТАТУС ЛІРИЧНОЇ ПРОЗИ: ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ

Як відомо, перші спроби осмислення літературних родів сягають епохи античності й обґрунтовані в працях Платона, Аристотеля. Пізніше проблема родового поділу художніх текстів переосмислювалися в добу Відродження та Просвітництва. Проте в літературознавці ХХ – ХХІ століття окремі вчені виступають проти поділу літературних творів на будь-які групи. Зокрема, німецький учений Е. Штайгер вважає поділ на роди догматичним, оскільки в чистій формі не існує ні лірика, ні драма, ні епос [5, с. 340]. Одним із дискусійних питань залишається визначення статусу поезії в прозі, ліричної прози, ритмічної прози [1]. Так, особливим синтезом, поєднанням лірики та епосу є поняття ліричної прози (ЛП). Дослідниця Г. Табакова на основі визначення професора Ю. Коваліва вважає, що лірична проза є не лише стилістичним різновидом прози, а й постає як „міжродове синкретичне утворення”. Це відводить їй окреме місце серед літературних родів, вирішуючи неоднозначне питання родової приналежності ліричної прози [2, с. 23].

Дослідники наголошують на таких типологічних рисах ліричної прози: „Складне переплетіння різних настроїв, переживань, а разом з ними взаємодія деталей довколишнього світу, покликаних показати джерело зародження почуттів, виявити основну сутність душевних пошуків, пізнати глибинне їх значення й складає основу композиційної побудови творів ліричної прози” [4, с. 106].

Лірична проза ввібрала в себе ознаки лірики та епіки, серед яких можна виділити такі: оповідач є головним персонажем твору, сюжет розгортається навколо його почуттів, переживань. Важливою ознакою, яку „запозичено” з лірики є її рефлексивність – усі події твору наповнюються суб’єктивною свідомістю оповідача, що стає основним змістом твору [3, с. 295]. У творі ліричної прози сюжет можливий, але він не є обов’язковим, на перший план виступають емоційні, психологічні переживання героя в певній життєвій ситуації. Ліричній прозі притаманні домінування враження над зображенням (предмет постає в ореолі суб’єктивного сприйняття), часто вираження внутрішнього світу героя через художній потенціал внутрішнього монологу, прийому потоку свідомості.

Головними рисами ЛП є психологізм, тяжіння до лаконізму, сконцентрованість образів, висока емоційність.

Лірична проза протягом періоду розвитку сприяла появі нових жанрів та оновленню вже наявних: лірична повість, лірична новела, ліричний роман тощо, через їх близькість до традиційних епічних жанрів. Широке проникнення ліризму в прозу відбувається на межі XIX – XX ст., у періоді літературного процесу, які характеризуються настановою на мінімальне використання фабули, сюжету й дії. Чинником такої настанови є визнання й культивування особистісної домінанти в людині, яка визначає її існування, світосприймання, а також здатність до рефлексії та саморефлексії. Проза кінця XIX – початку XX ст. демонструє й різноманітність стильових пошуків українських митців: О. Кобилянська виступає переважно як неоромантик, М. Коцюбинський – імпресіоніст, В. Стефаник – експресіоніст, М. Яцків – натураліст і сюрреаліст,

В. Винниченко – неореаліст. Багато українських письменників „знайшли себе” у творах саме ліричної прози: В. Стефаник, М. Коцюбинський, Марко Черемшина, Лесь Мартович, В. Винниченко.

Предметом подальшого дослідження стане аналіз ліричних мініатюр цих прозаїків.

Література

1. **Бровко О.** Жанрово-композиційна специфіка ліричної прози: дискусії тривають [Електронний ресурс] / О. Бровко // Синопис : текст, контекст, медіа. – 2016. – № 2. – Режим доступу: <http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article>
2. **Табакова Г.** Архітектоніка і композиція ліричної прози : монографія / Г. Табакова. – Бердянськ : ФО-П Ткачук О. В., 2016. – 192 с.
3. **Лексикон** загального та порівняльного літературознавства / ред. А. Волков. – Чернівці : Золоті літаври, 2001. – 636 с.
4. **Липин С. А.** Сквозь призму чувств: о лирической прозе / С. А. Липин. – М. : Сов. писатель, 1978. – 288 с.
5. **Ференц Н. С.** Основи літературознавства : підручник / Н. С. Ференц. – К. : Знання, 2011. – 431 с.

Т. С. Пінчук, Денис Смірнов

(ДЗ „Луганський національний

університет імені Тараса Шевченка”)

ОБРАЗ ВОЇНА-ЗАХИСНИКА У ТВОРАХ

ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Народе мій! Ти із колін піднявся!

Ти нацією став, народе мій!

А. Листопад

Складною та трагічною є історія української держави. Наш народ завжди боровся за свою незалежність, право на самовизначення та утвердження власної індивідуальної самобутності. Збройний конфлікт на Сході нашої держави призвів до зламу стереотипів мислення, пошуку нових джерел розвитку національної культури, дослідження історії власної минувшини, формування національної самосвідомості. У зв'язку із цим актуальною постає проблема дослідження місця та ролі

образу воїна-визволителя в історії української літератури. Сучасні захисники України надихаються ратними подвигами своїх славних пращурів, прикладом для них стають звитяги мужніх захисників української землі, бо не цінується ніщо так у житті, як воля.

Однією з найяскравіших сторінок історії української держави є існування Запорозької Січі – вольниці українського народу, з її козацьким духом. Феномен козацтва художньо осмислювався у творах Т. Шевченка „Гамалія”, П. Куліша „Чорна рада”, О. Стороженка „Закоханий чорт”, А. Малишка „Запорожці”, М. Вінграновського „Северин Наливайко”, Л. Горлача „Чисте поле”, К. Мотрич „Ніч після сходу сонця” та ін. Особливу увагу істориків, і літературознавців привертає постать славнозвісного кошового отамана Війська Запорозького Івана Сірка. Його діяльність припала на один із найскладніших періодів в історії України – добу Руїни. Про ратні подвиги цього воїна ми дізнаємося з легенд та пісень, що складав простий люд, надихаючись вчинками Сірка. Невідомий автор „Історії Русів” зазначає, що „татари вважали Сірка за великого чарівника і звичайно титулювали його Руським шайтаном, але в суперечних між собою справах щоразу віддавалися на його суд: „Як Сірко скаже, так тому й бути” [2, с. 380]. Автор наділяє свого героя виключно позитивними рисами, відзначаючи неабияку силу духу Сірка, його чесність, відважність, військові доблесті, а в народних легендах і переказах його навіть наділяли магічними здібностями. Одним із найбільших творів про життя Івана Сірка є історичний роман „Яса” Ю. Мушкетика. У ньому автор, використовуючи історичний та біографічний матеріали, (здебільшого праці відомого історика Д. Яворницького), зміг реставрувати біографію відомого отамана, простежити його військову кар’єру.

Історичним тлом подій повісті „Оборона Буші” М. Старицького є героїчна оборона козаками в 1654 році міста-фортеці Буші, що на Поділлі. Славні захисники міста прагнули перешкодити просуванню на схід ворожого польського війська й дати можливість прийти підмозі на чолі з Богданом Хмельницьким. Одним з головних героїв повісті є сотник

Михайло Завістний. Його образ об'єднує в собі всіх інших героїв-захисників „торгового майдану”. Сам сотник черпає сили в духовності, його зміцнює віра. Автор наділяє його якостями справжнього героя: щирий, загартований, вправний командир, рішуча та розсудлива людина, до того ж ніжний, люблячий батько і чоловік. Антон виховувався в козацькій родині, з самого малечку саме на українських традиціях, на нормах моралі та честі. Образ Орисі найбільше вражає своєю силою, є уособленням усього жіноцтва України, яке стало на захист своєї Вітчизни.

Традиції українського козацтва осмислено в кіноповісті „Щорс”, „Тарас Бульба”, у драматичній поемі „Потомки запорожців” О. Довженка.

Одним із вершинних творів української літератури про Другу світову війну є кіноповість „Україна в огні” О. Довженка. Оспівано героїзм українського народу в боротьбі з фашизмом, викриття методів виховання молоді. О. Довженко, будучи військовим кореспондентом, під час написання кіноповісті не використовував жодних архівних матеріалів, оскільки на власні очі бачив увесь жах війни. Довженкова правда виявилася непотрібною тодішній радянській владі в особі Сталіна.

Головним героєм кіноповісті є родина Запорожців. До початку війни це була дружна та щаслива родина, а з початку окупації їхнього села життя кожного члена сім'ї змінилося. У перші ж дні війна забрала життя молодого і сміливого Савка. Інші сини також не залишилися осторонь: Іван та Роман відправилися на захист своєї землі. Зокрема, Роман стає ватажком партизанського загону, „це був воїн, безстрашний месник, подібний до прадідів своїх, ім'я яких він носив” [1, с. 54]. Особливо яскравим та сильним у творі змальовано образ Лавріна Запорожця, який символізує увесь народ. Не випадковим є те, що автор наділяє його таким прізвиськом. „Розробляючи концепт „запорожець”, автор підкреслює у своєму героєві внутрішню непримиренність, духовну міць. Його зображено як батька чисельної родини своєї і як „батька” за козацьким звичаєм” [3, с. 159]. О. Довженко в образах родини

Запорожців змалював людей сильних, мужніх, здатних віддати життя за власну Батьківщину, справжніх воїнів-патріотів.

Отже, образ воїна-захисника посідає вагомe місце в українській літературі. Це зумовлено історичними причинами, зокрема, постійною боротьбою української держави за власну незалежність. Нині дослідження цього образу є, як ніколи актуальним, зважаючи на події, що відбуваються на Сході держави. Сучасні захисники України з гордістю можуть називатися нащадками козацького роду, не словом, а ділом доводячи свою мужність та хоробрість.

Література

1. **Довженко О. П.** Твори в 5-ти т. / О. П. Довженко. – К. : Дніпро, 1984. – Т. 2. – 362 с. 2. **Палій О. А.** Історія України. Видання друге, доповнене / О. А. Палій. – К. : Вид-во „К.І.С”, 2014. – 589 с. 3. **Троша Н. В.** Мотив збереження історичної пам’яті в кіноповісті Олександра Довженка „Україна в огні” / Н. В. Троша // Філол. трактати. – 2012. – Т. 4. – № 4. – С. 156 – 161.

Я. Ю. Поліжай

(Київський університет імені Бориса Грінченка)

РИСИ СЕНТИМЕНТАЛІЗМУ У ТВОРІ „НАТАЛКА-ПОЛТАВКА” ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Українська література багата своєю емоційною, почуттєвою складовою. Тому закономірно, що в творах різних письменників більшою чи меншою мірою можна простежити риси сентименталізму. Драматичні твори мають також свою особливість у представленні рис цього напрямку, адже через діалоги яскраво показуються почуття та переживання дійових осіб. Проте, перш ніж перейти до аналізу драматичного твору „Наталка-Полтавка”, окреслимо визначальні риси сентименталізму. Типологічними ознаками поезики сентименталізму є: відтворення почуттів і пристрастей людини як основний предмет зображення; позитивні герої – представники середніх і нижчих верств суспільства; вільна побудова твору; підвищена емоційність зображення подій та

характерів, їх нетиповість; мальовничі сільські пейзажі; розробка переважно епічних форм, виникнення ліро-епосу; інтенсивне використання пестливої форми та слів, що означають почуття й настрої [1].

Сентименталізм в українській драматургії першої половини ХІХ ст. проявився у виборі позитивного героя із нижчих верств суспільства, який живе за велінням власного серця, у конфлікті між чутливими персонажами й обставинами, у введенні в сюжет любовного трикутника, у якому сентиментальних героїв протиставлено їхнім антагоністам, що надавало творам напруженого динамічного характеру.

Івану Котляревському вдалося описати почуття та пристрасті героїв. Причому в різних життєвих ситуація, не тільки того, що стосується кохання. Це й внутрішній спротив Наталки щодо бажань її матері; почуття патріотизму Миколи; чутливість, нерішучість Петра; врешті порив кохання між Наталкою та Петром.

Згадаймо монолог, коли Наталка залишається одна: *„Трудно, мамо, викинуть Петра із голови, а іще трудніше із серця. Но що робить!.. Дала слово за першого вийти замуж – для покою матері треба все перенести. Скроплю серце своє, перестану журитись, осушу сльози свої і буду весела. Женихи, яким я одказала, в другий раз не прив'яжуться; возному так одрізала, що мусить одчепитися; більше, здається, нема на приміті. А там... ох!.. Серце моє чогось щемить...”* [2, с. 3]. У ньому проглядаються страждання дівочого серця, але при цьому є морально-етичне відображення героїні, адже вона згодна принести в жертву своє кохання і терпіти нелюба заради благополуччя і спокою своєї матері.

Роздуми Миколи про своє життя, його сприйняття світу розкрито крізь призму тих обставин, у яких він перебуває: *„Один собі живу на світі, як билинка на полі; сирота – без роду, без племені, без талану і без приюту. Що робить – і сам не знаю. Був у городі, шукав міста, но скрізь опізнився. (Думаєт). Одважусь в пекло на три дні! Піду на Тамань, пристану до чорноморців. Хоть із мене і непоказний козак буде, та єсть же і негідніші од мене. Люблю я козаків за їх обичай! Вони коли не*

п'ють, то людей б'ють, а все не гуляють. Заспіваю лиш пісню їх, що мене старий запорожець Сторчогляд вивчив" [Там само, с. 4]. У творі ми також спостерігаємо підвищену емоційність зображення характерів, їх індивідуалізацію. Таким нетиповим героєм є Петро. Автор досягає цього завдяки тому, що зображує Петра як чуттєвого, ніжного, мрійливого героя, але при цьому надає йому статус бурлаки-заробітчанина. У типовому уявленні це суворі, виховані складним життям мужики, для яких важливим заробити копійчину, сім'ю прогодувати, але ніяк не романтика.

„Тепер, наживши кровавим потом копійку, спішив, щоб багатому Терпилові показатись годним його дочки; но вмiсто багатого батька найшов матi і дочку в бiдностi і без допомiцi. Все, здається, близило мене до щастя, но, як на те, треба ж опiзнатись одним днем, щоб горювати во всю жизнь! Кого безталання нападе, тому нема ні в чiм удачі. Правду в тiй піснi сказано, що сусiдовi все удається, всi його люблять, всi до його липнуть, а другому все як одрiзано" [Там само, с. 5]. Як бачимо, Петро мав мрію, яка перетворилася на ціль, але коли вона похитнулася, то це виявило емоційність ніжного серця.

Мальовничі сільські пейзажі, які є однією з рис сентименталізму, не повною мірою розкриті у творі, що художньо вмотивовано, адже в драмі акцентується увага більшою мірою на діалогaх. Але деталі все ж допомагають поринути нам у сільську атмосферу (зустріч біля криниці, дівчина з відрами; пісні про красу природи).

Інтенсивне використання пестливих слів допомагає читачам відчутти настрої, емоції героїв. Це допомагає зріднитися з ними, співпереживати їхнім почуттям. Приклади такого втілення цієї риси сентименталізму: *„Наталочко, дочко моя! Ти все для мене на світі!*”, *„Дочко моя! Голубко моя! Пригорнись до мого серця, покорність твоя житні і здоров'я мені придасть. За твою повагу і любов до мене бог тебе не оставить, мое дитячко!*”; з пісні: *„Полюбила Петруся і сказати боюся, Ой, лихо, не Петрусь, Лице біле, чорний ус!”*

Загалом у поведінці Наталки і Петра виразно проступають риси сентиментальних героїв, здатних не тільки глибоко

переживати (аж до душевної розчуленості і сліз) незгоди життя, а жертвувати своїми інтересами для щастя інших. Так, Петро готовий зректися свого щастя і „горювати во всю жизнь”, аби тільки була щасливою Наталка. Саме здатність до самопожертви надзвичайно високо цінилася просвітителями, які вважали, що саме життя обов’язково віддячить такій людині за благородний вчинок. Позитивні герої і п’єси по-сентименталістськи імпульсивні, послідовні у своїх почуттях, які передають зворушливо в ліричних піснях.

У „Наталці Полтавці” І. Котляревського проявляються ці риси, де любовна колізія з найбільшою повнотою й очевидністю дала героям змогу виявити природу своїх почуттів, глибину й чистоту внутрішнього світу.

Предметом подальшого дослідження стане трансформація рис сентименталізму в сучасній українській мелодрамі.

Література

1. **УкрЛіб.** Енциклопедія літературних напрямів і течій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=3>.

2. **Котляревський І.** Наталка-Полтавка / І. Котляревський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1054&page=3>

Д. М. Троян

(Київський університет імені Бориса Грінченка)

ОЗНАКИ МЕНІПЕЇ

В АВТОРСЬКОМУ ІДЮЛЕКТІ Л.-Ф.СЕЛІНА

(на матеріалі роману „Подорож на край ночі”)

Актуалізація літературної традиції меніпеї в письменстві ХХ століття зумовлює необхідність дослідження її витоків та жанрової специфіки. Як стверджує О. Бойченко, „меніпея – явище надзвичайно симптоматичне: її формування на грецькому ґрунті відбувається в епоху руйнування наївно-міфологічної суспільної свідомості. Показово, що майже всі творці меніпеї (Антісфен, Біон Борисфеніт, сам Меніпп та ін.) були представниками кінізму, тобто філософії, покликаної здійснити

переоцінку традиційних цінностей” [4]. Чотирнадцять жанрових ознак меніпеї, наведених М. Бахтіним у „Проблемах поетики Достоевського” (1963) тією чи іншою мірою властиві всьому творчому спадку Луї-Фердінана Селіна, що належить до найяскравіших зразків „карнавалізованої літератури”, є прикладом поєднання елементів, характерних для низки напрямів і течій європейської літератури (натуралізму, експресіонізму, літератури „втраченого покоління”, сюрреалізму, екзистенціалізму). Проте, попри детальну характеристику жанрових характеристик меніпеї у другій редакції праці М. Бахтіна, автор приділяє значно менше уваги мовним особливостям меніпеї – окрім поєднання в одному творі віршів та прози й притаманних меніпеї сцен скандалів, що потребують відповідного лексичного вираження: „Для меніпеї дуже характерні сцени скандалів, ексцентричної поведінки, недоречних промов і виступів, тобто всілякі порушення загальноприйнятого й звичного перебігу подій, установлених норм поведінки й етикету, зокрема й мовленнєвого. Ці скандали за своєю художньою структурою різко відмінні від епічних подій і трагічних катастроф. Істотно відрізняються вони і від комедійних бійок і викриттів. Можна сказати, що в меніпеї з’являються нові художні категорії скандального й ексцентричного, абсолютно непритаманні класичному епосу та драматичним жанрам” [3, с. 327]. Виокремлені М. Бахтіним ознаки властиві художньому стилю, який став своєрідною „візитівкою” автора. Поява такої мови художнього твору, якою вона постає в Селіна – безумовно, показник критичної ситуації: Селін творить „Подорож на край ночі” в роки міжвоєнтя – час, що характеризується появою концепції О. Шпенглера та становленням тоталітарних режимів. Життя під час світоглядних і культурних криз вимагає від людини постійного вибору – „не алібі в бутті” [2] за термінологією Бахтіна, у меніпеї ж втілено чисту ідейно-філософську мету, яка знаходить своє вираження в ситуації вибору, „випробування правди” та її носіїв [3, с. 323]. Визначення втілених у творі особливостей авторського ідіолекту має на меті встановлення зв’язку між особливостями мови роману і меніпейним началом.

„Подорож на край ночі” має особливий статус, оскільки цей роман пориває з панівною на час його написання літературною традицією, проте, ця відмінність ще не знаходить своєї стильової довершеності, яку можна спостерігати в наступних романах, адже „сам Селін згодом був незадоволений глибиною розриву, вважаючи, що в романі все ще забагато „фраз, що повільно розгортаються” в душі Анатолія Франса і Поля Бурже” [5]. Дебют Селіна в романному жанрі відзначився спробою втілити в літературному творі повсякденну мову в усьому її різноманітті. Попри зовнішню подібність до „автоматичного” письма сюрреалістів, Селін творив у принципово інший спосіб, ретельно підшуковуючи потрібні слова й прагнучи до легкості та зв’язності, шукаючи мову, стиль, які були б щирі й насичені почуттям. Лексикон Селіна надзвичайно багатий питомо „нелітературною” лексикою: „Це була перетворена на художню прозу розмовна мова вулиці, повна арготизмів <...> надрукованих Селіном лайок, неологізмів, що безпосередньо виражають хвилювання і пристрасть оповідача. Ця мова пориває з традицією „прекрасної” французької мови” [5]. Зазначені пласти лексики в ідіолекті Селіна виконують низку функцій: від номінативної (той самий „трусщобний” натуралізм, який за Бахтіним є іманентною властивістю мєніпєї) до емотивної, безпосередня мета якої – змусити читача відчувати. Особливої уваги заслуговують контрасти, до яких удається автор: переходи від високої, місцями витонченої романної мови до відверто обценної лексики й вражаючих своєю натуралістичністю сцен. „Я пишу так само, як говорю”, – стверджував Селін, що аж ніяк не може бути правдою: легкий для читацького сприйняття розмовний характер оповіді справді може створити у читача враження про те, ніби Селін пише легко й навіть трохи недбало, ніби потік його слів виривається імпульсивно, під впливом емоцій, які переполюють оповідача, і в такому невідрефлектованому стані постає на папері. Таке уявлення руйнується при аналізі педантичної роботи Селіна над текстом, спричиненої його прагненням закріпити небачений до того стиль. „Жодна людина не говорить так, як пише Селін, – зазначає В. Арістова, – його проза – не запис чужої мови,

а система стилю” [1]. Селін, як і більшість письменників, не цурався містифікацій, а його численні висловлювання в інтерв’ю різних років лише сприяли різноманітним, на перший погляд, неймовірним інтерпретаціям особливостей його літературного стилю (так, наприклад, існує напрям у селінівських студіях, який розглядає автора як сучасного містика, у творах якого відтворено архаїчний досвід ініціації). Причина такої одержимості автора стилем, імовірно, коріниться в тому творчому завданні, яке покладає на себе автор, виконання якого вимагає принципово інакших, відмінних від звичних засобів вираження, зокрема, звертання до чужої мови: „Де немає адекватної форми для безпосереднього вираження авторських інтенцій, доводиться вдаватися до заломлення їх в чужому слові. Іноді ж самі художні завдання такі, що їх взагалі можна здійснити лише шляхом двуголосся слова” [3, с. 90]. По суті, ідеться про описану М. Бахтіним на прикладі романів Ф. Достоєвського групу художньо-мовленнєвих явищ (стилізація, пародія, оповідь, діалог), дослідження яких вимагає, за Бахтіним, методології, що „...не вкладається в межі звичайного стилістичного і лексикологічного підходу” [Там само, с. 83]. Питомо нелітературне слово є діалогічним за своєю суттю, воно спрямоване на активну відповідь читача: „У літературній мові значення прихованої полеміки величезне. Власне в кожному стилі є елемент внутрішньої полеміки, відмінність лише в ступені і характері. Будь-яке літературне слово більш-менш гостро відчуває свого слухача, читача, критика й передчуває, відображає в собі їх найменше заперечення, оцінку, точку зору. <...> Елемент так званої реакції на попередній літературний стиль, наявний в кожному новому стилі, є такою ж внутрішньої полемікою, прихованою „антистилізацією” чужого стилю, що часто поєднується з прямим його пародіюванням” [Там само, с. 96]. Селін іде далі, вживаючи у творі, окрім чужого слова, численні неологізми, що були винайдені ним: іменники, прикметники, дієслова, прийменники, (близько 340 неологічних словоформ, утворених, здебільшого, за допомогою додавання суфіксів *-ailleur*, *-ailler*, *-ouiller*, *-oter*, *-tion*, *-eux*, *-euse* та ін.) [1]. Майстерне володіння

прийомами конверсії та субстантивації свідчить не лише про глибоке знання рідної мови, але й про розуміння актуальних художніх задач, прагнення до знаходження нових, засобів художнього вираження, відповідних цим задачам. Вироблена Селіном система стилю робить ці твори яскравим явищем неklasичної парадигми літератури ХХ століття. Прояв у текстах цього періоду елементів меніпеї є наслідком не суб'єктивної пам'яті письменника, а „об'єктивної пам'яті жанру” (за М. Бахтіним).

Література

1. **Аристов В.** Лексичні способи створення інвективного ефекту у творі Л.-Ф. Селіна „Voyage au bout de la nuit” / В. Аристов // Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. пр. – 2012. – № 26. – С. 7 – 17.
2. **Бахтин М. М.** К философии поступка / М. М. Бахтин // Бахтин М. М. Работы 20-х годов. – К. : НЕХТ, 1994. – С. 9 – 69.
3. **Бахтин М. М.** Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин. – 5-е изд., доп. – К. : НЕХТ, 1994. – 508 с.
4. **Бойченко О. В.** „Московіада” Юрія Андруховича як мономіфологічна меніппея / О. В. Бойченко // Питання літературознавства. – 2003. – Вип. 10. – С. 22 – 29.
5. **Ерофеев В.** Путешествие Селина на край ночи / В. Ерофеев // Иностранная литература. – 1986. – № 11. – С. 228 – 237.
6. **Céline L.-F.** Voyage au bout de la nuit / Louis-Ferdinand Céline. – Paris : Gallimard, 2014. – 505 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бабич Юлія – студентка 3 курсу Житомирського торговельно-економічного коледжу Київського торговельно-економічного університету. *Науковий керівник* – викл. Весельська Г. С.

Багрин Ірина – студентка 3 курсу Житомирського торговельно-економічного коледжу Київського торговельно-економічного університету. *Науковий керівник* – викл. Весельська Г. С.

Барилова Галина Кіндратівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Бойко Ірина – студентка 4 курсу навчально-наукового інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Гримашевич Г. І.

Боцман Дар'я Анатоліївна – учитель української мови та літератури Сіверськодонецької загальноосвітньої школи № 4.

Верховод Ольга Вікторівна – кандидат філологічних наук, викладач ВП „Старобільський гуманітарно-педагогічний коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка”.

Весельська Галина Станіславівна – кандидат філологічних наук, викладач Житомирського торговельно-економічного коледжу Київського торговельно-економічного університету.

Вознюк Яна – студентка 4 курсу навчально-наукового інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Гримашевич Г. І.

Волошинова Марина Олексіївна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Глухов Олег – студент 3 курсу Інституту фізики, математики та інформаційних технологій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Колесникова Л. Л.

Глуховцева Ірина Ярославна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Глуховцева Катерина Дмитрівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Гойденко Андрій – студент 2 курсу факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – проф. Глуховцева К. Д.

Гримашевич Галина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Гримашевич Катерина – студентка 4 курсу навчально-наукового інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Чернюк С. Л.

Денисенко Євгенія – курсант 1 курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. *Науковий керівник* – доц. Царьова І. В.

Дзюба Ростислав – учень 10 класу Сватівської ЗОШ № 2. *Науковий керівник* – Коцур О. В.

Дубова Юлія Олегівна – магістрантка факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Жданова Катерина – студентка 4 курсу факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Глуховцева І. Я.

Заболотна Інна – студентка 4 курсу Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка. *Науковий керівник* – проф. Бровко О. О.

Зайка Віра Іванівна – учитель української мови та літератури Білокуракинської ЗОШ I – III ступенів № 1.

Зубрейчук Оксана – студентка 4 курсу навчально-наукового інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Гримашевич Г. І.

Калініна Вікторія – учениця 11 класу ДЗ „Теплівська ЗОШ І – III ступенів”. *Науковий керівник* – викл. Щекатунова Н. А.

Карлова Надія Миколаївна – старший викладач кафедри української мови ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Коваленко Наталія Дмитрівна – кандидат філологічних наук, професор кафедри української мови Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Колесникова Лариса Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Коцур Оксана Володимирівна – учитель української мови та літератури Сватівської ЗОШ № 2.

Кравченко Олена Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики та видавничої справи ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Леснова Валентина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Літовка Олена Петрівна – кандидат педагогічних наук, викладач філологічних та психолого-педагогічних дисциплін ВП „Лисичанський педагогічний коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка”.

Мандич Олена Володимирівна – магістрантка факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Манько Альона Миколаївна – аспірантка кафедри української літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Мартінова Валентина – студентка 4 курсу навчально-наукового інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Гримашевич Г. І.

Мельничук Людмила Іллівна – учитель Шумбарського навчально-виховного комплексу.

Негодяєва Світлана Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Ніколаєнко Ірина Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Новіков Володимир – студент 3 курсу юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. *Науковий керівник* – доц. Царьова І. В.

Новікова Марина Миколаївна – співробітник Комунального закладу „Сватівський районний народний краєзнавчий музей”.

Олексієнко Олеся – студентка 4 курсу Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка. *Науковий керівник* – проф. Бровко О. О.

Отрошенко Вікторія – студентка 3 курсу факультету іноземних мов ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Найрулін А. О.

Павлишин Олена Петрівна – учитель зарубіжної літератури, директор Золочівської ЗОШ І – III ступенів № 4.

Пінчук Тетяна Степанівна – кандидат філологічних наук, професор кафедри української літератури, декан факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Поліжай Яна Юріївна – магістрантка Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Протопопова Катерина – студентка 3 курсу факультету іноземних мов ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Найрулін А. О.

Радченко Владислав – студент 3 курсу факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Леснова В. В.

Рябокоть Карина – студентка 3 курсу факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Леснова В. В.

Самарська Яна – студентка 3 курсу юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. *Науковий керівник* – доц. Царьова І. В.

Сергєєва Ірина Юріївна – викладач загальної філології ВП „Лисичанський педагогічний коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка”.

Смірнов Денис – студент 4 курсу факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – проф. Пінчук Т. С.

Смірнова Ксенія – студентка 3 курсу ВП „Лисичанський педагогічний коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – викл. Літовка О. П.

Солодка Сніжана Сергіївна – викладач ВП „Старобільський гуманітарно-педагогічний коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка”.

Сорокова Аліна – студентка 3 курсу Інституту фізики, математики та інформаційних технологій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Колесникова Л. Л.

Сухарєвська Аліна – учениця 11 класу ДЗ „Теплівська ЗОШ І – ІІІ ступенів”. *Науковий керівник* – викл. Щекатунова Н. А.

Сьоміна Ольга Ігорівна – аспірантка кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Тищенко Тетяна Миколаївна – кандидат філологічних наук, професор кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Троян Данило Максимович – аспірант кафедри української літератури і компаративістики Київського університету імені Бориса Грінченка.

Ульянова Катерина Миколаївна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики та видавничої справи ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Федотова Наталія Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри маркетингу Національного університету харчових технологій.

Царьова Ірина Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Чабанюк Наталія – студентка 4 курсу навчально-наукового інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Гримашевич Г. І.

Черкевич Ольга – студентка 4 курсу факультету філології і журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. *Науковий керівник* – доц. Гороф’янюк І. В.

Шамриха Світлана – студентка 2 курсу факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – проф. Глуховцева К. Д.

Шутов Роман Вікторович – студент 5 курсу факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Ніколаєнко І. О.

Шутова Лілія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Щекатунова Наталія Андріївна – учитель української мови та літератури ДЗ „Теплівська ЗОШ І – III ступенів”.

Юник Анастасія Ігорівна – магістрантка факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Яковлєва Крістіна – студентка 1 курсу факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – ст. викл. Волошинова М. О.

Яшук Діана – студентка 4 курсу ВП „Старобільський гуманітарно-педагогічний коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – викл. Солодка С. С.

Наукове видання

СЛОБОЖАНСЬКА БЕСЕДА – 9

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
(9 листопада 2016 р., м. Старобільськ)

За редакцією Глуховцевої К. Д.
Комп'ютерний макет – Волошинова М. О.

Здано до склад. 10.12.2016 р. Підп. до друку 15.12.2016 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 12,7. Наклад 80 прим.

Видавець

**Видавництво Державного закладу „Луганський
національний університет імені Тараса Шевченка”**
пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703. Т/ф: (06461) 2-26-70.
*Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від
09.04.2009 р.*